

EDEL MONSEN • TORIL B. LYGSTAD

ÅRJELSAEMIEN: JOHAN SANDBERG MCGUINNE JÏH MAJA LISA KAPPFJELL

VAEGKINE 4

AAMHTESGÆRJAH 8.-10. DALTESASSE

ÅRJELSAEMIEN

ČálliidLágádus

**ČálliidLágádus – TjælijiBerteme –
ForfatternesForlag**

Pb 140, NOV-9735:n Kárášjohka/Karasjok
Fanassjeddi, NOV-9845 Deatnu-Tana

post@forfatternesforlag.org
post@authorspublisher.org

Nehtebovre – Nettbokhandel:
www.gavpi.org

Daam bæjhkohtsem aajehtsvierhkielaaken
njoelkedassh vaarjelieh. Bæjhkohtæjjaj
jïh reakta-aajhteri leah sjiere reaktah dan
bæjhkohtætæmman. Ij leah dellie luhpie
daehtie gærjeste jieniedehtedh jallh nåhtadidh
jeatjah vuekiej mietie goh laake buerkeste.

Gærja lea boelhke learoevierhtieraajroste man
nomme *Vaerine, Vaegkine jïh Voenine*¹, mij dan
faagese dorjesovveme Saemiengïele mubpine
gïeline, 1.-10. daltesidie. Lissine daejtie 12
learoegærjide aaj lohkehtæjjabihkedasse
jïh gïelelierehtallemespielh bætieh, mejtie
ČálliidLágádusen nehtebielesne gaavna.

Learoevierhtietjælijh lægan ČálliidLágádusen
redaktöörine Heidi Guttorm Einarsenie
ektesne noerhtesaemien learoevierhtieh
dorjeme. Learoevierhtide jis gærjine
ČálliidLágádusenhammoedæjjine
Britt Hanseninie ektesne dorjeme.

*Saemiedigkie Nöörjesne lea beetnehvierhtiej-
gujmie dåårjeme.*

©ČálliidLágádus jaepien 2020
Hammoedæjja: Britt Hansen, ČálliidLágádus
Diedtelamme: Interface Media
ISBN 978-82-8263-453-3

¹ Voene leses og forstås som *bygd* i dagens sørsamisk jfr. Bergsland/Magga, men *voene* betyr også *fjord* jfr. Vaapsten voene om Vefsnfjorden på Helgeland i Nordland. Vi har valgt å bruke *voene* om fjord i dette læreverket.

**Åeniedimmieh: b – bijjie/bijjemes, v – vuelie/
vöölemes, gu – gârroeh, o – åelkies,
gs – gaskoeh**

GUVVIEH:

Edel Monsen: 2-3, 8, 9, 10g, 11, 12, 17, 21, 23,
24, 25, 27, 32, 35, 36, 40, 43, 45, 46, 48, 49,
50, 51 bieleden gâalmede guvvie jïh vg, 52, 53,
54, 55, 59, 62, 63b, 64, 66 bieleden mubpien
vööjemes, 68, 69, 70 göökte bijjemes, 71, 72
bieleli goervh jïh laamperuaksja, 73, 80, 81,
84, 85 bieleden bo, 86, 87, 88, 89, 90, 94gs, 95,
102, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 115, 119,
121, 122, 123, 124, 126, 126

Toril Lyngstad: 51 guvvie 3, 58, 63v, 72
laamperuaksja, 80v, 104, 105, 120

Johan Sandberg McGuinne: 34o, 35o, 37, 38,
41o, 63, 66b jïh gs, 68v, 69v, 74-75, 95, 122,
125, 127

Olmáivaegkien Skuvle: 10o, 16, 67b, 85 bo

Pål Lyngstad: 66 mubpien vööjemes, 94 b jïh v

Maja Monsen: 67v, 70 göökte vööjemes

Torleif Lyngstad: 117, 118

Ann-Elise Vang: 51vgu

Per-Sigmund Johansen: 20, 72 goervh

Ole Johan Monsen: 91

Else Skogmo: 114

Digitalt museum: 65

Wikimedia: 29, 30, 31, 32, 35b jïh gu, 42,
46bo, 68, 69b, 71b

Shutterstock: 34bgu

GUVVIEH:

Jorunn Løkvold: 6, 19, 28, 36, 41, 56, 57, 60,
61, 76, 78, 79, 93

Britt Hansen/ČálliidLágádus: 74-75, 82, 103,
106-107

Torleif Lyngstad: 116

Ávtebaakoe

Vaegkine er en del av læremiddelpakken *Vaerine, Vaegkine jìh Voenine* som er et praktisk og temabasert undervisningsopplegg for elever med samisk som andrespråk i grunnskolen. Dette heftet dekker temaet dal, og er skrevet for deg som går på ungdomsskolen.

I *Vaegkine 4* får du være med en gruppe elever fra Olmmáivákki skuvla/ Manndalen skole som skal ha uteskole i dalen. Gjennom deres opplevelser og aktiviteter får du lære om natur, kultur og næring i tilknytning til dalen og skogen. Temaene du møter underveis er mange, blant annet samiske stedsnavn, naturbetegnelser, jordbruk og gammebygging. Du vil også kjenne igjen og få repetere noen av temaene fra *Vaegkine 3* dersom du har jobbet med dette heftet tidligere.

Heftet inneholder både skjønnlitterære tekster og fagtekster, samt varierte arbeidsoppgaver til de ulike temaene. Tekstene og oppgavene er differensiert med tanke på at dere elever har ulik alder og ulike forkunnskaper:

- oppgaver og tekster som er beregna på alle
- er litt vanskeligere (for samisk 2-elever og ekstra motiverte samisk 3-elever)
- utfordring (for samisk 1-elever og ekstra motiverte samisk 2-elever)

Vi håper at heftet kan bidra til mange spennende og lærerike samisktimer – både inne i klasserommet og ute i naturen.

Edel Monsen

Toril B. Lyngstad

Takk til ...

Takk til oversetterne og deres team som har tilrettelagt og oversatt den nordsamiske utgaven til sørsamisk. Det har vært spennende og lærerikt å samarbeide med dere.

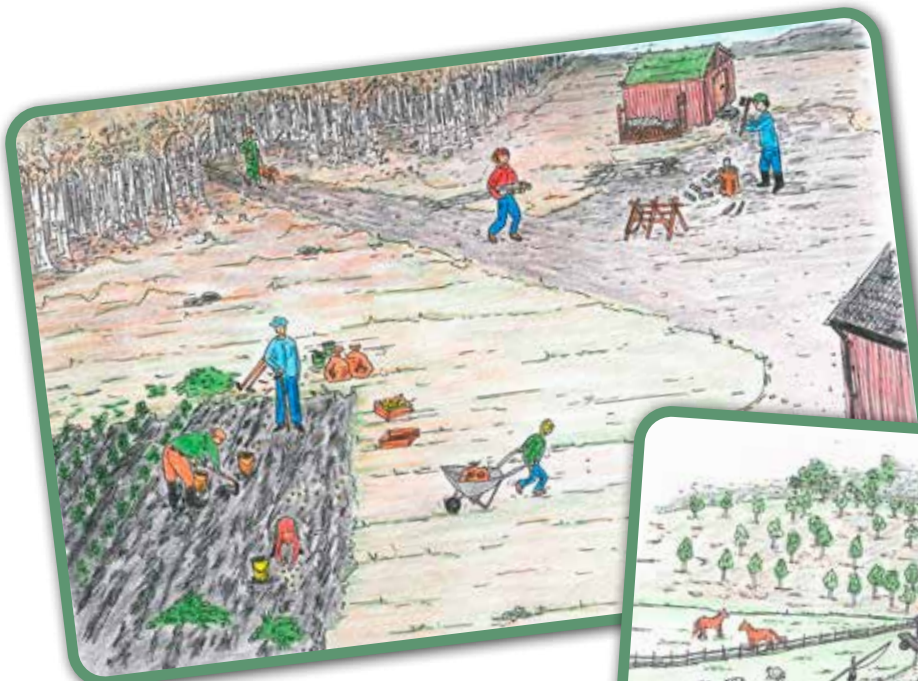
Takk til Jorunn Løkvold, som har satt sitt preg på læreverket med sine fine illustrasjoner.

Takk til alle dere andre som på ulikt vis har vært med på å forme *Vaerine, vaegkine jìh voenine*: elever, foreldre og kollegaer på Olmmáivákki skuvla/ Manndalen skole, Giellasiida – Samisk Språksenter i Olmmáivággi/Manndalen, Gáivuona suohkan/Kåfjord kommune, Åge B. Pedersen, Idar Pedersen, Ingrid Johansen og Torleif Lyngstad.

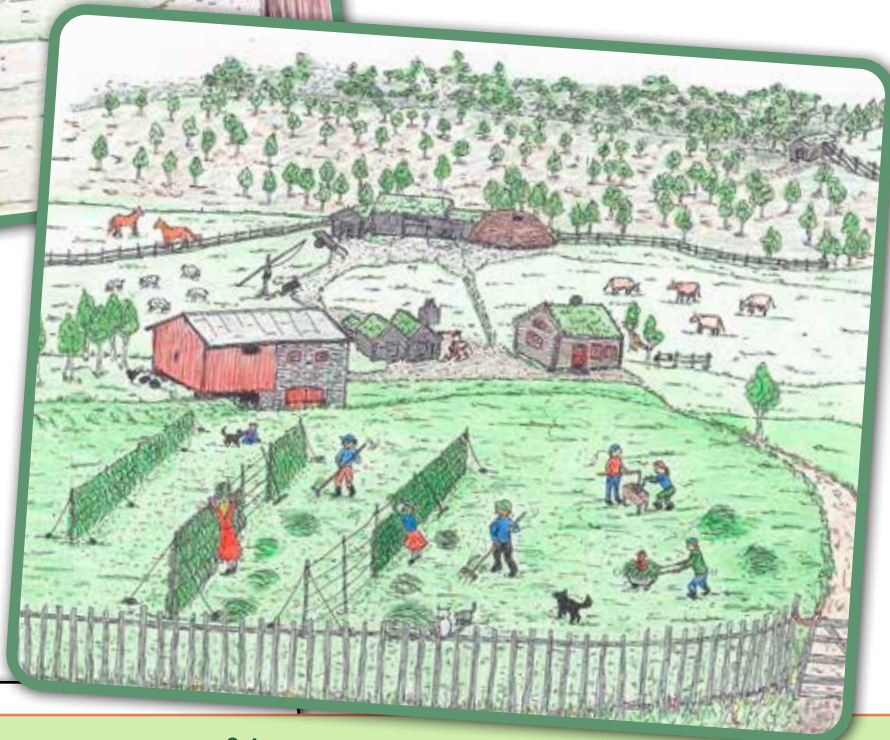
Og sist men ikke minst: Takk til våre tålmodige familier.

GUVVIEH	6	– <i>Sirvh</i>	72
LEAROEULMIEH	6	– <i>Aerpiesiejhme jielemejaepie noerhtene</i>	74
ÅVTEPRYÖVENASSE	7	– <i>Åalmehjaahkoeh asken jìh barkoej bijre</i>	80
LOHKEMEBOELHKH LAAVENJASSIGUJMIE	8	SOPTSESE	82
– <i>Vaagkan</i>	8	– <i>Sirve jìh bovtse</i>	82
– <i>Vaagkan</i>	9	LOHKEMEBOELHKH JÌH	
– <i>Miehtjieskuvletæjmoesoejkesje</i>	12	TJAELEMEBARKOEH	83
– <i>Bìhkedassh</i>	13	– <i>Skuvlem Čáhput-skåajjesne aelkedh</i> ..	84
– <i>Gomme</i>	13	– <i>Miehtjieskuvle vaegkesne</i>	86
– <i>Paannelaajpetjh</i>	13	– <i>Čáhput-gæmhþome jìh kultuvre-histovrije Olmmáivaegkesne</i>	88
– <i>Staaloejihpe</i>	13	– <i>Tjaelemebarkoeh</i>	91
– <i>Rijsekraavhtse</i>	13	DON, DAN BÌJRE	92
– <i>Laavenjassh</i>	14	– <i>Njaalmeh laavenjasse</i>	92
– <i>Gìhtjemebaakoeh</i>	14	– <i>Mij baakojde ij sjiehth?</i>	93
SOPTSESE	18	– <i>Åvtese buektedh</i>	94
– <i>Mij dihte låavthgâetesne?</i>	18	– <i>Soptsestalledh</i>	95
LAAVENJASSH MAH AAMHTESI MIETIE JUAKALDIHKIE	19	MINNGIEPRYÖVENASSE	96
– <i>Gïelelaavenjasse</i>	19	LOHKH VIELIE!	98
– <i>Maam vaegkesne darjodh</i>	23	– <i>Eva maanah vöörhki</i>	98
– <i>Eatnemenlahtesh</i>	26	– <i>Saajvetjahke</i>	99
– <i>Vaegkieh Saepmesne</i>	30	– <i>Golme tjihtesh åarjelsaemien dajveste</i>	100
– <i>Guhkies jeanoeh</i>	34	– <i>Govse-tjeatere</i>	102
– <i>Sijjienommh jìjtjedh dajvesne</i>	37	– <i>Tjoevkese gâetesne</i>	103
– <i>Gusnie?</i>	46	– <i>Naemhtie derhviegâetiem tseegkedh</i>	104
– <i>Moerh</i>	48	– <i>Gosse hierkie tjöödjtjesti</i>	106
– <i>Muerjìeh</i>	50	– <i>Baakoevaajesh</i>	107
– <i>Rïesegeh</i>	51	– <i>Gâetien maadtege</i>	108
– <i>Beapmoe- jìh daalhkesesjædtoeh</i>	52	– <i>Ållojne vytnesjidh</i>	109
– <i>Sjædtoeh vaegkesne</i>	54	– <i>Guktie kraanoem veevedh?</i>	112
– <i>Ledtieh vaegkesne</i>	56	– <i>Kraanoeh, voedtegh jìh laskah</i>	114
– <i>Kultuvrehistovrije</i>	58	– <i>Baataræjjah jìjtsh rìjhkesne</i>	116
LOHKEMEBOELHKH LAAVENJASSIGUJMIE	60	– <i>Sindre noerhtene eejehtalla</i>	119
– <i>Gâetiem tseegkedh</i>	60	BAAKOELÆSTOEH	122
MIJJIEH VAEGKIEJ KULTUVRE-HISTOVRIJEM ÅAHPANADTIJIBIE	65	GAALTIJH	128

GUVVIEH

Tjaktjebarkoe

Slåhte

LEAROEULMIEH / Læringsmål

- lese ulike tekster om natur og kultur i dalene
- kunne fortelle om arbeidsoppgavene du hadde på uteskolen
- kunne sentrale begrep i tilknytning til gamlebygging og bruk av gammer
- kunne fortelle om hvordan mennesker har utnyttet dalen og skogen som en ressurs i tidligere tider, og hvordan de brukes i dag
- kunne delta i enkle samtaler om kombinasjonsnæringene (og bruke noen sentrale begrep om jordbruk, skogbruk og fiske)
- kunne skrive en tekst om uteskolen, eller bruke uteskolen som inspirasjon til å skrive en tekst
- lære mange nye ord for blomster, trær, bær og naturbetegnelser
- bli bedre kjent med geografi og samiske stedsnavn i Saepmie
- lære mange nye samiske stedsnavn i egen region

Maam guvvine vuajnah?
Soptsesth!

Guvvine vuajnam ...

ÅVTEPRYÖVENASSE

- Manne maahtam ...

Moerh:

Skåajjen ledtieh jïh juvrh:

Sjædtoeh / Plåamsterh:

Muerjeh:

Eatnemenlahtesh:

Kultuvrehistovrije:

Sijjenommh:

Låavthgâetesne årrodh:

Nomme: _____

Klaasse: _____

Biejje: _____

Vaagkan

Daenbien learohkh Olmmáivaegkien skuvleste edtjeh miehtjieskuvlese vuelkedh. Miehtjieskuvle lea Čáhput-skåajjesne. Daate skåajje bijjene Olmmáivaegkesne. Daan jaapetje aamhtesh Leah eatneme jih kultuvrehistovrije vaegkesne, jih dillie eah daarpesjh man gâhkese gâeteste vuelkedh.

Skuvlesjåljosne jijnjh learohkh, eejhtegh, veaskoeh, paantjh jih stoerre traktovre. Dah traktovrem jih gyöshtakem daarpesjeh guktie åadtjodh gaajhkide paantjide meatan.

Gosse busside vuertieminie, dah learohkh miehtjieskuvlen bijre soptsestieh.

- Manne murredeminie gosse skuvleåejvie Čáhput-gæmhpomen bijre soptsesteminie, Kine jeahta.
- Manne aavodeminie åadtjodh Baalsruden håaloen gâajkoe vaedtsedh, Maarja jeahta. Im leah aarebi debpene orreme.
- Dæjman hov debpene lim, goh mijjieh sîrvh miehtjies dajveste gåatan veedtjimh, Aanta sårnoe. Debpede maahtah Ålmam vovejnedh.

– Ålma? Mij ålmide? Daen giesien Maarja lea Olmmáivaagkan jahteme, jih ij leah annje hînneme govledh gaajhkide aerpiesiejhme vaajesidie daebpede. Aanta tjoevere dam sutnjien buerkiestidh:

- Olmmái lea vaerie bijjene Olmmáivaegkesne. Vaerie vâájnoe goh ålman åejjie. Dannasinie vaegkien nomme Olmmáivággi.
- Dijjen leah jijnjh lustes sijjienommh jih vaajesh daennie vaegkesne, Maarja föörhkede.
- Nov amma! Mijjen leah aaj gujht isvelihks soptsesh. Daajrah maam deahpadi minngemes aejkien goh mijjieh limh Čáhput-skåajjesne? Jijjegåårtese jih eevre sjuevnjede. Gaajhkesh dovnesh lin låavth-göötine åeriemie ...
- Aanta, ih daarpesjh dam vaajesem daelie soptsestidh, Kine tjarki næhta. Dihte Maarjan gieteste steerie.
- Båetieh, Maarja! Busse båata. Ih daarpesjh destie billijidh, maam Aanta soptseste. Iktesth luste miehtjieskuvlesne årrodh.

BAAKOEH

- bijjie, bijjemes** – øvre
- Čáhput** – Svartskogen, et stort område øverst i Manndalen
- deahpadidh** – å skje
- gieltags** – spennende
- isvelihks** – skummel, nifs
- juhtedh** – å flytte
- murreds** – interessant
- åehpies** – kjent

Vaagkan

Dæjsta. Mietsken minngiegietjesne. Learohkh Olmmáivaegkien skuvleste leah joe njieljie biejjieh skuvlesne orreme, mohte eah leah jijnjem matematihkem jallh englaanten gielem lohkeme. Jeenemes aekien leah ryöjredamme miehtjieskuvlese vuelkedh. Dah leah saemien sijjienommi bijre, botanikem jñh aalkoeviehkiem liereme, jñh skuvlen áejvie lea Čáhput-gæmhþomen bijre lohkehtamme. Disse lissine leah láavthgætieh jñh paantjh peehkeme, jñh láhkeden klaasse lea ussjedamme jielijeguvvieh darjodh miehtjieskuvlen bijre.

Daenbien edtjeh vuelkedh. Miehtjieskuvle edtja Čáhput-skåajjesne árrodh. Čáhput lea skåajje bijjene Olmmáivaegkesne. Daan jaapetje aamhtesh leah eatneme jñh kultuvrehistovrije vaegkesne, jñh eah dellie daarpesjh man gáhkese gætete vuelkedh.

Skuvlesjáljosne jijnjh learohkh, eejhtegh, veaskoeh, paantjh jñh stoerre traktovre. Dah traktovrem jñh gyöshtahkem daarpesjeh guktie gaajhkide paantjide meatan áadtjodh.

Gosse bussem vuertieminie, learohkh miehtjieskuvlen bijre soptsestieh.
– Manne aavodeminie Baalsruden háaloen gáajkoe vaedtsedh, Maarja jehta. Im leah aarebi debpene orreme.
– Dæjman, tjaktjege, manne debpene lim, gosse mijjeh sirvh miehtjies dajveste gáatan veedtjimh, Aanta sáårnoe. Debpene mahta

Álmam vuejnedh.

– Álma? Mij álmide? Dan giesien Maarja lea Olmmáivaagkan jáhteme, jñh ij leah aanje hinneme gaajhkide aerpiesiejhme vaajesidie daebpede govledh. Aanta tjoevere dam sutnjien buerkiestidh:

– Olmmái lea vaerie bijjene Olmmáivaegkesne. Vaerie váajnoe goh álman áejjie. Dannasinie vaegkien nomme lea Olmmáivággi. Vienhtem áadtjoejibie dam soptsestem govledh gosse dahkoe vaedtsiejibie.

– Dijjen leah jijnjh lustes sijjienommh jñh vaajesh daennie vaegkesne, Maarja föörhkede.

– Nimhtie hov. Mijjen badth leah isvelihks soptsesh aaj ... Mejtie daajrah maam deahpadi övteben aekien gosse mijjeh limh Čáhput-skåajjesne? Jijjegáartese lij jñh eevre sjuevnjede. Gaajhkesh lin láavth-göötine áerieminie ...

- Aanta, ih daarpesjh daelie dam soptsestidh, Kine tjarki næhta. Ij dñhte sñjth Maarjam beltedh.
 - Mijjeh maehtiejibie dam mænngan soptsestidh.
 - Nov maa, iehkeden, gosse sjååvnjedamme jñh mijjeh dållebealesne tjahkesjeminie, Aanta mojjehte jñh Maarjese tjelmide trimhkeste.
- Kine Maarjan gñeteste steerie.
- Båetieh, Maarja! Bussh bñetieh. Aantese edtjh barre pruskiehtidh. Miehtjieskuvlesne hov lea luste!

Bussigujmie bæjjese doen vaegkien gñajkoe vuejeh. Geajnoe siegkebe sjædta, ij leah aelhie vuejiniie årrodh gosse mielhkiebijlh jñh bussh giedtsies geajnosne gaavnedieh. Geajnoen minngiegeatjan dah bussh tjöodtjestieh. Destie tjoeverieh voessigujmie medtie göökte kilometerh stoerre ãentjese vaedtsedh, mñsse edtjeh gñetieh tseegkedh.

Gööthsijjeh aevjine vååjnoeh dej jñlle vaeriej gaskesne. Båeries sñetere lea, mesnie båeries dimperegñetieh, ohtjegñetie jñh derhviegñetieh gñååvnesieh.

BAAKOEH

beltedh – å skremme

bijjie, bijjemes – øvre

Čáhput – Svartskogen, et stort område øverst i Manddalen

dñsse lissine – i tillegg

gñeltegs – spennende

jeenemes tñjjem – mesteparten av tida

lohkehtimmie, lohkehtømman – forelesning

siegkies – smal

åehpies – kjent

– Mujhtieh amma laavenjassen bijre ussjedidh, man nomme «Giejh almetji minngesne», lohkehtæjja jeahta, gosse Maarjine jih dan voelpigujmie ektine vaadtsije. Eah learohkh åadtjoeh varki gåetien gâajkoe rïektedidh, dah edtjeh tjöödtjestidh, vuartasjidh jih rontestidh gosse leah vaedtsieminie. Dah aaj kaarth åådtjeme mejtie saemien sijjienommh leah tjaalasovveme. Gosse gåetien gâajkoe bâetieh, lohkehtæjja sæjhta govledh maam leah vuajneme jih aajhtseme.

– Manne bâeries moereluejhtemestrientjh vööjnim, Kine jeahta.

– Jih manne jis el-maasterh jih traktovre-giejh vööjnim, Maarja jeahta.

Learohkh leah gellie giejh jih beetsuvh vuajneme, mah vuesiehtieh almejth leah eatnemem debpene guhkiem åtneme.

Gosse traktovre bâata, learohkh tjoeverieh viehkiehtidh gyöstahkem döömedh jih paantjh guedtedh gâabph edtjeh årrodh. Dle tjoeverieh låavthgâetieh tseegkedh jih dâllem biejedh.

BAAKOEH

giejh almetji minngesne – «*Spor etter folk*»

beetsuve, beetsuvasse – *rest, noe som er blitt igjen*

döömedh – *å tømme*

guedtedh – *å bære*

rontestidh, ussjedidh – *å tenke over, fundere*

Miehtjieskuvletæjmoesoejkesje

Learohkh j̄ih lohkehtæjjah edtjeh miehtjieskuvlesne golme biejjiej årrodh.
Tæjmoesoejkesjisnie datne maatah lohkedh mejnie edtjeh barkedh.

Dæjsta	Gaskevåhko	Duarsta
08.00: Mijjeh skuvlesjåljosne gaavnesejbie. 08.30: Mijjeh vaagkan vuelkiejbie. 09.00: Mijjeh gööthsæjjan vaedtsiejbie. Vaedtsien rontestibie j̄ih pryövijbie «Almetji beetsuvh» aajhtsedh. Gööthsijjesne: Låavthgætieh tseegkebe. 11.30: Beapmoeh 12.00: Ööhpehtimmie: 9. klaasse: Maalestahke 8. j̄ih 10. klaassh: Ståapose vaedtsedh. Stasjovnelaavenjassh: 1) Giedtiem dāvvodh 2) Moerh tjoehpedh 3) Darjoemassh j̄ih stååkedimmieh soejkesjidh j̄ih ryöjredidh mah maanaskuvlese sjehtieh. 17.00: Gaskebiejjie	08.00: Aeredseapmoeh 09.00: Lohkehtimmie: 9. klaasse: Beapmoeh jurjiehtidh 8. j̄ih 10. klaassh: Baalsruden håalose j̄ih vijremegåatan vaedtsiejbie. Gosse vaedtsiejbie dej aamhtesi bijre lierijbie. Kaarhte j̄ih otnjehvæjsere Geologiie Sjædtoeh Dåaroehistovrije: Jan Baalsrud 17.00: Gaskebiejjie	08.00: Aeredseapmoeh 09.00: Lohkehtimmie: Voenges histovrijen bijre. 10.00: Lohkehtimmie guktie derhviegætciem tseegkedh. 11.00: Beapmoeh 11.30: Gætide röönjijbie j̄ih låavthgætieh rijvestibie. Miehtjieskuvle-quiz 13.00: Mijjeh bååstede busi gåajkoe vaedtsiejbie. 14.00: Bussh bååstede gåatan vuejeh.
18.00: Lohkehtimmie: 9. klaasse: Mijjeh lihtieh bæssijbie. 8. j̄ih 10. klaassh: Muerjeh tjöönghkedh j̄ih gommem jurjiehtidh 19.30: Learohkh smaavedaltesidie laavloeh. 20.00: Liægkedidh j̄ih iehkedsbeapmoeh: mijjeh kraavhtsem voessijbie. 23.00: Åarajidh. Åerieh njaelkieslaakan!	18.00: Lohkehtimmie: 9. klaasse: Mijjeh lihtieh bæssijbie. 8. j̄ih 10. klassh: Möörjedh 19.00: Stååkedibie maanaskuvline. 20.00: Liægkese j̄ih iehkedsbeapmoeh. Paannelaajpetjh, voessjeme-sirrieh, staaloegihpe j̄ih gomme 23.00: Åarajidh. Åerieh njaelkieslaakan!	

Gomme

4 l mielhkie govseste (jallh H-mielhkie, jis dov leah latjkemielhkie)
1 l kultuvremielhkie
50-100 g rosijnh
semulegernieh, dijnekhk jih kaneelh

1. Voessjh mielhkiem.
2. Gosse mielhkie doelteminie: Lissehth kultuvremielhkiem jih baajh nimhtie doeltedh.
3. Baajh plaantegem krovhtesne doeltedh luehkien namhtah, medtie 4 tæjmoeh goske gomme jovjeruhtjehkinie sjidteme. Mujhtieh aaj plaantegem daamtaj sjåavoehthidh.
4. Lissehth rosijnh jih dijnekhk plaantegasse jis daerpies. Baajh medtie 5 vielie minuhth doeltedh.
5. Njaalmedh kaneeligujmie jih dijnekhkigujmie.

Staaloegehpe

3 guksieh jokngh
2 guksieh dijnekhk
1 munnien vyölkede
1/2 db vaniljedijnekhk
naan gåajhkohtsh sitrovneste

1. Biejh gaajhkem gaaran.
2. Sjåavohth gaajhkem tjåangkan tjööke-domhpine (jallh dejpeladtje vïspine) goske dijnekhk sjalkoeh jih die sååkehkinie sjidhtieh. Gihpe tjoevere dan sååkehke årrodh guktie ij gåaredh gaereste njööredh.

Paannelaajpetjh

(6 almetjh)

5 dl veetejaavvoeh
5 dl gerniejaavvoeh
2 dl haegrie-krovnh
1 db saelhtieh
1 l latjkemielhkie
4 munnieh

1. Biejh munnieh gaaran jih lissehth bielie mielhkeste smeelese.
2. Sjåavohth jaavvoeh, saelhtiem jih haegrie-krovnh akten gaaran.
3. Sjåavohth goske smeele skylloe.
4. Gurhkh dam mielhkiem mij aajmene gaaran jih sjåavohth.
5. Baajh raeffesne årrodh, medtie 20 minuhth.
6. Sjikkehth voejem paannese jih bissieh dejtie paanelaejpide.
7. Byöpmedh sirriejgumie, staaloegehpine jallh gomme.

Rijsekraavhtse

(8 almetjh)

8 dl tjaetsie
5 dl rijsegernieh
2 l latjkemielhkie govseste (jallh H-mielhkie, jis ij dov leah latjkemielhkie) medtie 1 lb saelhtine

1. Voessjh tjaetsiem.
2. Lissehth rijsegernieh tjaatsan gosse lea doelteminie.
3. Baajh krovhtesne doeltedh, luehkien nuelesne goske ij leah vielie tjaetsie (medtie 10 minuhth).
4. Lissehth mielhkiem jih sjåavohth goske vihth dualta.
5. Baajh krovhtesne luehkien nuelesne doeltedh goske doelteldihkie, medtie 40 min.
6. Biejh saelhtiem kraavhtsese jih byöpmedh voejine, dijnekhkigujmie jih kaneeligujmie.

1. Lohkh teekstem man nomme *Vaagkan*.

Vedtieh njaalmeh vaestiedassh gyhtjelasside.

Les teksten *Vaagkan*. Svar muntlig på spørsmålene.

1. Gåabph learohkh jih lohkehtæjjah Leah vualkeme?
2. Mah dan jaapetje miehtjieskuvle-aamhtesh?
3. Guktie maehtieh gaajhkh paantjh meatan åadtjodh?
4. Man åvteste Maarja ij daejrieh man jijnjem Olmmaivaegkien bijre?
5. Gie Čáhput-gæmhpomem bijre lohkehtamme?

6. Maam edtja låhkede klaasse miehtjieskuvlesne darjodh?
7. Mestie Maarja aavode?
8. Gosse bussh tjöödtjestieh?

9. Mah «almetji beetsuvh» tekstesne gååvnesieh?
10. Mejnie tjoeverieh darjodh gosse gåetien gåajkoe vaedtsieminie?
11. Maam darjoeh gosse gåetien gåajkoe bætieh?

GIHTJEMEBAAKOEH

Måjhtah gihtjemebaakoeh?

Husker du spørreordene?

Gie? – *Hvem?* (subjekt, entall)

Gieh? – *Hvem?* (subjekt, flertall)

Guhte – *Hvilken?*

Guktie? – *Hvordan?*

Gusnie? – *Hvor?*

Gåabph? – *Hvorhen?*

Gåessie? – *Når?*

Maam? – *Hva?* (objekt)

Magkere? – *Hva slags?*

Mah? – *Hva?* (subjekt, flertall)

Man gellie? – *Hvor mange?*

Mannasinie? – *Hvorfor?*

Mejnie? – *Med hva?*

Mij? – *Hva?* (subjekt, entall)

Misse? – *Til hva?*

2. Ussjedidie jñh soptsestallidie:

Tenk over og snakk sammen:

1. Mejtie dijñieh lidie joe Čáhput-gæmhpomem bijre govleme?
2. Mejtie jeatjah sijñieh, mejtie almetjh sijhtieh vaarjelidh?
3. Magkeres soptsestem vñehtjidie Aanta sæjhta Maarjine juekedh?
4. Mah «beetsuvh» Leah almetji mænngan dijñen luvnie, jñh maam maehtiejidie dej bijre soptsestidh?

3. Vedtieh tjaaleldh vaestedassh dejtie gyhtjlasside. Vaestedh ellies raajesigujmie.

Svar skriftlig på spørsmålene til teksten. Svar med hele setninger.

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____

6. _____
7. _____
8. _____

9. _____
10. _____
11. _____

4. Kroessebaakoeh

Datne vaestiedassh tæjmoesoejkesjisnie gaavnh, luhkiemubpene sæjrosne.

Du finner svarene i uteskoletimeplanen på side 12.

a)

1																	
2																	
3																	
4																	
5																	
6																	
7																	

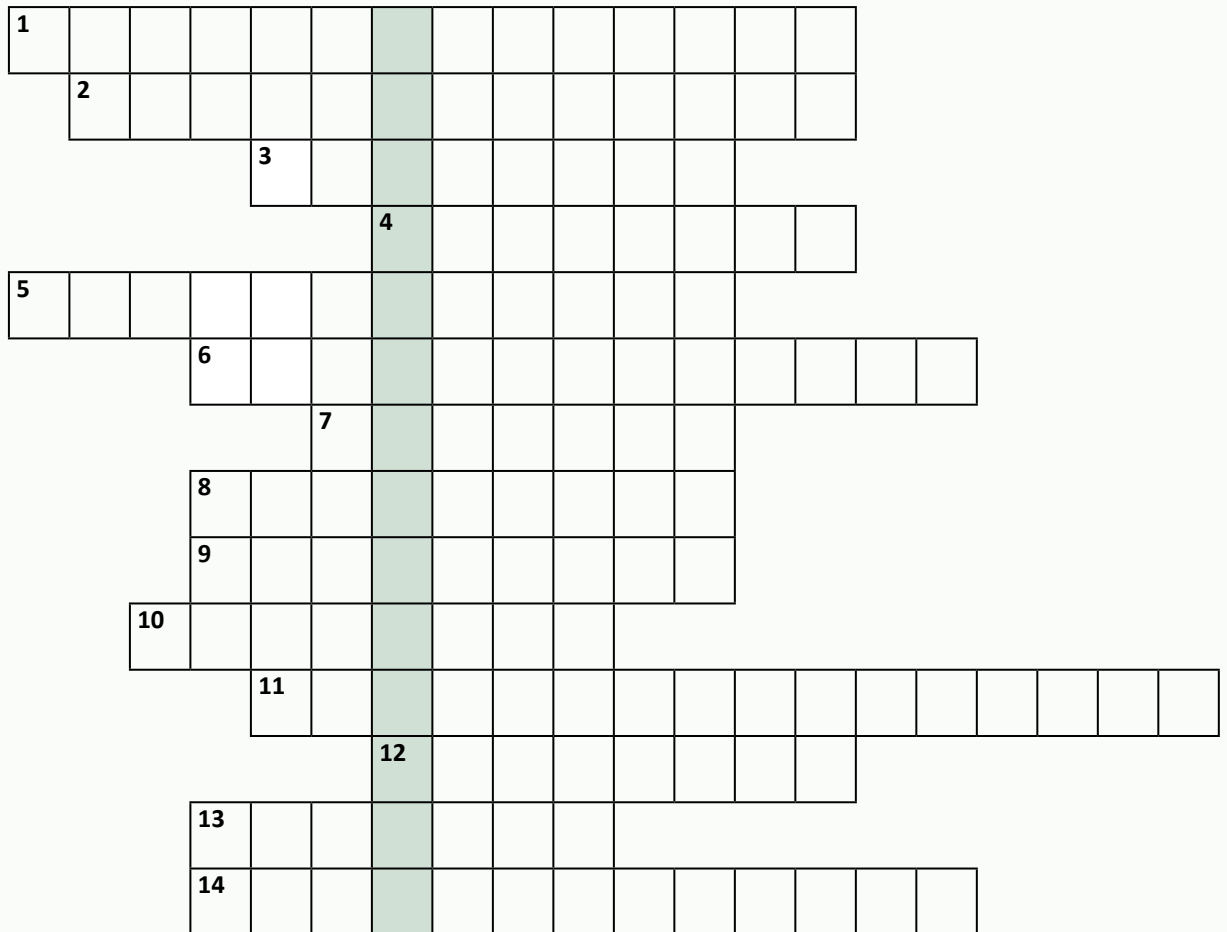
1. Dæjstan, ts. 09.00 mijjeh gööthsæjjan
2. Mij lea åktseden klaassen aamhtese dæjstan ts. 12.00?
3. Dæjstan jïh gaskevåhkoen, ts. 17.00 mijjeh byöpmedibie.
4. Duarstan, ts. 10.00, mijjeh ådtjobe lohkehtæmman bijre goltelidh.
5. jïh otnjege-væjsere
6. Maam edtjeh learohkh gaskevåhkoen iehkedsbeapmojne byöpmedidh?
7. Åerieh !

Tjaelieh aktem raajesem tjoevtenjebaakojne daehtie kroessebaakoste:

b)

1. govseste daerpies lea gosse edtjh gommem jurjiehtidh	8. Dæjstan, aktene stasjovnesne, learohkh edtjh moerh
2. Duarstan, ts. 10.00, learohkh edtjeh lieredh-tseegkemen bijre.	9. Dæjstan, ts. 20.00 mijjeh kraavhtsem
3. «almetji	10. Gaskevâhkoen, ts. 20.00, dellie ...
4. Dæjstan, aktene stasjovnesne, learohkh edtjeh ... dâvvodh	11. Gusnie edtjeh learohkh gaavnesjidh dæjstan, tsâahka 08.00?
5. Duarstan, jeenjeh ovnessieh aamhtesi bijre, vg. derhviegâetietseegkemen bijre.	12. Duarstan, ts. 13.00 learohkh edtjeh bââstede busside
6. Mij lea âktseden klaassen aamhtese gaskevâhkoen ts. 12.00?	13. Gaskevâhkoen, 8. jîh 10. klaassh edtjeh Baalsruden vaedtsedh.
7. Gosse learohkh byöpmedamme, âktseden klaasse tjoeverieh dejtie bissedh.	14. Duarstan, ts. 08.00, dellie

Tjælieh raajesem
tjoevtenjebaakojne: _____

Mij dihte låavthgåetesne?

Aereden. Gaskevåhkoen mietsken minngiegietjesne. Jååktetje jïjjen obreme, mohte daelie, tsåahka 08.00, dellie böövte jïh raaktan hievje biegeke guktie låavthgåetieh jïh liephbielieh gajhkedieh. Dållebealesne muvhtijste dejstie eejhtegijstie jïh lohketæjijste leah tjahkan. Dah aeredsprïhtjegem voessjeme, jïh tjaetsiem aaj, jïh leah learoehkidie vuertieminie edtjeh båtedh aeredbeapmoeh byöpmedidh. Låavthgåetiej gaskemsh maanah govloeh. Muvhtesh joe tjuedtjielamme.

Simen dihte voestes gie dehtie stoerre låavthgåeteste olkese båata. Dihte lea buerie-laakan gåårvedamme jïh gïetine leah dovne beapmoegaerie jïh guksie. Moerevoessen nille tjihkede, jïh die jehta:

– Jååktetje jïjjen manne maam joem eevre sjïere vöönim, mohte hov vienhtem manne båajhtode vöönim. Gaajhkesh dovneshtie sïjhtieh govledh maam lea vuajneme, jïh Simen soptseste:

– Faahketji jïjjen fahkajim, jïh dle ammes almetjem vöönim gie låavthgåatan tjaangi. Dihte låavthgåetien tjïrrh veedtsi, jïh dle viht olkese, mubpien bealan, vöölki. Goh Aantan gåajkoe bööti, dle Aanta eelki gossedidh guktie tjoeveri tjihkedidh. Öövre sjïere, mov mielesne, menh im manne sjåarhpojde jallh dagkaridie jaehkieh. Manne niekedim jïis ...

– Lustes soptseese, lohkehtæjja jehta, jïh gaajhkesh dovneshtie seamma mielesne. Muvhtesh dejstie aehtijstie Simenasse jehta ahte jeenjsh sjïere soptseshtie Čáhput-ientjeste gååvnesieh, jïh ij maehtieh gujht daejredh maam jååktetje iehkeden deahpadi.

– Kaanne dijïeh låavthgåetiem bæeries vaadtsaldahken nille tseegkeme, lissehte.

Mænngan, vielie learohkh dållem gåajkoe båetieh, sïjhtin aeredbeapmoeh byöpmedidh. Muvhtesh goervh bissieh, jïh muvhtesh laejpieh byöpmedieh jïh sjokolaadem juvkieh. Kine lea seamma låavthgåetesne goh Simen åereme, gaavesteminie gosse dållem gåajkoe båata vaedtsien.

– Datne jis nahkeren, Kine? Lohkehtæjja gihtjie.

– Nov amma, Manne nåakelaakan åareme.

Manne fahkajim goh Aanta eelki gossedh.

Dan tjarki gossi. Oj, dle vielie måjhtam. Gosse Aantese vijlelim, die almetjem låavthgåetesne vöönim. Dan lij skopmehke – jïh Aantan bijjelen veedtsi jïh dle olkese, låavtegen tjïrrh ... Manne giem joem govlim gie fahkoes låavthgåetesne, menh vienhtim manne lim barre niekedeminie...

Aanta dihte minngemes gie dållem gåajkoe båata. Ij dihte guarkah mannasinie gaajhkesh dovneshtie sïjhtieh govledh mejtie buerie-laakan åereme. Ronteste ånnetji eannan vaestede:

– Manne nåakelaakan åareme. Manne voepedamme. Niekedim maam joem mij lij kruana jïh njavleske mov bijjelen bööti. Dobti barre goh mov nelnie lij tjåadtjoen, jåhkoe gaajh lyövlehke jïh idtjim jællan maehtieh voejngehtidh. Eelkim gossedh, jïh dle gossim jïh gossim. Minngiegeatjan tjoeverim tjihkedidh. Vienhtim jeatjah almetjh aaj fahkajim, manne mån dejtie mubpide hööhkim, vienhtim.

Aanta Simenasse vijlele. Simen lea öövre sjeavohth. Gaajhkesh dovneshtie öövre sjeavohth. Kine jïh Simen sinsætnan vuartasjægan, jïh dle Aantese vuartasjægan. Ij Aanta maam gænnah guarkah. Die Kine aalka soptsestedh maam dihte jïh Simen dan jïjjen dabtigan. Gosse soptsestamme, dellie gaajhkesh dovneshtie låavthgåetien gåajkoe vaedtsieh, dam jeatjah sæjjan tseegkedh.

5. Güelelaavenjasse

a) Smaarehjoekhtassh

Heassja jah reehkedahke vihkeles d'irregh.

Heassja j'ih ræjvoe vihkeles barkoed'irregh gaertienisnie.

Hesje og rive er viktige arbeidsredskap på gården.

Rontestidie j'ih soptsestidie:

Daennie gærjesne tjaeljih lægan baakoeh ovmesseie smaaregijstie provhkeme. Mejtie dijjieh naan baakoeh gaavneme mah eah Leah dijen smaaregisnie? Tjaeliejidie dejtje baakojde tabellese, j'ih lissiehtidie vielie baakoeh mejtje gaavnijidie gosse daejnie gærjine barkeminie.

Tenk over og snakk sammen i klassen:

I dette heftet er det brukt ord og uttrykk fra ulike sørsamiske dialekter. Har dere funnet noen ord og ordformer som dere ikke bruker i egen dialekt? Skriv ordene i tabellen, og legg til flere ord/uttrykk etter hvert som dere jobber videre i heftet.

Vualtjeren smaarege	Mov smaarege	Jeatjah smaarege
reehkedahke		

b) I leseteksten er det brukt noen verb som slutter på *-minie*, eksempelvis:

*Gosse leah bussem **vuertieminie**.*

*Gosse sjuevnjede j̄h mijjeh libie d̄alle-bealesne **tjahkesjeminie**.*

Verbformer med *-minie* kalles *gerundium* og brukes for å uttrykke en handling som skjer akkurat nå. Denne endelsen kan brukes på alle verb.

1) Hvordan vil du oversette setningene ovenfor?

2) Hvordan kan du si dette på samisk?

Vi holder på å prate akkurat nå. _____

Jeg holder på å synge akkurat nå. _____

Jeg liker å lese mens jeg spiser. _____

c) I oppskriftene er det brukt mye imperativ, eksempelvis:

Voessjh tjaetsiem.

Sj̄åavohth goske smeele skylloe.

Gurhkh mielhkiem gaaran.

1) Hvordan vil du oversette setningene ovenfor?

2) Oversett til samisk.

Tilsett rosiner! _____

Strø med kanel! _____

Spis med blåbærsyltetøy! _____

Kom hit! _____

Fortell mer! _____

Hent vann! _____

d) Tjaelieh riektes gihtjemebaakoem:

Sett inn riktige spørreord:

_____ edtjijibie vaedtsedh?	_____ lohkehtæjja lea orreme?
_____ gåessie byöpmedidh?	_____ datne aavodh?
_____ gåetiesijjie lea?	_____ edtjijibie åarajidh?
_____ skuvleåvtehkes optsesti?	_____ dov leah voessesne?
_____ goervh dov leah?	_____ dam jeahteme?

e) Vierph

Vaagkan-tjaalegisnie jeenj vierph gååvnesieh, vuesiehtimmiens gaavhtan:

I leseteksten *Vaagkan* finner du mange verb, for eksempel:

flytte, trenge, hente, måtte, pakke, tru, planlegge, gå, glede seg, filosofere, bære, skremme, reise, vente, snakke, hende

Akte vierpe dehtie læstoste fååtese daennie bokstaavemujvesne.

Mij vierpide dæhte?

Ett av verbene ovenfor er ikke med i bokstavkuben, hvilket?

N	R	S	O	E	J	K	E	S	J	I	D	H	Z	E
E	B	E	L	T	E	D	H	M	B	I	G	S	G	U
J	R	O	N	T	E	S	T	I	D	H	U	P	V	Y
A	P	L	V	U	E	L	K	E	D	H	E	V	B	L
E	E	H	H	K	J	J	U	H	T	E	D	H	S	F
H	E	Z	R	Q	U	T	G	B	X	Y	T	E	O	T
K	H	A	T	F	J	D	F	N	I	Q	E	E	P	J
E	K	U	K	V	Ï	E	D	T	J	E	D	H	T	O
D	E	J	E	S	X	Z	A	P	X	N	H	T	S	E
H	D	U	A	A	V	O	E	D	I	D	H	U	E	R
J	H	W	D	M	Z	V	M	V	T	J	C	D	S	E
Q	F	K	U	B	Y	U	J	N	K	P	T	P	T	D
B	B	S	L	V	U	E	R	T	E	D	H	E	I	H
P	I	M	X	D	A	A	R	P	E	S	J	I	D	H
D	E	A	H	P	A	D	I	D	H	E	C	B	H	C

f) Raerhkieh vierpide: Veeljh vierph nieljieskaavhtegistie j̄h tjaelieh dejtie riektes kolonnese.

Verbsortering: Velg verb fra kvadratet ovenfor, og plasser dem i riktig kolonne under.

1. vierpedåehkie (ie-maadtoe)	2. vierpedåehkie (oe-maadtoe)	3. vierpedåehkie (a-maadtoe)
4. vierpedåehkie (e (4) - maadtoe)	5. vierpedåehkie (e (5) - maadtoe)	6. vierpedåehkie (e (6) - maadtoe)

g) Tjaelieh raajesh gusnie vierph mealtan. Måjhtah vierpide riekteslaakan syjjehtidh.

Skriv setninger der du bruker noen av verbene ovenfor. Husk å bøye dem i riktig tid, tall og person.

6. Maam vaegkesne darjodh

a) Maam maehtiejibie vaegkesne darjodh?

Tjaelieh sievem vierpeste riektes substantijvese.

Hva slags arbeid og aktiviteter kan vi ha på uteskole i dalen?
Sett strek mellom verb og substantiv som passer sammen.

vaegkesne, miijieh maehtiejibie ...

ståapojde jallh gåetide

sjædtoeh

liephbieliem

saemien siijiehnommh

ståapose

moerh

moerh

goervh

lihtieh

läävthgåetieh

gommem jih kraavhtsem

voessjeme-sirrieh

moerh

haakenem

tjoehpedh

låadtodh

vaedtsedh

bigkedh

lieredh

goerehtidh

åahpenidh

sjåavoehtidh

voessjedh

dåvvodh

tjööngghkedh

tseegkedh

bissedh

bissedh

b) Tjælieh viêrpem mij fååtese.

Skriv verbet som mangler.

Mijjeh provhkijbie liephbieliem gåetiebealese _____.

Datne aaksjoem daarpesjh gosse moerh _____.

Manne lyhkem gejhkiebearkoem dållesne _____.

Gïeltegs lea, orre sijjehnommh _____.

Gosse låavthgåetesne åeredh, dle tjoeverh låavthgåetiem _____.

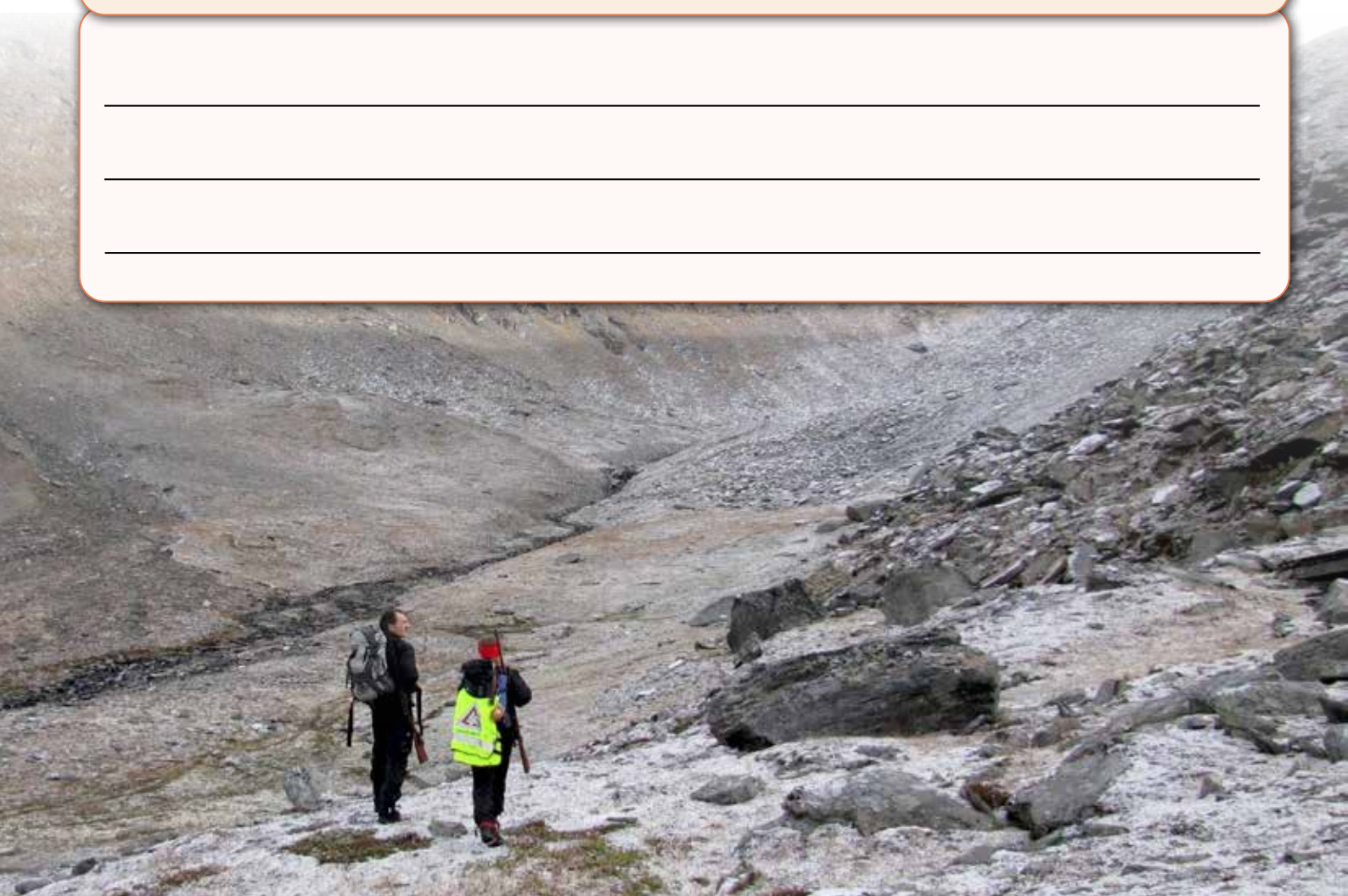
Gosse præhtjegem jovkedh, dle tjoeverh dållem _____, tjaetsiem

_____.

c) Tjælieh maam datne darjoeh gosse ålkene miehtjesne.

Skriv hva du bruker å gjøre ute i naturen.

Vuesiehtimmie: *Manne provhkem rieksegh gieledh.*

d) Tjælieh raajesem fierhten gávvan.

Skriv en setning til hvert bilde.

7. Eatnemenlahtesh

a) Baakoegærjalaavenjasse: Guktie dah eatnemenlahtesh saemien sjiddieh?

Tjaelieh eatnemenlahtesh dovne nominatijvese jïh illatijvese.

Ordbokøvelse: Hva heter disse naturbetegnelsene på samisk? Skriv dem i nominativ entall og illativ entall.

Aktengiertiesen nominatijve:

Aktengiertiesen illatijve:

kulp

sovvene

sovvenasse

elv

bekk

foss

sving, bukt

åker

elvemel

b) Jarkosth dejtie eatnemenlahtesidie årjelsaemien gielese.

Jis bokstaavide riektes öörnegasse tjaalah, dellie vaestiedassh åadtjoeh.

Oversett naturbetegnelsene til samisk. Hvis du skriver bokstavene i riktig rekkefølge, finner du svaret.

kilde, oppkomme

J A J A E G

skog

K Å J S E A J

slette

J E K L A E D

langstrakt bakke

H B E A K

utmark

E T J M D E E I A H J I S V

li

R I I B E J R

canyon, trang dal

L A O K P J E A

c) Tjælieh riektes nommerem daaroen baakoej uvte.

Skriv riktig nummer foran de norske ordene.

1. ientje	_____ bakke, elvemel
2. klaajpoe	_____ bekk
3. johke	_____ eng, slette
4. leaka	_____ skogområde, skogdal
5. viedtere	_____ kulp
6. pluevie	_____ landet mellom to elver som møtes
7. skåake	_____ langsgående dal, senkning
8. kråave	_____ myr
9. johke-gaske	_____ grop, søkk
10. klihtie	_____ skog
11. jalkede	_____ slette, avsats i terrenget
12. voehpije	_____ stilleflytende mindre elv/bekk
13. dåedtjies johke	_____ stor utvidelse av elv
14. sovvene	_____ trang dal, canyon
15. vuemie	_____ åker

Båeries derhviegåetie Engerdaelien tjjeltesne

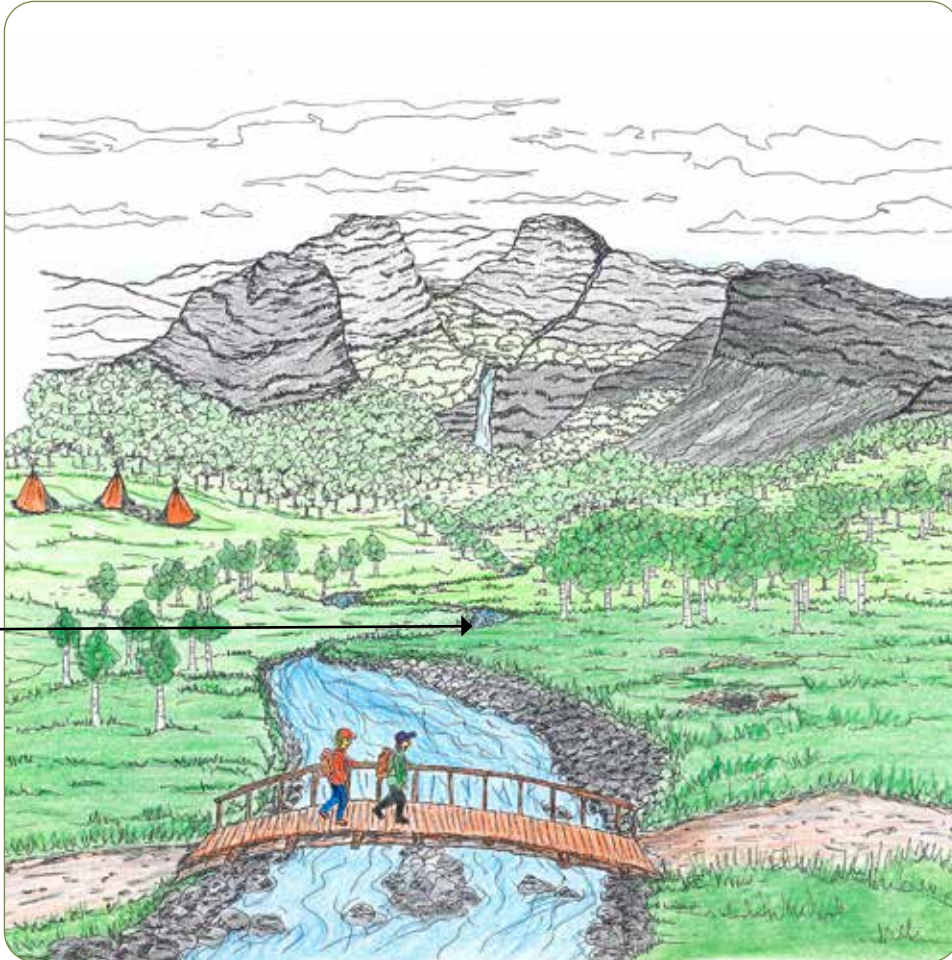

d) Man gellie eatnemenlahtesh maahtah guvvesne gaavnedh?

Tjaelieh sïevh gávvan jïh tjaelieh eatnemenlahtesem rïektes sæjjan.

Hvor mange naturbetegnelser finner du på tegninga? Tegn streker og skriv ordene på riktig sted.

mehkie

e) Ektesne barkedh: Provhkijdien dejtie eatnemenlahtesidie mejtie lidien tjaaleme.

Soptsestidien guvvien bijre.

Muntlig paroppgave: Bruk ordene dere har skrevet ovenfor. Fortell om tegninga.

f) Veeljh unnemes vjijhte saemien eatnemenlahtesh jih tjaelieh raajesh dejgumie.

Velg minst fem naturbetegnelse, og skriv setninger der du bruker ordene.

Vuesiehtimmie: *Ubmejen-jeanosne dovne sovvenh jih garsh.*

Maaresvaerien vaarjelimmiedajvesne jijnjh vuemieh jih jaevrieh.

8. Vaegkieh Saepmesne

a) Mejtje daajrah dej vaegkiej saemien nommh?

Tjaelieh sievem daaroen nommeste riektes jarkoestæmman.

Vet du hva dalene heter på samisk? Sett strek mellom navnene som hører sammen.

Tromsdalen	Bïenjedaelie
Mannaldalen	Bijjie Spædtja
Remdalen	Dåeriesvaegkie
Funäsdalen	Romssavággi
Pasvikdalen	Olmáivággi
Viterskalet	Báhčaveaileahki
Vålådalen	Tjoelmenvaegkie

Ååren tjïeltesne maah tah
Dåarrese vaedtsedh.

Kåfjorddalen	Vijriesvaegkie
Tverrelvdalen	Skaarphdaelie
Matsdal	Bissiedurrie
Virvassmyran	Fallijohki
Bessedørdalen	Gáivuonvuovdi
Skarpdalen	Gajhrege

b) Ohtsh vaegkieh kaarhtesne, vg. www.norgeskart.no jïh <https://kso.etjanster.lantmateriet.se/>.

Finn dalene på et kart, for eksempel på www.norgeskart.no og <https://kso.etjanster.lantmateriet.se/>.

c) Vaegkiej sijjienommh årjelsaemien dajvesne.
 Bokstaavemujvien sisnie 14 saemien sijjienommh
 årjelsaemien dajveste, Nöörjen bieleste. Ohtsh
 sijjienommh jih tjaelieh riektes tjaalehsæjjan.

I bokstavrotet er det 14 samiske stedsnavn i Sør-Saepmie, på norsk
 side. Finn navnene, og skriv dem på riktig linje under.

Dåtnejaevrie, Raarvihken tjjeltesne

M	P	W	B	R	O	V	R	E	S	E	E	F	M
U	N	U	W	X	D	Q	E	C	S	D	S	Y	A
S	J	R	Z	Q	P	I	F	Z	U	R	V	A	A
S	A	E	U	X	Y	U	W	O	U	M	A	A	J
E	A	E	Q	V	O	L	I	Y	Q	Z	H	L	E
R	K	V	Y	R	A	A	R	V	I	H	K	E	H
E	A	H	A	A	R	B	O	R	T	E	E	S	J
T	R	T	M	Å	E	H	V	I	E	V	M	J	A
U	B	S	K	S	N	Å	A	S	E	A	B	A	E
M	Z	E	W	O	M	T	R	Å	A	N	T	E	V
C	R	Z	X	R	R	B	I	T	M	D	G	V	R
P	S	P	Y	P	L	A	A	S	S	J	E	R	I
V	O	E	R	H	T	J	E	V	A	E	R	I	E
O	M	S	K	N	X	J	V	D	A	I	T	E	A

Mo i Rana _____

Røros _____

Mosjøen _____

Snåsa _____

Stor-Svuku _____

Lakadalen _____

Kråkfjellet _____

Røssvatnet _____

Hattfjelldal _____

Majavatn _____

Elsvatnet _____

Røyrvik _____

Trondheim _____

Brurskanken _____

d) Vaegkiej sijjienommh årjelsaemien dajvesne. Bokstaavemujvien sisnie 14 saemien sijjienommh årjelsaemien dajvesne, Sveerjen bieleste. Ohtsh sijjienommh jïh tjaelieh rïektes tjaaehsæjjan.

Giebnienjohke, Ååren tjïeltesne

I bokstavrotet er det 14 samiske stedsnavn i Sør-Saepmie, på svensk side. Finn navnene, og skriv dem på riktig linje under.

O	K	J	V	U	A	L	T	J	E	R	E	D	V	Y
I	L	S	Y	S	T	Y	P	L	O	Z	O	B	M	W
M	D	I	P	T	S	T	R	A	E	J	M	I	E	B
L	E	I	R	A	F	V	T	P	W	K	V	F	P	U
J	A	U	H	A	S	J	E	L	T	I	E	M	X	A
B	R	N	Q	R	B	T	U	Z	Q	N	V	M	Q	R
F	N	V	I	E	L	L	J	G	B	Q	M	N	Z	K
S	A	A	D	T	E	S	K	E	N	J	U	A	N	A
R	F	A	E	P	M	I	E	J	M	I	H	T	E	N
A	L	U	D	E	A	J	R	A	L	W	S	W	D	T
A	A	B	P	V	X	I	F	X	J	Y	V	H	S	J
X	F	M	A	A	R	E	S	V	A	E	R	I	E	A
H	Y	E	X	P	L	I	K	S	J	O	E	R	V	H
B	N	J	G	H	I	R	I	Q	S	G	V	I	F	K
K	I	E	P	K	R	A	A	P	O	H	K	E	O	E

Vilhelmina _____

Dorotea _____

Strömsund _____

Tärnaby _____

Åsele _____

Umeå _____

Saxnäs _____

Östersund _____

Fatmomakke _____

Borgafjäll _____

Idre _____

Marsfjäll _____

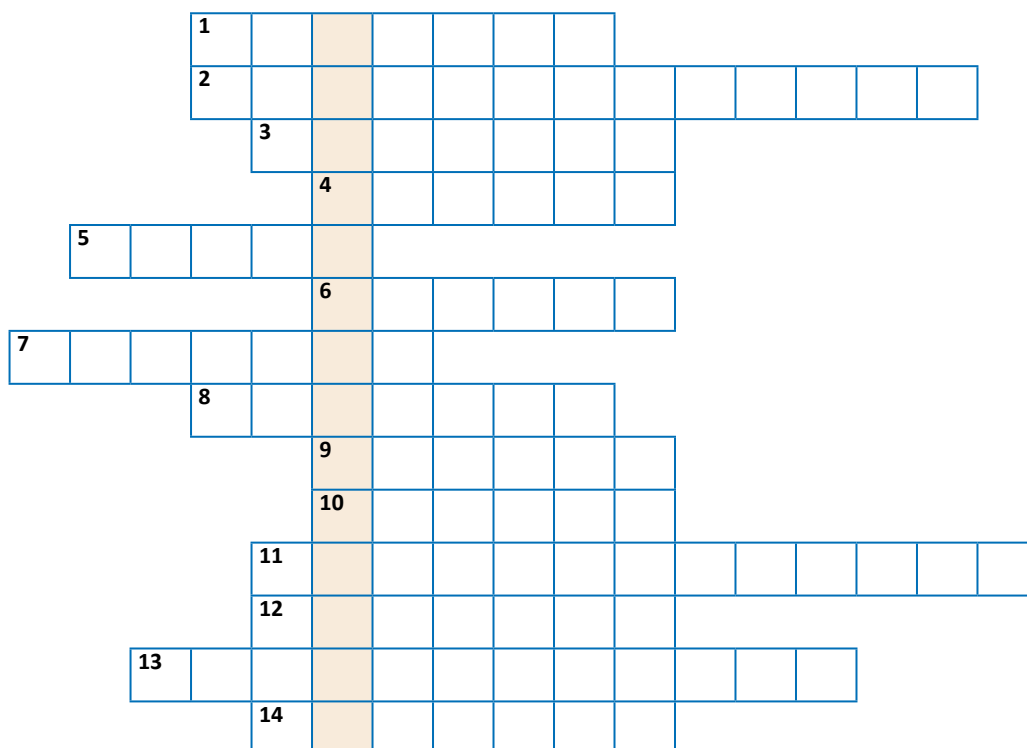
Lycksele _____

Mittådalen _____

e) Vaegkieh Saepmesne: Daan laavenjassese kaarhtem viehkine daarpesjh.

Kroessebaakoe

1. Mij lea *Mosjøen* saemien?
2. Guhkies jeanoe Nordlaanten fylhkesne
3. Vihkeles gærhkoestaare Vuoltjeren tjieltesne, Maaresvaerien lihke.
4. Guhkies jeanoe Finnmaarihkesne
5. Jon-Henrik Fjällgren dehtie vaegkeste bääta.
6. Daennie staaresne åarjelsaemien maanagierte, man nomme Suaja.
7. Nöörjen åarjagommes sijte
8. Mij lea *dal* saemien?
9. Mij lea *Lakadalen* saemien?
10. Mij lea *elv* saemien?
11. Åehpies vaerie Vuoltjeren tjieltesne mesnie maahat Mountain Lodgesne åeredh jäs dahkoe vualkah.
12. Vaerie Eerhtsjaevrien lihke
13. Vaegkie Hjerjedaalien tjieltesne mesnie maahat vaeriemuseumisnie minnedh.
14. Åehpies vaerie Aarborten tjieltesne.

Tjeakoesbaakoe lea sijjie aktene vaegkesne, Vuoltjeren tjieltesne. Jaevrien lihke man nomme Gåaltoe:

9. Guhkies jeanoeh¹

- Nöörjen guhkemes jeanoeh man nomme Glåmma, lea 619 km.
- Finnmaarihken guhkemes jeanoeh lea Deatnu, mij lea 361 km, jih Báhčaveaijohka, mij lea 360 km. Dah guaktah lægan aaj Nöörjen mubpien jih gáalmeden guhkemes jeanoeh.
- Álttáeatnu, 240 km, lea Nöörjen láhkedden guhkemes jeanoeh, jih Kárašjohke, 170 km, lea Nöörjen luhkievijhteden guhkemes jeanoeh.
- Nordlaanten fylhken guhkemes jeanoeh lea Vaaptsejeanoeh, mij lea 163 km, jih
- Njåamesje (Laakese) lea guhkemes jeanoeh Trøndelaagesne, mij lea 230 km.

a) Mij jeanojde Saepmien guhkemes jeanoeh?

b) Ohtsh jeanoeh kaarhtesne, vg. www.norgeskart.no.

Vaapsten jeanoeh

Ubmejen jeanoeh

guhkies jeanoeh – guhkebe jeanoeh – guhkemes jeanoeh
ei lang elv – ei lengre elv – den lengste elva

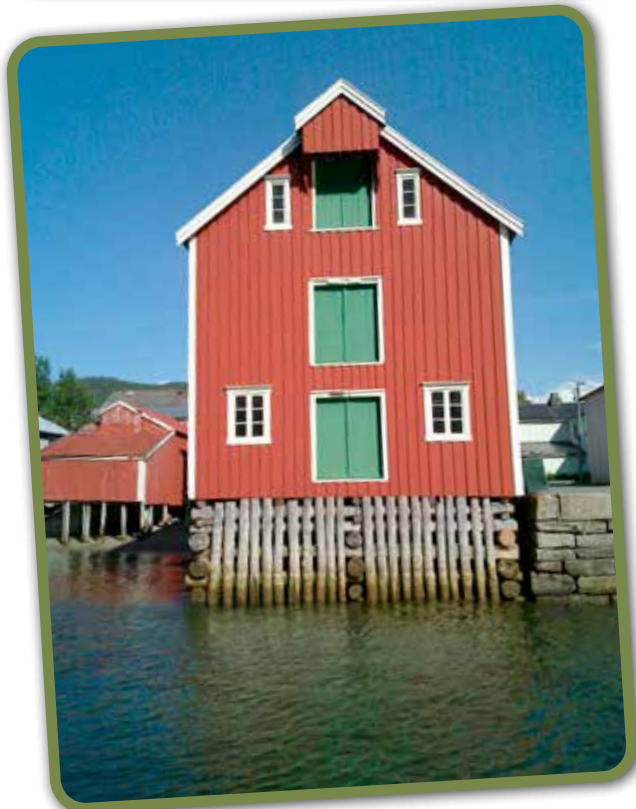
c) Mejtie naan jeanoeh dov dajvesne?

Tjaelieh læstoem.

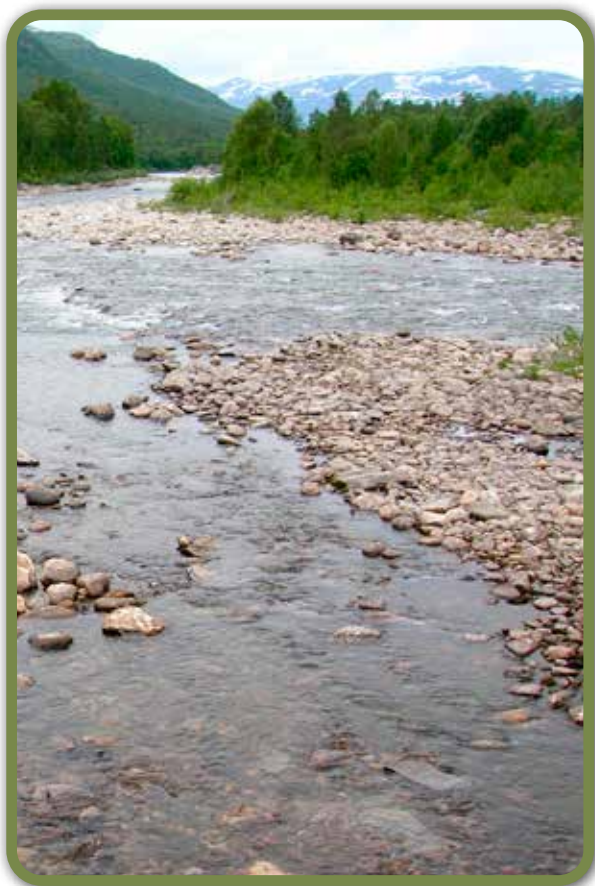
Finnes det elver i området du bor? Skriv ei liste.

Vidduoljienuo

Vaapstenjeanoe

Vijriesjohke

Mijjeh vaegkeste vaagkan j̄ih
jeanoste jeanose girtiejibie.

d) Datne edtj̄h ruevtiehaepkine
vuelkedh, j̄ih vaegkieh, johkh j̄ih garsh
Åarjelsaepmesne vuejnedh. Maahtah
j̄ijtje veeljedh guebpede vualkah j̄ih
gåabph edtj̄h vuelkedh. Veeljh 5-10
saemien sijjienommh j̄ijtjedh dajveste.
Biejh dejtje nommide riektes sæjjan dov
baakoelæstosne.

Du får reise med helikopter for å se på daler,
elver og fosser i Saepmie. Du kan sjøl velge
hvor du starter, og hvor du skal. Velg 5-10
samiske stedsnavn du er innom på turen. Skriv
stedsnavnene i riktig rekkefølge. Bruk kart til hjelp.

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____
6. _____
7. _____
8. _____
9. _____
10. _____

Tjaebpies j̄ih ånnetji isvelihks garse Gáivuodnesne

10. Sijjenommmh jïjtjedh dajvesne

a) Provhkh 8 a)-laavenjassem vuesiehtimmine.

Bruk oppgave 8 a) som eksempel.

1. Tjælieh saemien sijjenommmh jïjtjedh dajven vaegkijste sïevi nïlle gârroeh kollonese.

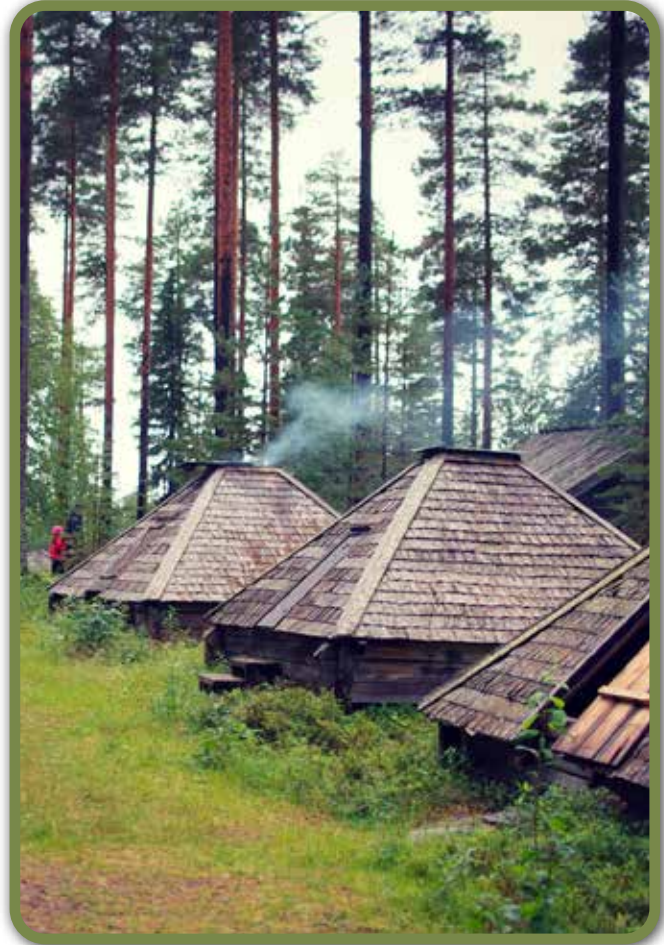
Skriv samiske stedsnavn fra daler i egen region på linjene i venstre kolonne.

2. Tjælieh sijjiej daaroen nommmh åelkies kollonese. Mujhtieh amma, aellieh nommmh tjælieh mah ektese govlesuvvieh!

Skriv de tilsvarende norske navnene i høyre kolonne, men husk at du ikke skal skrive navn som hører sammen ved siden av hverandre.

3. Baajh jeatjah learohkem sïevide tjæledh saemien nommmijste rïektes jarkoestæmman.

La en medelev koble de riktige navnene sammen.

Gætieh

c) Goerehth saemien sijjienommh jįjtjedh dajveste. Man gellie ovnessie eatnemenlahtesh nommine gaavnh? Maam nommh sijjiej bįjre soptsestieh?

Undersøk noen samiske stedsnavn fra din egen region. Hvor mange ulike naturbetegnelser finner du i navnene? Hva kan navnene fortelle om stedene?

<input type="text" value="vuemievaegkie"/>	=	<input type="text" value="vuemie"/>	+	<input type="text" value="vaegkie"/>
		<input type="text" value="skog"/>	+	<input type="text" value="dal"/>
<input type="text"/>	=	<input type="text"/>	+	<input type="text"/>
<input type="text"/>	=	<input type="text"/>	+	<input type="text"/>
<input type="text"/>	=	<input type="text"/>	+	<input type="text"/>
<input type="text"/>	=	<input type="text"/>	+	<input type="text"/>
<input type="text"/>	=	<input type="text"/>	+	<input type="text"/>
<input type="text"/>	=	<input type="text"/>	+	<input type="text"/>

11. Mijjeh Saepmiem fealedeminie

a) Veeljh gáabph sijnth guessine minnedh.

Velg et sted du vil besøke.

- Polar Park, Beardusne
- Lopme Naestie, Bienjedaelesne
- Loesegööleme, Deatnusne Deatnujeanosne
- Riddu Riđđu-festivaale, Olmmáivaegkesne
- Jovnesáhkoeh, Åanghkerenjeeruvissne
- Ubmejen Biejvieh, Ubmejisnie
- Tjaktjen Tjåanghkoeh, Snåasesne
- Aatoeklibpie, Lusprien tjieltesne
- Johkemehkien daelviemaarhnaah, Johkemehkesne

Åanghkerenjeeruvasse áarjelsaemieh tjåanghkenieh.

b) Datne bussine jïjtjedh dajveste vualkah.

Veeljh tjiïhtje-luhkie sijjeh mejnie sïjhth guessine mïnnedh, jïh tjaelieh dejtie saemien nommdie iktemearan. Provhkh kaarthem viehkine jis datne daarpesjh.

Du reiser med buss fra hjemstedet ditt.

Velg sju-ti samiske stedsnavn du er innom på turen.

Skriv stedsnavnene i riktig rekkefølge. Bruk et kart til hjelp dersom du trenger det.

Mijjeh sijjeste sæjjan vuejiejibie.

1. Manne vualkam: _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____
6. _____
7. _____
8. _____
9. _____
10. Manne jaksem: _____

c) Njaalmeh paarrebarkoe: Soptsesth dov fealadimmien bijre mubpide.

Muntlig paroppgave: Fortell om turen din til en medelev.

Manne Johkemehkien daelviemaarhnesne mïnneme. Daelie Dearnese vuelkieminie, jåhkoe sijhthem Aatoeklibpiem vuejnedh.

d) Måjtah guktie kasusidie syjjehtidh? Jarkosth raajesidie saemien gielese.
Tjoeverh mujhtedh vierph riektes-laakan syjjehtidh.

Husker du hvilken kasus du skal bruke? Oversett setningene under til samisk.
Husk også på å bøye verbene riktig.

1. Vi kommer til Ankarede hver midtsommer.

2. Hun kjører med buss fra Umeå til Riddu Riđđu-festivalen i Manndalen.

3. De kjører fra Mo i Rana til Vintermarknaden i Jokkmokk.

4. Fra Atoklimpen kan vi se helt til Krutvatnet i Norge.

5. Hun vil kjøre skuter til Funäsdalen.

6. Vi kommer til Snåsa neste høst.

Bijjie Spædtja

e) Gåabph vualkah jis naemhtie girtine vualkah:

I hvilken himmelretning drar du hvis du flyr:

nord – noerhte
sør – åarjel
vest – jillie
øst – luvlie

mot nord – noerhtese
mot sør – åarjese
mot vest – jallese
mot øst – låvlese, loksesese

Alteste Guovdageajnose?

Bearduste Romssese?

Svaahkeste Dearnese?

Oslovistie Snåasese?

Maarehvaereste Liksjose?

Ubmejstie Staarese?

Maajehjaevreste Plaassjese?

Vualtjaristie Bïenjedaaalan?

Raarhkove Trollhïejmesne

12. Mennie vaegkesne datne mïnneme?

a) Mejnïe vaegkine Leah mïnneme? Tjælieh læstoem. Tjælieh saemien nommide jis gâåvnesieh. Hvilke daler har du vært i? Skriv ei liste. Bruk samiske navn dersom det finnes.

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____
6. _____
7. _____
8. _____

b) Njaalmeh paarrebarkoe: Provhkijidien dotnen læstojde mejtie easkan tjeeliden. Gihtjijidien jïh vaestiejidien guktie vuesiehtimmie vuelelen vååjnoe.

Muntlig paroppgave: Bruk lista over, og jobb sammen to og to. Spør og svar slik som eksempelet viser.

Manne leam Liksjosne mïnneme, datne debpene mïnneme?

Im Leah. Badth Klimhpesne orreme, mejtie datne debpene orreme?

Klimhpesne manne mïnneme. Manne leam aaj Skaalmesne mïnneme, datne debpene mïnneme?

... ..

13. Mennie tjieltesne?

Tabellesne sijjehnommh jaarjelsaemien reeremedajvijste.

Mejtie datne daajrah mennie tjieltesne sijjeh Leah? Provhkh kaarhtem viehkine jis daarpesjh.

I tabellen finner du stedsnavn fra kommuner i det sørsamiske forvaltningsområdet.

Vet du hvilken kommune disse stedene er i? Bruk et kart til hjelp hvis du trenger det.

		Vualtjeren Tjielte	Liksjuon Kommuvdna	Aarborten Tjielte	Snåasan Tjielte	Herjedaelien Tjielte	Plaassjen Tjielte	Raarvihken Tjielte	Straejmien Tjielte
1	Frööstege	E	I	S	P	Æ	M	Y	F
2	Ruosskuo	Q	A	Å	F	W	Ä	K	L
3	Plaavere	B	P	K	J	E	Ö	J	A
4	Priennenjuana	R	O	Ö	H	H	L	H	Ö
5	Gåaltoa	T	L	V	G	R	K	G	M
6	Aantesvaerie	D	H	T	J	T	J	F	N
7	Jåvvangåetie	C	G	Z	D	Y	E	D	B
8	Rijsvaerie	W	U	R	S	U	R	S	V
9	Svaalenjuenie	M	J	X	A	I	W	E	C

Jis riektes bokstaavh veeljh, die sijjienommem Vualtjeren tjieltesne gaavnh.

Daelvege Daniel Mortensson jih altese fuelhkie daennie derhviægåetesne årroejin.

14. Gusnie? Man gellie vaegkieh/sijjeh datne dabth?

Viehkje:

- Guvvesne jaevrieh mah Bijjie Spædtjan vaarjelimmiedajvesne.
- Guvvesne jeanoë mij Sveerjen nasjonaale jeanojne gohtjesovveme.
- Håagk'-staavra lea vearelden stööremes, jïh lea Finnmaarkhen guhkemes jeanoen bealesne.
- Daennie sijjesne mij Ubmejen lihke jïjnïh spaenijetjaalehtjimmieh.
- Rutjkes gåetien nomme lea Davvi álbmogiid guovddáš / Senter for nordlige folk.
- Gærhkoë lea staaresne maam Sveerje jaepien 1607 tseegki.

15. Mejtie maahthah 12 riectes vaestiedassh dejtie gyhtjelasside vedtedh?

Greier du 12 riktige svar?

		H	U	B
1	Faahtjere lea	Vualtjeren tjieltesne	Straejmien tjieltesne	Raarvihken tjieltesne
2	Västerbotten leenen guhkemes jeanoë lea	Vidduoljienuo	Julevædno	Ubmejen jeanoë
3	Vaapstejeanoë lea	Finnmaarkhesne	Aarborten tjieltesne	Tråantesne
4	Bienjedaëlie lea	Sveerjesne	Soemesne	Nöörjesne
5	Aatoeklibpie lea	Luspïen tjieltesne	Vualtjeren tjieltesne	Liksjoen tjieltesne
6	Skaalma lea	Ååren tjieltesne	Heerjedaëlien tjieltesne	Vualtjeren tjieltesne
7	Dåeriesvaegkie lea	Straejmesne	Dearnan dajvesne	Maalegisnie
8	Nidaros-gærhkoë lea	Tråantesne	Staaresne	Musserisnie
9	Kruvhtegenjaevrie lea	Aarborten tjieltesne	Plaassjen tjieltesne	Kraapohken tjieltesne
10	Maajehjaevrie lea	Tråantesne	Gaaloen/Gaalan tjieltesne	Ubmejen tjieltesne
11	Måehvie lea	Jillïelaanten fylhkesne	Nordlaanten fylhkesne	Agderen fylhkesne
12	Sjeltie lea	Nöörjesne	Danmaarkhesne	Sveerjesne

16. Moerh

a) Tjaelieh baakoeh nominatijvese, aktengeartan jih illatijvese.

Skriv ordene i nominativ entall og illativ entall.

Norsk (ubest. entall)

Nominatijve aktengiertesne

Illatijve aktengiertesne

selje -

older -

bjørk -

gran -

furu -

hegg -

rogn -

osp -

b) Bokstaavemujvesne gaektsie moerh. Ohtsedh dle dejtie!

I bokstavrotet er det gjemt 8 ulike trær. Finn dem!

Q	O	B	I	E	T	S	I	E	N
S	C	S	S	A	A	L	J	E	D
Q	S	K	I	E	R	R	I	E	H
R	A	A	V	N	I	J	E	A	J
E	H	Y	E	R	U	C	B	F	J
O	P	Q	B	R	J	Q	F	O	M
X	L	I	E	J	P	I	E	E	B
J	S	U	V	H	P	I	E	M	M
M	H	D	O	R	T	E	U	E	D
G	O	E	S	E	L	B	M	F	U

c) Mah moerh? Tjælieh bokstaavh riektes sæjjan baakoejgumie j̄h tjælieh s̄ievem riektes ḡavvan.

Hvilke trær finner du her? Sett bokstavene i riktig rekkefølge, og sett strek til riktig bilde.

SEEGO

STEIEBI

KIISREE

SHEPIUV

IJEELPI

ESKÅEI

INAJVREA

17. Muerjeh

a) Daesnie jijnjh ovmessie muerjeh, mohte naan bokstaavh fãåtesieh. Tjaelieh dejtie.

Her er det mange bærsorter, men noen bokstaver mangler. Skriv dem.

S _ _ R _ _ I _ _

J _ _ K _ _ NH

_ _ A _ _ D _ _ EG _ _

Gï _ _ K _ _ N _ _ UER _ _ I _ _

_ _ ïM _ _ EH _ _ SM _ _ E _ _ JI _ _

_ _ OER _ _ TJ _ _ NMUER _ _ I _ _

_ _ Å _ _ RT _ _ M _ _ ERJ _ _ E

b) Jarkosth saemiengielese.

Oversett til samisk.

njaelkies – njaelkebe – njaelkemes
godt – bedre – best

Synes du tyttebær er godt?

Bringebær er ikke godt/velsmakende.

Jeg synes muldebær er bedre og mer velsmakende enn blåbær.

Hvilke bær synes du er best og mest velsmakende?

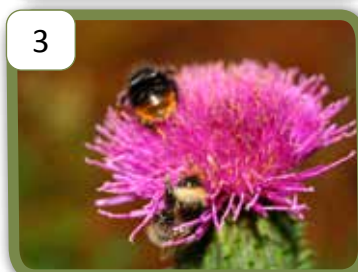
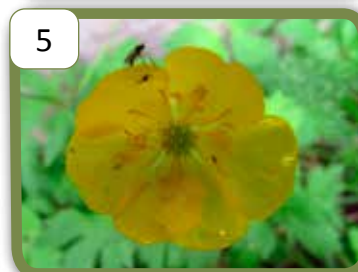
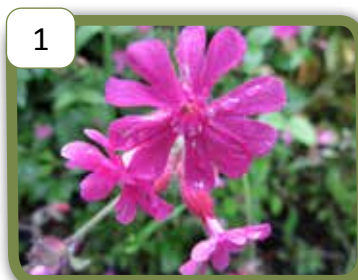

18. Rïesegh

a) Maahtah rïesege nommh?

Kan du navnene på blomstene?

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____
6. _____

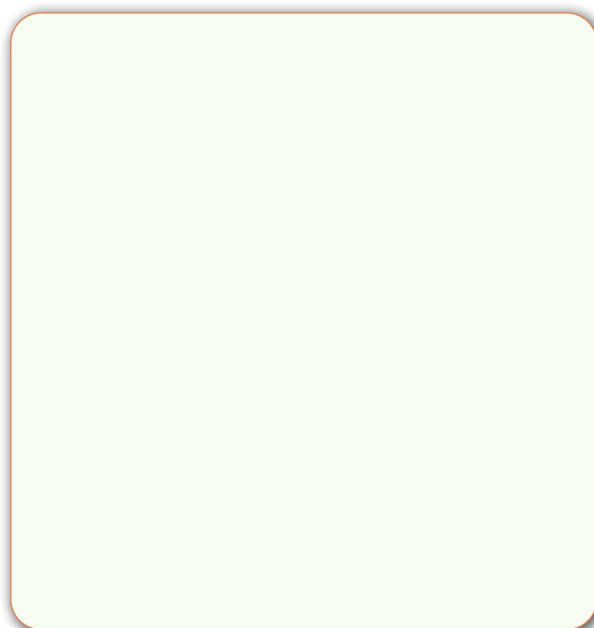
b) Jis rïektes baakojde ektese bïejh, die rïesege saemien nommidde åadtjoeh.

Hvis du setter sammen riktige ord, får du det samiske navnet på blomstene under.

skarre
plaave
fierpen
jovnesåhkoe
ebrie
aatjan
tjegkie

kraesie
gierhtse
naestie
kraesie
kraesie
naestie
roehtse

hvitveis, mjødurt, tepperot,
tyrihjelm, skogstorkenebb, geitrams,
snøsøte

19. Beapmoe- jñh daalhkesesjædtoeh²

Mat- og medisinplanter

a) Lohkh teekstem jñh tjælieh riektes nommerem guvvide.

Les teksten og skriv rett nummer på bildene.

Dejbeeli idtjin almetjh maehtieh daalhkesh dåaktaristie jallh apoteekeste viædtjedh gosse lin skiebtjijamme. Dej lin jijnjh maahtoeh eatnemen bijre, jñh daamtaj almetjh sjædtojde daalkesinie provhkin. Dah aaj sjædtoeh kroenesaatine byöpmedamme. Daesnie vijhte vuesiehtimmieh:

1. **Faatnoe** lea provhkesovveme dovne daalhkesinie jñh beapmojne. Gosse båtsoebuerrieh saelhtiegaedtiebealese bovtsigujmie juhtin, die provhkin orhtsem soeskedh. Nimhtie idtjin sovhtijste skiebtjh.
2. **Jåamoem** leah dovne A-vitamijnh jñh jijnjh C-vitamijnh. Saemieh leah jåamoem kroenesaatine guhkiem åtneme, jñh sjædtosne leah buerieh mah virrem diædtesjeh seammalaakan goh spinaate. Jåamoe lea daalhkesinie provhkesovveme vuesiehtimmien gaavhtan skiebtjelassi, vaejlien jñh ovmessieh fiejliej vööste. Tjoeverh mujhtedh ahte ij leah buerie ååpsen jijnjh jåamoeh byöpmedidh juktie sjædtosne jijnjh oksalsyjreh mah maehtieh baktedh jñh tjiermiem fæjloedehdedh.
3. **Jearja** lea vihkeles sjædtoe saemide orreme. Saemieh liemem voessjin mejnie jearja, daebrie jñh aaltehke. Dah leah liemem jovhkeme heajoen jñh astman vööste.
4. **Jovnesåhkoe-kraesine** jijnjh C-vitamijnh jñh sjædtoste maahta dovne löövjem jñh aaloem voessjedh. Daalhkesinie, sjædtoe maahta sliepkelidh, jñh lea hijven vaejvien, baajhkesen jñh vaejlien vööste.
5. Saemieh leah **dåarohkem** seejride goh njimkedahkine biejesovveme. Dah leah dåarohke-löövjem jovhkeme mij sovhtem heerrehte jñh vaejliem læjnoedahta. Dåarohkh mah leah aadtjen bihtsegamme maahta salaatese biejedh.

BAAKOEH

aadtjen bihtsegamme – *nyut-sprungne*

baajhkesse, baajhkesasse – *diare*

baktedh – *å fremkalle, føre til smerte*

daalhkesse, daalhkesasse – *medisin*

daebrie, daabran – *ffjellsyre*

haerhpie, haarhpan – *smerte, verk*

iebnese, iebnese – *råstoff, materiale*

kroenesaatte, kroenesaatese – *grønnsak*

læjnoedehtedh – *å lindre, redusere*

njimhkedahke, njimhkedahkese – *plaster*

roehtse, roehtsese – *rot*

saejrie, saajran – *sår*

soeskedh – *å tygge*

sovhte, sovhtese – *forkjølelse*

virrem didtesjidh – *å rense blod*

b) Lohkh tjaalegem jñh vaestedh gyhtjlasside.

FAATNOE³

Faatnoe lea sñejhme sjædtoe abpe Noerhterijhkesne. Maahta dam dovne johkebealam jñh njeerpes skåakine vaeriej lihke gaavnedh. Faatnoe lea Nöörjen båarasommes kultuvresjædtoe jáhkoe dihte voestes sjædtoe maam almetjh aevhkine utnin, dannasinie dam dovne såafojne jñh ïentjine sjïdtedehtin. Vijkingi baeliej dellie joe faatnoe vihkeles åesies-vaarine, jñh muvhtine, båantah tjoeverin faatnoem sjïdtedehtedh. Faatnoe eevre byögkele orreme jáhkoe almetjh dam ovmessielaakan nuhtjin.

Faatnoe lea vihkeles åalmehdaalhkesinie orreme. Almetjh dam byöpmedin gosse tjöøjeste sjïdtin jallh idtjin sijnth bårrestohtedh. Daelie daejriejbie ahte ïebnh faatnosne gååvnesieh, eeremes angelisin, mij tjåajjan buerie. Batskine jñh lastine aaj jijnjh C-vitamijnh mah radtan aevhkine sjædta.

Faatnoe lea aaj mijjen båarasommes kroenesaate, jñh almetjh Leah dovne roehtsem, lasth jñh batskem byöpmedamme. Sjædtosne Leah eterijes åljah mejnie jijnjh aelmieh. Batskesne raejkie, jñh dannasinie lea sjiehteles faatnoe-plijhtjehtahkide orreme.

BAAKOEH

aelmie, aalman – *smak*
aevhkie, aavhkan – *nytteverdi*
aevhkies – *nyttig*
batske, batskese – *kvannestilk*
boelhke, boelhkese – *periode*
bueriedidh – *å forbedre*
byögkeles – *populær*
gaertene, gaertienasse – *hage*
ïebne, ïebnese – *råstoff, materiale*
ienhtsie – *spesiell*
ïentje, ïentjese – *åker*
kroenesaate, kroenesaatese – *grønnsak*
njeerpes – *tynn (om veske)*
Noerhterijhkh, Noerhterijhkide – *Norden*
plijhtjedahke, -dahkese – *fløyte*
raejkie, raajkan – *hull*
roehtse, roehtsese – *rot*
sjïdtedehtedh – *å dyrke*
spieleinstrumente, -instrumentese – *spilleinstrument*
tjoejenesdirrege, -dirregasse – *musikkinstrument*
vihkeles – *viktig*
åesiesvaara, åesiesvaarese – *handelsvare*

1. Gusnie maeh tiejbie faatnoem gaavnedh?

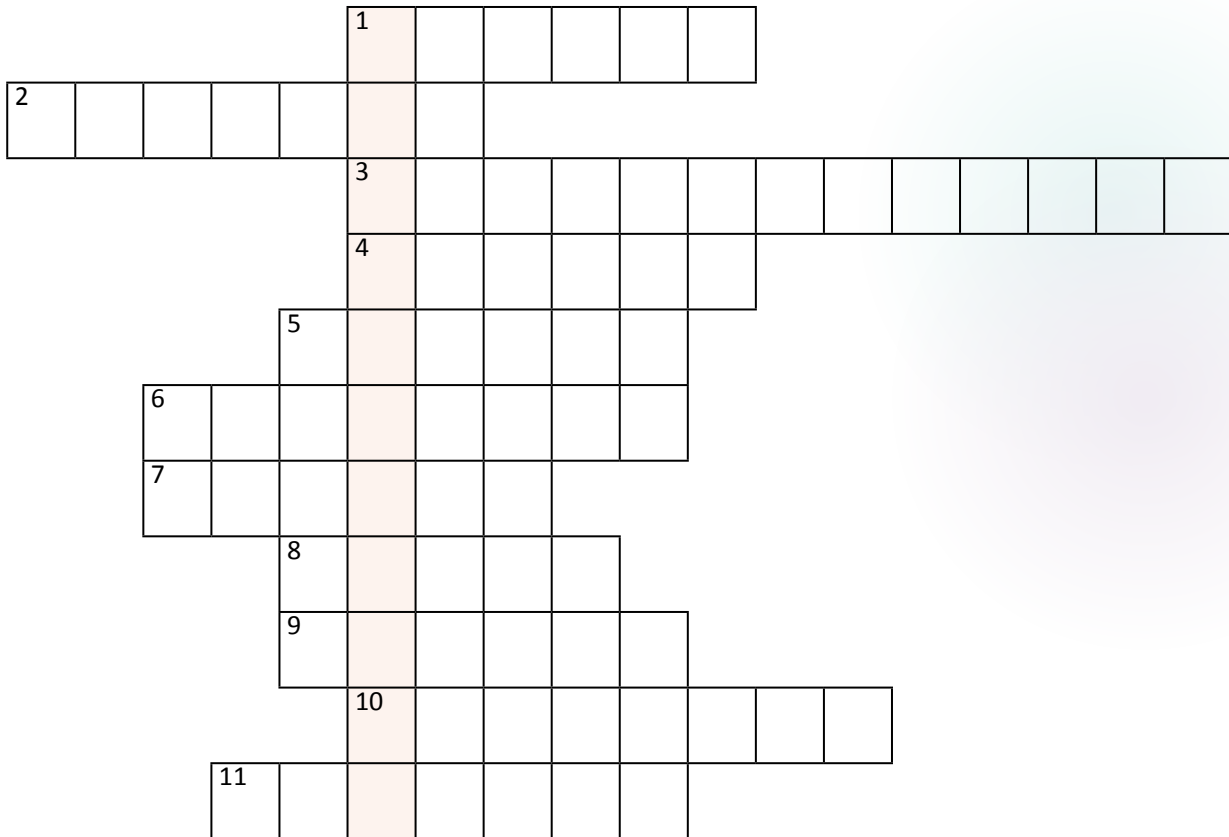
2. Guktie lea faatnoe åalmehdaalhkesinie nuhtjesovveme?

3. Magkeres instrumentem maeh tiejbie faatnoste darjodh?

20. Sjædtoeh vaegkesne

a) Kroessebaakoeh

1. Faatnoen staahek:

2.

4.

6.

8.

3. Veelkes blåamma maam mahta gijrege gaavnedh.

5. Njaelkies plaave muerjeh

7. Sjædtoe mesnie jijnjh oksalsyjah mah maehtieh baktedh jih tjiermiem fæjloedhtedh.

9. Sjædtoe mij lea daalhkesinie skiebtjelassese (Skjörbuk) jih astman vöoste provhkesovveme.

10. Moere man lea rööpses muerjeh.

11. Raavnijen plåamstere lea gohtjesovveme.

Tjeakoesbaakoe:

b) Veeljh plåamsterem jallh sjædtoem misse lyjhkh. Ohtsedh vielie biëvnesh dan bijre sjædtoegærjesne jallh Internehtesne. Mejtie sjædtoe vihkele orreme åalmehdaalhkesinie? Tjælieh medtie vijhte raajesh.

Velg en blomst/plante som du liker. Finn mer informasjon i en flora eller på internett. Finner du ut om planten har vært brukt i folkemedisin? Skriv omtrent fem setninger om planten.

c) Soptsesth jïjtjedh sjædtoen bijre mubpide gieh dov saemien klaassesne.

Presenter planten for samiskgruppa di.

Gïekengaamege jïh viskes blåammah

21. Ledtieh vaegkesne

a) Gievlesne jijnjh ledtieh mejtie maahtah vaegkesne vuejnedh.

Vuajnah mij ledtide daennie gievlesne Leah?

Tjaelieh ledtiej nommh riektes tjaalehsieven nille dovne aktengiernesne jih illatijve-hammosne.

I sirkelen er det gjemt navn på fugler som du kan se i dalene. Finner du dem?

Skriv navnene i nominativ entall og illativ.

RANASSESKIJRE BUEJTIEBAHTEAARHTSEVOE
RHTJEHURRIETRAASTAGIERENETJAKTJAGAA

Daaroen

Nominatijve, aktengierties

Illatijve, aktengierties

kjøttmeis -

kråke -

rype -

orrfugl -

ravn -

skjære -

tiur -

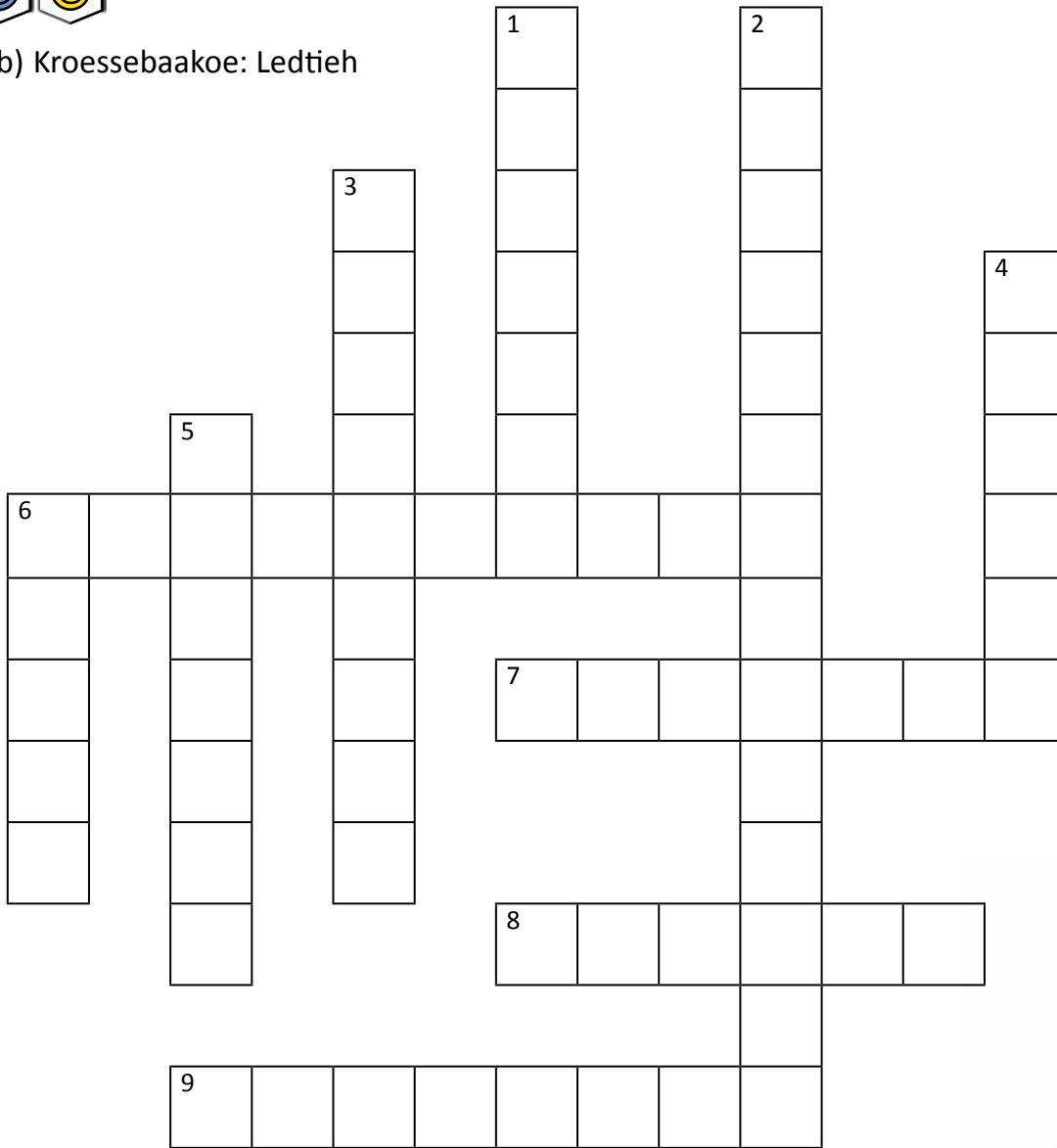
trost -

kongeørn -

b) Kroessebaakoe: Ledtieh

LÅADTERÏEKTE = LODDRETT

1. Gåhpelen geelle
2. Ledtie man lea guhkies njuenie.
3. Jijje-ledtie man leah stoerre tjelmieh.
4. Mij lea *orrfugl* saemien?
5. Gånkan ledtie
6. Ledtie mij ij biesiem jijtsasse bigkh, vaallah jeatjaj ledtiej biesine munnie.

TJAETSIENSKEAROE = VANNRETT

6. Tjeehpes ledtie mij dovne vaerine, vaegkine jìh voenine orre.
7. Veelkes jìh tjeehpes ledtie mij lea Nöörjen åalmehledtie, jìh johkesne orre.
8. Sïejhme veelkes jìh tjeehpes ledtie mij lyjhkoe almetji beetsuvh båajmodh.
9. Tjeehpes jìh kraevies ledtie mij dovne vaerine, vaegkine jìh voenine orre.

22. Kulturrehistovrije

a) Tjaelieh sievem saemien baakoste riektes daaroen baakose.

Sett strek mellom det samiske og norske ordet som hører sammen.

offerstein	slåahte
seter	dïmpere-tjoehpeme
slåttemark	ïentjh
stier	moere-tjoehpeme
tømmerhogst	baalkah
vedhugst	sïetere
åkrer	sjielegierkie

Båeries orresje vaegkesne

beitemark	dåaroehistovrije
bærplukking	vijremegåetieh
gammel boplass	el-faamoemaasterh
gruvedrift	gåatome
høyspentlinje	möörjeme
jaktgammer	båeries orresje
krigshistorie	kråaveindustrije

b) Njaalmeh ektiebarkoe: Soptsestidie dej kultuvrehistovrijes baakoej bijre. Mij baakojde vihkele gosse jijtjedh kultuvrehistovrijen bijre soptsesth? Mejtie naan vihkeles baakoeh fååtesieh?

Muntlig gruppeoppgave: Snakk om kulturhistoriebegrepene. Hvilke av ordene er aktuelle i forhold til egen kulturhistorie? Mangler det viktige ord?

c) Daesnie naan baakoeh gosse kultuvrehistovrijej bijre soptsestidh, mohte bokstaavh mådtsode ragkege. Tjaelieh baakojde riektes-laakan jih tjaelieh sievem baakoste riektes daaroen jarkoestæmman.

Her er det noen flere ord som kan fortelle om kulturhistorie, men bokstavene er hulter til bulter. Sett bokstavene i riktig rekkefølge, og sett strek til det riktige norske ordet.

BLKAAA	_____	bru
RVUVPEI	_____	gapahuk
TÅOSEAP	_____	torvgamme
ENTJHVEANOEÏS	_____	sti
IPLLEBEEIHI	_____	hytte
ÅEEIETDEHIRGV	_____	elvebåt

Båeries jeanoen vinhtsh

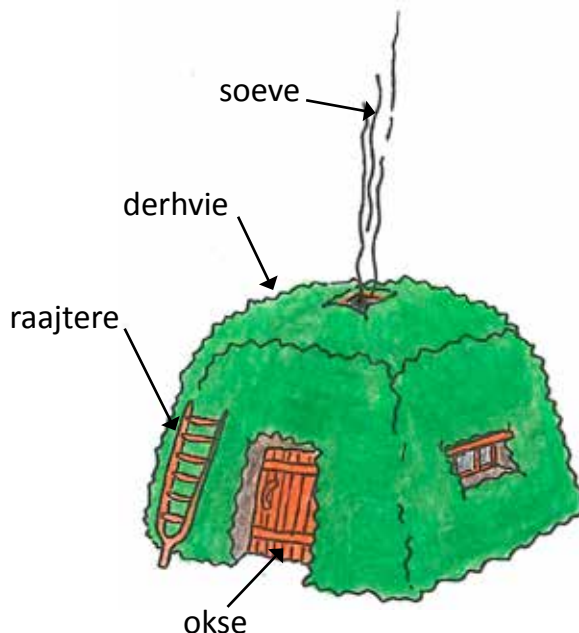
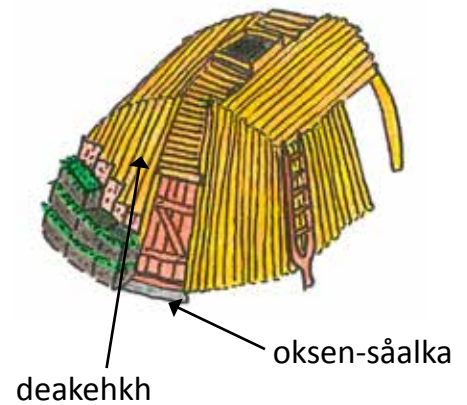
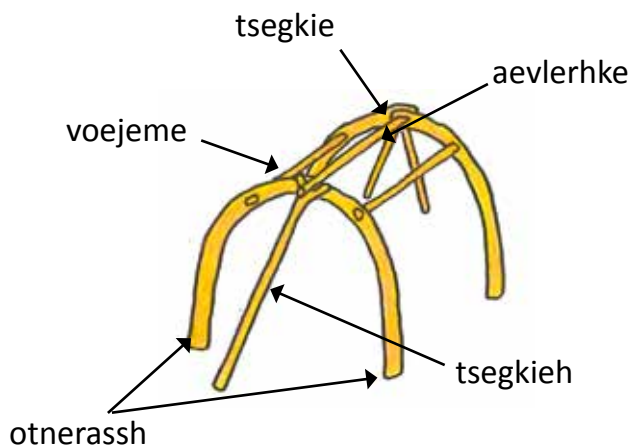

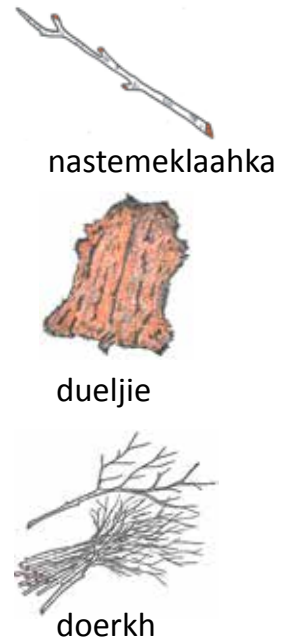
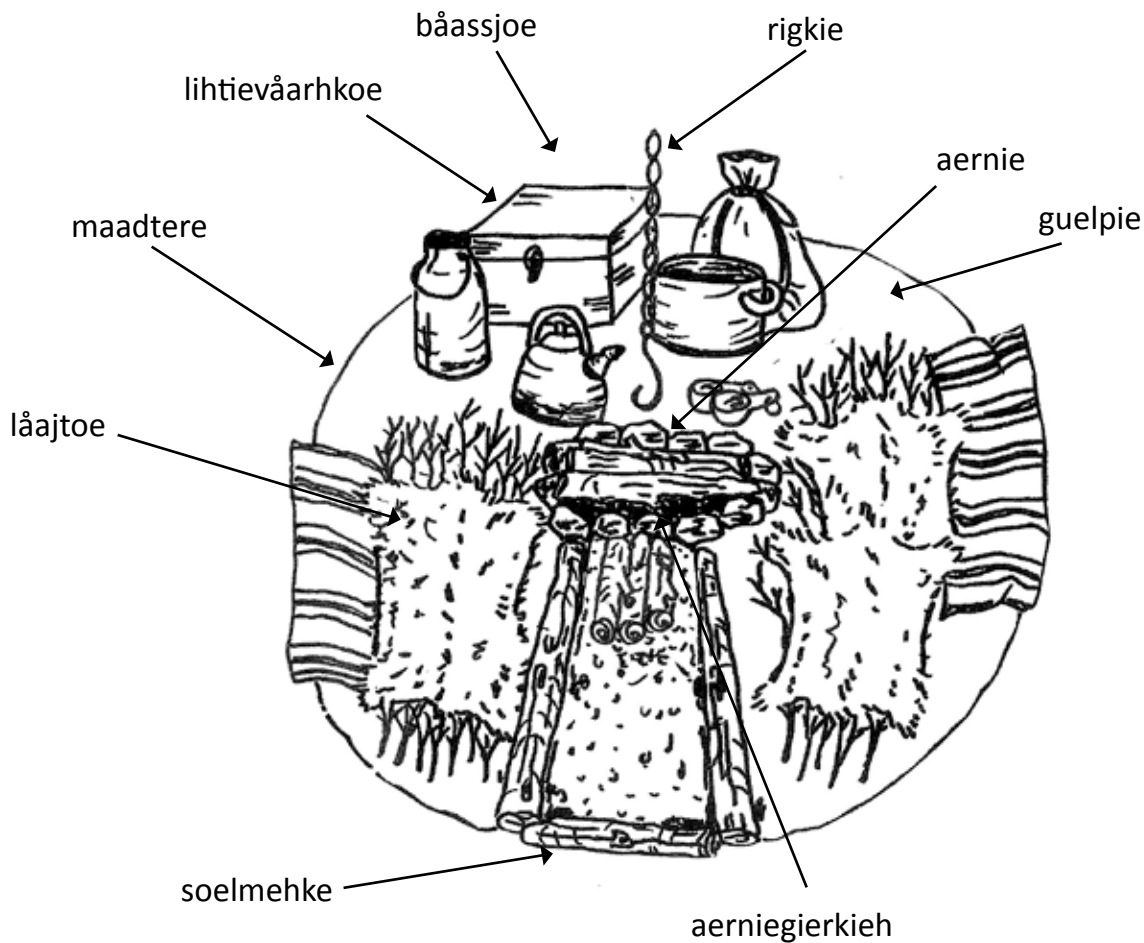
Gåtiem tseegkedh⁴

Dovletje baeliej saemieh otneresgåetine årroejin, maam eensi sæjjan tseegkin. Åarjelsaemieh sjehteles sijjiem ohtsedin, mij dovne gejhkie, jalkede jìh gaaltijen lihke, tjaetsien gaavhtan.

Noerhtene almetjh Leah derhviegåetide dovne orresjinie jìh fievsine åtneme. Jalhts tseegkemaalle mij vuesehte guktie gåetiem tseegkedh jorkese akten dajveste mubpien dajvese, dellie læjhkan seammalaakan iebnh abpe Saepmesne. İebnh Leah såkieh, biessieh jìh derhvieh. Eah derhviegåetieh eensilaakan tjåadtjoeh jis eah Leah otnerassh, aevlerhke, dåeriesmoerh jìh tseegkieh.

Gâetesne

Guvvie vuesehte guktie gâetesne vâájnoe. Guelpesne doerkh jïh dueljieh. Dueljiej nelnie maehtiejibie tjahkasjidh jïh âeredh. Åeremevoessh jïh tjâenieh maadterasse biejin. Aernie lea gaskesne jïh daase dâllem biejjibie. Prihtjhgiebniem rægkan gævnjasjibie.

Bæssjosne leah lihtieh, vg. kâahph, guksieh, gaerieh jïh teellerkhk, bustieh, nejpieh, prihtjhvoessh jïh prihtjhgiebnieh. Lihtide lihtievâarhkose biejjibie. Lihtievâarhkoen lea vihties sijjie bæssjosne.

BAAKOEH

aerpiesiejhme – tradisjonell
 biessie, beassan – never
 dajveste dajvese – fra område til område
 gåptjedh – å dekke
 iebne, iebnese – materiale
 jorkesidh – å forandres
 provhkedh – å bruke
 såekie, såakan – bjørk
 tseegkememaalle, -maallese – byggemåte

23. Gåetesne årrodh

a) Mah baakoeh tjaalegisnie fãåtesieh? Tjaelieh dejtie riektes baakojde gãaroes tjaalehsïevi nille.
Hvilke ord mangler i teksten? Skriv riktig ord på de tomme linjene.

Dovletje beeli saemieh _____ årroejin.

derhviegãetien iebnh leah såkieh, _____ jïh _____ .

_____ leah doerkh jïh dueljïeh.

Mijjïeh provhkijïbie tjahkasjidh jïh åeredh _____ .

_____ maadterasse biejjïbie.

_____, lea gaskesne jïh daase _____

biejjïbie. Lihtïeh leah _____ .

aernïe
guelpïe
biessïe

otneresgãetïne
bãassjosne
dueljïne

dãllem
ãeremevoessh
derhvïe

Derhviegãetie

b) Tjælieh vaestiedassh ellies raajesigujmie.

Svar på spørsmålene med hele setninger.

1. Guktie almetjh Leah otneresgåetieh noerhtene åtneme?

2. Mejtie gåetieh seammalaakan vååjnoeh dajveste måbpan?

3. Mah Leah derhviegåetien iebnh?

4. Gåabph åremevoesside jñh tjæenide biejjibie?

5. Mij lea gåetien gaskesne?

6. Misse pñhtjhgiebniem gævnjoestibie?

7. Mah Leah båassjosne?

c) Njaalmeh paarrebarkoe: Soptsestidien gåetien vukiej bijre sinsætnan.

Muntlig paroppgave: Fortell om gammeskikker til hverandre.

24. Guktie derhviegåetiem tseegkedh

Lohkh vielie-sæjrojne göökte tjaalegh gåetietseegkemen bijre: *tjoevkese gåetesne* (s. 103) jïh *Die gåetiem tseegkijibie!* (s. 104). «Tjoevkese gåetesne» lea soptsese Molboladtji bijre, jïh *Die gåetiem tseegkijibie!* mah vuesiehtieh guktie aerpiesïejhme gåetie lea tseegkesovveme.

I *Lohkh vielie*-delen bak i heftet finner du to tekster om gammebygging: Molbohistoria *Tjoevke gåetesne* (side 103) og atikkelen *Die gåetiem tseegkijibie!* (side 104), som forteller hvordan en tradisjonell samisk gamme ble bygd.

a) Veelijh tjaalegem maam sijhth lohkedh, jïh lohkh dam eensilaakan.

Velg en av tekstene, og les den grundig.

b) Tjaelieh viehkiebaakoeh mejtie vihkele daejredh dov mielesne gosse edtj tjaalegen bijre soptsestidh.

Skriv nøkkelord som du mener er viktige når du skal fortelle om teksten.

c) Ektesne barkedh: Provhkijidien viehkiebaakojde mejtie lidien tjaaleme gosse tjaalegen bijre soptsestidh.

Paroppgave: Bruk nøkkelordene dere har skrevet til å samtale om teksten.

d) Ektesne barkedh: Daejriejdie gåabph vuelkedh gosse aerpiesïejhme derhviegåetieh vuejnedh?

Gruppeoppgave: Vet dere om steder der det er tradisjonelle gammer dere kan besøke?

Lohkh göökte
tjaalegh

Lohkh njieljie
tjaalegh

Lohkh gaajhkide
tjaalegidie

Saepmesne mijjen leah gieltegs histovrije j̄ih geografije, j̄ih mijjen kultuvrehistovrije vuesehte mijjide guktie saemieh, daaroe h j̄ih kveen h leah daebpene, seamma sijjine guhkiem orreme. Daelie museum h tjoeverieh kultuvreaerpiem j̄ih maahtoem vaarjelidh, j̄ih Saepmesne j̄ijnjh museum h, vuesiehtimmien gaavhtan Árran, mij lea julevsaemien jarng e Divtasvoenesne, j̄ih Romssen museume, Deanu j̄ih Várjjat Museume, Riddo Duottár Museum h j̄ih Noerhte-Romssen museume.

Daennie tjaalegisnie áadtjoeh Deanu museumine j̄ih saemien kultuvrine áahpenidh mij jeanoebealesne. Datne áadtjoeh aaj ovmessieh museumigujmie dovne Sverjesne j̄ih Nöörjesne áahpenidh. Datne áadtjoeh mearoesaemiej sijjine Noerhte-saepmesne áahpenidh j̄ih dle Násavaerine j̄ih museuminie Liksjosne áahpenidh.

Deatnu Museume

Deatnu Museume lea Deatnun johkebealesne, Buolbmesne, Soemen r̄ijhkeraastegisnie. Dovletji beeli dellie museume lea Polmak Fjellstue orreme. Álkoemuseumisnie sj̄aljo e mesnie j̄ijnjh aerpiesiejhme ḡaetieh leah, vg. d̄imhpere-ḡaetieh, vijremeḡaetieh, staellie, ohtjeḡaetie j̄ih buvrieh.

Ræjhkoes lorde Englaanteste gie Deatnuse bööti 1870-jaepiej lij vijremeḡaetiem tseegkeme j̄ahkoe sijhti loesh háagkodh. Álkone leah aaj jeanoevinhtsh j̄ih færja mij lea skuvleskovhtine maanide provhkesovveme.

Deatnu Museume johkesaemiej kultuvrem vuesehte. Loeseháagkome, miehtjies dajvesne b̄ierkenidh, b̄aatsoe j̄ih laanteburrie vihkele orreme saemide daennie dajvesne. Museumen vuesiehtimmesne mijjieh maehtiejibie vijremed̄irregh j̄ih v̄ætnoem vuejnedh, vuesiehtimmien gaavhtan ḡaptoeh j̄ih vaanhtsh. Museumen leah saemien, daaroen, soemen j̄ih russlaanten d̄irregh mah vuesiehtieh dajve lea vihkeles sijjie ovmessie áalmegidie.

Miessegietti mearrasámi dállu

Miessegietti gaertene Biertaváresne lea Noerhte-Romssan museumen áejviessegekeme Gáivoenen tjjeltesne. Dihte gaertene lij jaepiej 1800 gaskoeh tseegkesovveme jih vuesehte guktie mearoesaemien gaertene-burrie lij. Sijjie lea kultuvre-daevere jáhkoe jeenemes dejstie gáetijste mah dejbeeli Noerhte-Romssesne mubpene veartenedáaroen bueliejin. Mearoesaemien gaertene-burrie golme vihkeles jielemh iktede: meroegööleme, laanteburrie jih miehtjiesdajvejjeleme, jih disse lissine aaj vihkele vytnesjidh. Dah jielemevuekieh lin eatnamasse viedteldihkie jih fierhten jaepieboelhken almetji lin ovmessie barkoeh.

Sjåljosne jeenj tseegkuvh, vg. árromegáetie, fievsie, fievsie-gáetie, giesie-fievsie, staellie, moerehahtjoe jih jeatjah hahtjoeh, buvrieh, prutnie jihsuejnielaaroo. Stáapoen ektese aaj fjovlebuviéh govlesuvvieh mah fjovlesne (medtie 3 km stáapoen vuelelen) jih miehtjiesláahte dennie vaegkesne (3 km stáapoen bijjelen). Jeenemes gáetieh leah dímperdovveme, mohte muvhtijste dejstie gáetijste leah aaj feallojste bigkesovveme. Dovne gáetesne jih die álkone maah tah tjáenieh jih dirregh vuartasjidh mah lin siejhme goh stáapoe lij gaertienie provhkesovveme.

Almetjh jïh barkoeh

Dej beeli siejhme dovne maanah jïh geervealmetjh lin ektesne seamma aktene gaertienisnie, veasoejin jïh barkin. Sääjhti medtie luhkievijhte almetjh barre aktene fuelhkesne. Ektesne barkedh vihkele lij – jïh gajhkesh dovnesht utnin maam joem darjodh, – jilhts maanah, noerh, geerve almetjh jallh voeresh. Båarasommes maanah tjoeverin viehkiehtidh unniebidie sujhtedh jïh jeatjah barkoejgumie viehkiehtidh.

Nyjseni joekoen dïedte gætien darjoemassh öörnedh. Dah jurjietin, maanide sujhtin, jïh vaarjoeh abpe fualhkan gurrin, gåaroejin jïh dävvoejin. Dah aaj vaanhtsh, kraanoeh jïh vætnoeh Ivgobaða-maarhese vytnjesjamme jïh doekeme. Dah aaj fievsiej dïedteguedtjeh jïh vuesiehtimmiej gaavhtan kreekide gåatoehtin jïh buhtjin. Govsh, sirvh, gaajhtsh jïh hierkieh dennie gaerteninie. Nyjsenh provhkin aaj sovhkedh jïh gööledh.

Ålmah aaj utnin maam joem darjodh. Dej lin joekoen dïedte gætieh jïh dïrregh dävvodh jïh moerh gætide ribledh. Dïsse lissine dej lin barkoeh mah ovmesse jaepieboelhkide govlesovvin; vg. håagkodh, vijredh jïh leekedidh. Dah aaj tjåenieh vytnesjin, vg. treavkah, tjïelhkh jïh slærrah.

Liksjoen vuemiemuseum

Vuemiemuseum Liksjosne, man nomme Gammplatsen, lea álkoemuseum ubmejensaemien dajvesne mesnie mahtah dovne spidtjeburriej jñh vuemiesaemiej kultuvrine åahpenidh. Museum lea Ubmejejeanoen njaarkese tseegkesovveme, seamma sæjjan mesnie voestes gærhcoe saemide Sveerjen bielesne lij jaepien 1607 tseegkesovveme. Daenbien njaarke lea vaarjelimiedajvine sjidteme, jñh museumen duekesne båeries moerh 1600-jaepijste annje sjidtieh.

Álkoemuseumisnie gætieh, vg. vuemiesaemien gætieh, njallah, gærhcoe, saemien skuvle 1800-jaepijste, tjirrekrogkh, jñh gööleme-buvrieh. Museumen aaj sãafoe mesnie aerpiesiejhme daalhkesesjædtoeh Saepmeste sjidtedahta. Vuemiemuseum sæjhta miehtjiekultuvreaerpiem vaarjelidh, jñh vuesiehtimmien gaavhtan mahtah dovne vuemiesaemiej jñh skãakeburriesaemiej bijre lieredh.

Bierjestaare Plaassja

Bierjestaare Plaassja lea veartenaerpiesijjie Trøndelaagen fylhkesne, gusnie joekoen kultuvre histovrijes byjresisnie. Jaepien 1644 kãahperevierhkiem Plaassjesne jãhtajadi, mij lij eevre dan beajjan goh industrije-sieltine sjidti. Gosse eekijh kãahperevierhkine galhkin, dihte lij Nöörjen bãarasommes industrije-sielte. Plaassjesne jijnjh båeries geajnoeh, mejtie mahtah vaadtsehtjidh. Fierhten jaepien medtie 1 miljovnh turisth Plaassjese bætieh jãhkoe sijhtieh muvhtijste Noerhte-Eurovpe bãarasommes moere-gætijste vuartasjidh. Plaassjan gærhcoe aaj byögkeles turiste-sijjie, mij lea daamtaj Bierjestaaren Ziirine gohtjesovveme.

Plaassjan tjieltesne göökte vaarjelimiedajveh, mesnie bãatsoe gellie tjuetieh jaepiej orreme, jñh Femundsmarka vaarjelimiedajvesne Nöörjen åarjemes saemien årromesijjie.

Miehtsie

Båeries skãaki leah gellie nommh, vuesiehtimmien gaavhtan vuemie jñh miehtsie. Miehtsie lea skãajje mejnie moerh mah 150 jaepijste bãarasãbpoe annje sjidteminie. Dejbeeli miehtsieh joekoen vihkele orreme saemide,

mohte daaletje skåakeburrie lea laantem jeatjahtahteme, j̄ih daenbien vaenie miehtsie aajmene abpe Saepmesne.

Goesh j̄ih bietsieh mah miehtsine sj̄idtieh maehtieh joekoen b̄aeries sj̄idtedh. Bietsieh mahte 900 jaepieh b̄aeries sj̄idtieh, j̄ih Älvdaelien tj̄ieltesne dotkijh goesem gaavneme mij 9550 jaepien b̄aeries. J̄iemhten leenesne, Sveerjen bielesne, jeatjah goese mij «Old Pompine» gohtjesávva. Old Pompe lea 5700 jaepien b̄aeries.

Dejbeeli vuemiesaemieh lin miehtsine årroeminie, j̄ih Saepmien skåajjine gellie beetsuvh mah vuesiehtieh saemieh dejtie dajvide aarebi åtneme åvtelen daaletje skåakeburrie Saapman bööti, vuesiehtimmiej gaavhtan boernh, aernieh, vijremesvaalkh, bartah åerievidie j̄ih riepide j̄ih spaenjietjaalegh.

Skåakeburrie

Dovne saemide j̄ih sp̄idjtjeburride leah iktesth vihkele orreme skåakem nuhtjedh, j̄ih daenbien gellie baatsahtassh dehtie nuhtjemistie skåakine ḡååvnesieh, vg. skåakehahtjoeh j̄ih moerh mejstie almetj̄h leah baarhkoem göölveme. Dejbeeli vuemiesaemieh provhkin bietside göölveth, j̄ih baarhkoen muejsiem byöpmedidh ihke baarhkojste j̄ijn̄j̄h buerieh. Baarhkoen dan njaelkie, j̄ih saemieh dam byöpmedin. Daenbien baatsahtassh dejstie göölvestahkijste v̄ååjnoeh mahte goh klaasine ovmessie st̄aarojne bietsi liedtjine.

Vaenie ḡiejh daejstie dejpeladtje skåakeburrijste sj̄idtin, j̄ihkoen aaksjoeh j̄ih saakoem provhkin j̄ih moerh hierkine skåakeste vööjin. Vaallah 1950 jaepiej raajeste eevre jeatj̄hlaakan sj̄idti. Daenbien almetj̄h motovresaakoeh, traktovrh j̄ih jeatjah maskijn̄h pruvhkieh, juktie nimhtie maehtieh varkebe barkedh goh åvtesne. Daaletje skåakeburrieh traktovrinie v̄uej̄ieh mah kultuvremojhtesh

skilkehtin, j̄ih dellie miehtsieh eevhrieh guktie eah bovtsh ḡænnah maehtieh joevjemh j̄ih burhvieh gaavnedh mejtie daelvege beapmojne daarpesj̄ieh.

Haevtieburrie

1600 jaepiej raejeste dovne Sveerje j̄ih Nöörje kråavigumie eelkin, j̄ihkoen vienhtin edtjin baektievierhkijste r̄æjhkoes sj̄idtedh. Kråavigumie staath meehtin aaj vuesiehtidh gogkoe r̄ijhkeraastegh lin, j̄ih nemhtie sijjen r̄ijhkide stueriedidh. Jaepien 1634, Sveerje silpem Násávaeresne gaavni, aktene tjahkesne mij Nöörjen r̄ijhkeraastegen lihke j̄ih debpene drööhnege Kristina silpe-kråavem aelkiehti. Kråavine Sveerjen reerenasse vienhti Sveerje meehti stueribe kolonijh Afrihkesne åstedh.

1600 jaepiej silpe dan vihkele nasjonaale-staatide j̄ih dannasinie saemide noerhkin kråavine barkedh. Daenbien dotkijh soptsestieh saemieh tjabrijinie garre barkojne utnin goh Násávaeresne silpi mietie kroehkin.

Haevtieburrie annje vihkele Sveerjen reerenassese. 90 % Eurovpen r̄uevtie-produksjovneste Sveerjeste b̄aata. Jeenemes r̄uevtie Gironistie b̄aata. Debpene stoeer haevtie mij jaepien 1898 r̄ihpesti. Goh Giron staarine sj̄idti, idtji kråaven disponente sijhth saemide luejhtedh staaren jarngese, dannasinie sov m̄ielesne eah lin saemiej seamma aarvoeh goh jeatjah almetj̄h.

Daenbien tjoevere bielie Gironistie sirtedh haevtiej gaavhtan mij staaren jarngesne, j̄ihkoen laante hiejjehts sj̄ædta, gosse kråave-sielte deavan nueliem kruahka.

Tjaaleme: Johan SandbergmMcGuinne, sæjroeh 68-69

25. Vaegkiej kultuvrehistovrije

Ektesne barkedh: Lohkijidien tjaalegidie j̄ih vedtjidie njaalmeh jallh tjaaleldh vaestiedash gyhtjelasside.

Paroppgave: Les tekstene og svar muntlig eller skriftlig på de tilhørende spørsmålene.

a) Deatnu museume:

1. Gusnie Deatnu Museume?
2. Mah leah ålkoehmuseumisnie?
3. Gie lea buvriem tseegkeme mij sjåljosne?
4. Magkeres jielemevuekieh lin vihkele johkesaemide?

b) Vuemiemuseume Liksjosne:

1. Gusnie Gamplatsen?
2. Gåessie voestes gærhcoe saemide Sveerjesne bigkesovveme?
3. Man båeries leah moerh museumen vaarjelimmiedajvesne?
4. Maam mahtah vuesiehtimmeste lieredh?

c) Miessegieddin mearoesaemien gaertene:

1. Gusnie Miesse-ientjen mearoesaemien gaertene?
2. Gåessie gaertene tseegkesovvi?
3. Mannasinie lea gaertene kultuvre-daeverinie gohtjesovveme?
4. Magkeres jielemh lin siejhme gaertenebuaran Noerhte-Romssesne?
5. Mah gåetieh daennie gaertienisnie?
6. Magkeres juvrh mearoesaemien gaertienisnie gååvnesin?
7. Magkeres barkoeh lin nyjsenæjjan eeremes barkoeh?
8. Maam vienhth lvgobahtan maarhnese vytnesjin?
9. Magkeres barkoeh lin gaarmanæjjan eeremes barkoe?
10. Maam vienhth gaertenen almetjh aereden j̄ih gaskebiejjien byöpmedin?

d) Bierjestaare Plaassja:

1. Gåessie kâahperekrâavem Plaassjesne selkiehti?
2. Man gellie vaarjelimmiedajvh Plaassjan tjjeltesne gââvnesieh?

e) Miehtsie:

1. Man bâeries lea Old Pompe?
2. Mij lea miehtsie?

f) Skåakeburrie:

1. Guktie skåakeburrie 1800 jaepijste jeatjahtovveme?
2. Mannasinie leah saemieh bietside göölveme?

g) Haevtieburrie:

1. Mij metaallide Násávaeresne gââvnesi?
2. Gubpede jeenemes ruevtie Eurovpen ruevtieproduksjovvneste bâata?
3. Mannasinie tjoevere bielie Giron-staareste jeatjah sæjjan tseegkedh?

26. Ussjedidie jñh soptsestidie!

Tenk over og snakk sammen!

Magkeres kultvrehistovrijes sijjiejh gââvnesieh jñjtjedh dajvesne?

Hvilke kulturhistoriske steder finnes i deres eget område?

Plaassja

SĪRVH

Noerhtene, sĭrvh iktesth vihkelommes juvrh mijjen gaertieninie orreme. Åarjelsaemiej lin aaj gaajhtsh. Sĭrveste jĭjnje aevhkie jĭh dĭsse hov kraesijste jĭh rĭesegijstie gĭatohte. Muvhtene dellie aaj mearoesjaedtieh, pearah, laeipieh jĭh jaavvoepleentegh sĭrvese vadta.

Gĭjrege sĭrve prĕvħka aktem jallh gĕokte laampetjh guedtedh.

Sĭrveste jĭjnje aevhkie!

Sĭrveste mijjeh beapmoeh, ĭlloem jĭh smaalandueljiem ĭadtjoejibie.

1. Beapmoe:

Bearkoste: gĕastiebearkoeħ, sĭrvenĭehterdahke, laamperuaksja, gejhkiebearkoe, bearkoejoptse, nuvpie, laampeskompe
Sysngelasijjste: mueksieh, njoektjemh, baahksegh

Tjĕelijste: goervh

Mĕarojste: jĭrremh, liemeh

Maelijste: maeliepaannelaejpieh, maeliegoervh

2. Ālloeh:

Mijjeh maehtiejibie ĭlloem keeledh jĭh laejkieh butnedh. Laejkiejgumie maehtiejibie kraanoem vĭevedh jĭh ĭlloevaarjoeh gurredh: vaanhtsh, tjohph, ĭlloeguapah, ĭlloemĕvħkah, guapamĕvħkah, ĭlloetrĕajjoeh jĭh tjeapoelijnieh. Mijjeh maehtiejibie aaj ĭlloem dĕoovedh jĭh dle dĕavnah jĭh ĭlloeslubpieh darjodh.

3. Smaalanduelijjste:

Smaalanduelijjste maehtiejibie muadtam jĭh rĕavkoem gĕarodh.

27. SİRVE

Vedtieh njaalmeh jallh tjaaleldh vaestiedassh gyhtjelasside.

Svar muntlig eller skriftlig på spørsmålene.

1. Maam sīrvh gāatoeh?

2. Gāessie sīrvh guedtieh?

3. Maam maeh tiejibie sīrven bearkojste jurjiehtidh?

4. Maam maeh tiejibie sīrven maelijste jurjiehtidh?

5. Maam maeh tiejibie āllojste vytnesjidh?

6. Mejtie maam joem sīrveste vytnesjamme? Soptsesth dan bijre!

Aerpiesiejhme jaepie noerhtene

TJAKTJEDAELVIE

- Kraanoeh väevedh jïh ålloejaarjoeuh gurredh
- Fievsesne barkedh jïh vijredh
- Dirregh dåvvodh jïh ryjredidh

TJAKTJE

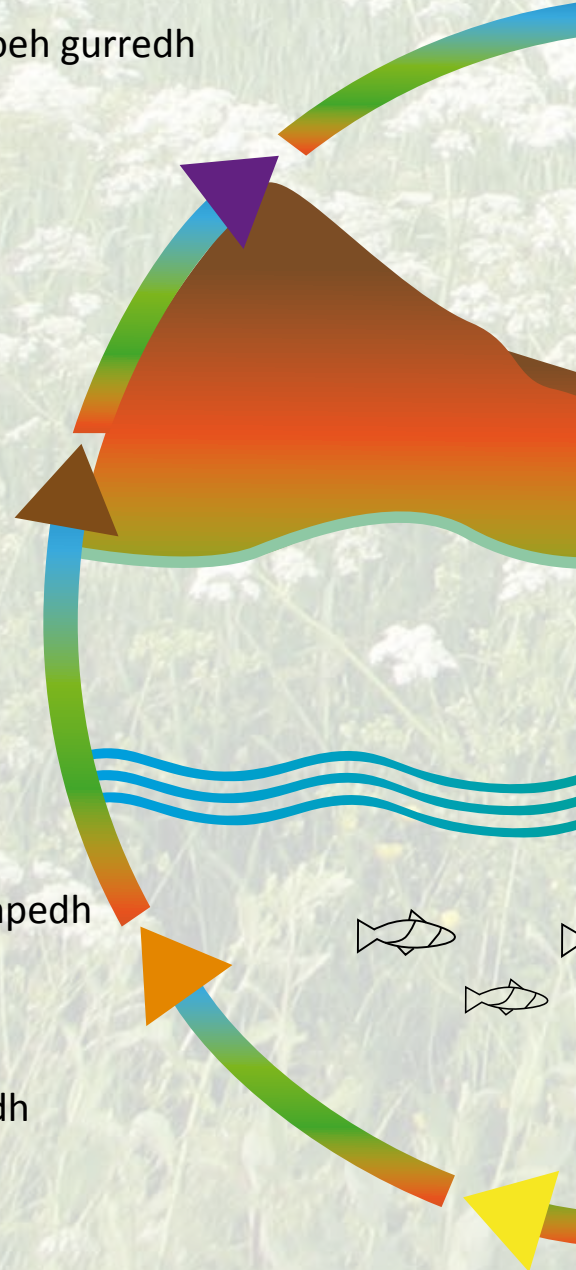
- Sïrvh miehtjeste vïedtjedh
- Sïrvh bietskiedidh
- Leekestidh
- Goervh darjodh jïh bearkoeh dalvan vöörhkedh: såålhtedh, gejhkedh jïh soevestidh
- Moerh gåetide ribledh: moerh vïedtjedh, låadtodh jïh bertedh

TJAKTJEGIESIE

- Muerjeh tjöönghkedh jïh suejnielh tjoehpedh
- Johkine jïh jaevrine gööledh
- Pearah tjöönghkedh
- Moerh tjoehpedh: soedtedh, njelledh jïh heassjah tseegkedh

GIESIE

- Sïrvh ryjnesjidh
- Slåahte ientjine jïh miehtjies dajvine
- Laadtegh tjöönghkedh
- Johkine jïh jaevrine gööledh
- Moerh tjoehpedh

DAELVIE

- Fievsesne barkedh jïh gâetesne vytnesjidh
- Lofotenisnie dâaskh gööledh

GÏJREDAELVIE

- Fievsesne barkedh jïh gâetesne vytnesjidh
- Jiengesne håagkodh jïh raahkoestidh
- Dâaskh gööledh jïh Pomore-âesiestimmie Finnmaarkhesne

GÏJRE

- Smaalandueljeh myövkhedidh
- Guedtedh
- Fievsine baeledh jïh ientjeh skorresjidh
- Munnieh saelhtiegaedtiebealesne tjöönghkedh

GÏJREGIESIE

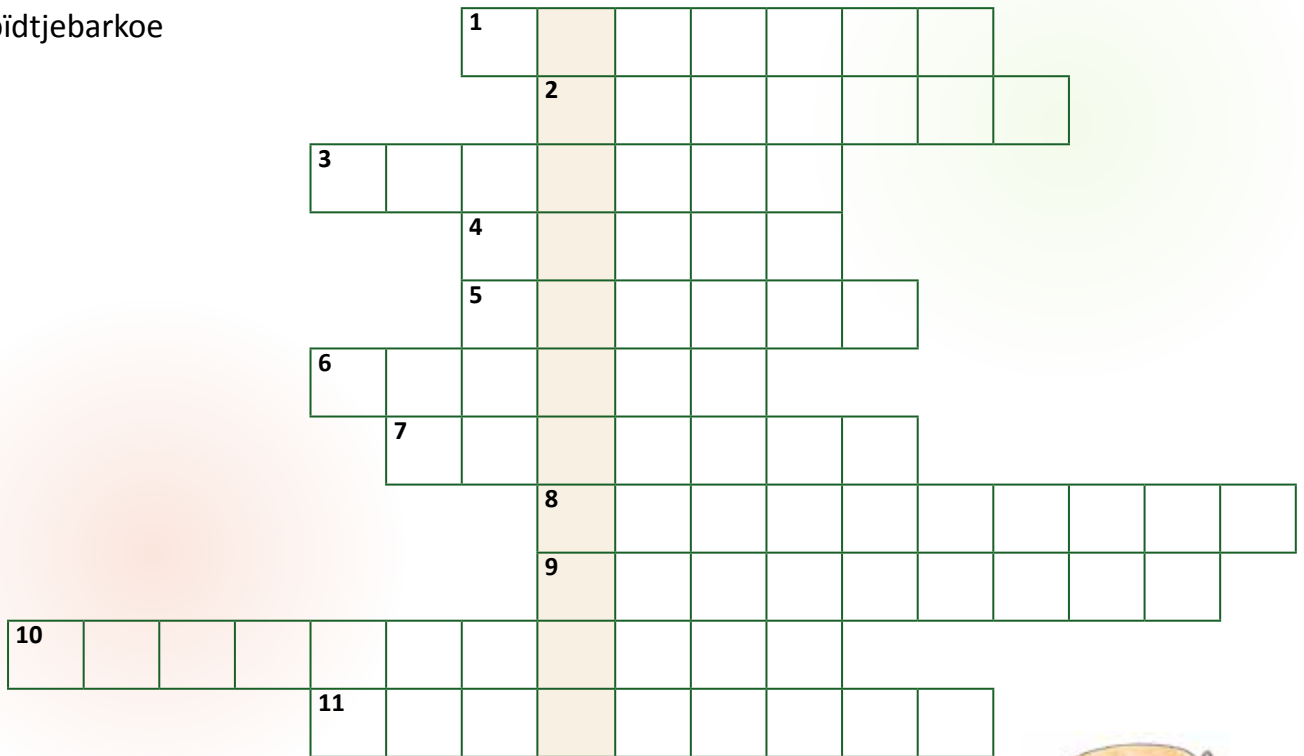
- Smaalandueljeh myövkhedidh
- Pearah seehtedh
- Vætnoe-ïebnh vuemeste viedtjedh
- Sïrvigujmie skâajjese juhtedh

**Abpe jaepiem mijjeh libie
voenesne gööleminie**

28. Kroessebaakoeh

a) Spïdtjebarkoe

1. Stoeerre mearoe-guelie
2. *Å slakte* saemiengïelesne
3. Eannan laejkiem ålloste åadtjoeh, tjoeveribie ålloem
jïh dle butnedh.
4. Dehtie dyjreste mielhkiem åadtjoejbie.
5. Gïjregiesege dejtie seehtedh.
6. Sïrven maana
7. *Slåttonn* saemien
8. Daelvege maehtiejbie dam gåetesne darjodh
9. Staavrine gööledh
10. Giesege maahtah laadtegh
11. *Å kløyve* saemien

Tjoevtenjebaakoe: Jis dov naan laejkieh, dellie maahtah dam gurredh:

b) Gievljen sisnie vierph j̄ih substantijvh ḡāvnesieh mah kombinasjovnejliemassine Leah.
Tjaelieh baakoeh riektes jaepieboelhkese.

I sirkelen finner du verb og substantiv som har med kombinasjonsnæringene å gjøre.
Skriv ordene under riktig årstid.

DAELVIE:

GÏJRE:

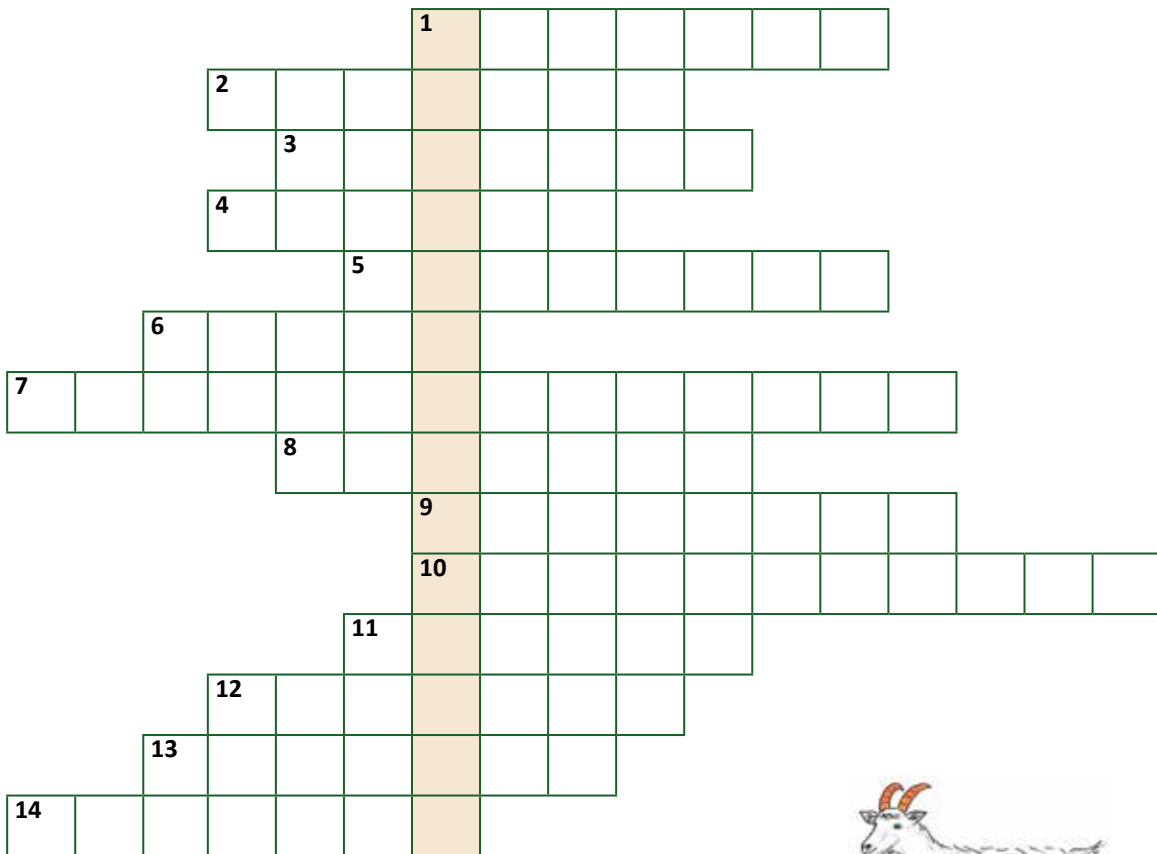
leekestidh – fievsesne barkedh – pearah seehtedh – s̄irvh guedtieh
möörjedh – sl̄ahte – goervh darjodh – s̄irvh miehtjies dajveste
viedtjedh – munnieh tjöönghkedh – s̄irvh bietskiedidh – gurredh
fievsiem baeledh – vytnesjidh – laamph guedtedh – j̄iengesne
håagkodh – s̄irvh miehtjies dajvese vuelkieh – dåaskegööleme –
pearah tjöönghkedh

TJAKTJE:

GIESIE:

c)

1. Vuaksan «maana»
2. Sijjie mesnie moerh sjidtieh
3. Gïese tjillege vaadtsa jïs altese aajtjan vaadtsa?
4. Gïjregiesege dejtie seehtijbie
5. Sijjie gusnie hierkie maahta årrodh
6. Dam maehtiejibie keeledh jïh butnedh
7. Destie maahta ráavkoem gáarodh
8. Daelvege govsh daesnie årroeminie
9. Jïs sïjhth mielhkiem áadtjodh, tjoeverh govside
10. Mearroen geelle
11. Dam maahta vïevedh
12. Álloe-laejkeste maahta vaanhtsh
13. Gïjrege dejtie saelhtiegaedtiebealesne tjöönghkedh
14. Maam daarpesjibie gosse moerh tjoehpedh?

Tjoevtenjebaakoe lea mearoesaemien jielemevuekie:

29. Goerehtimmie j̄ih vuesiehtimmie

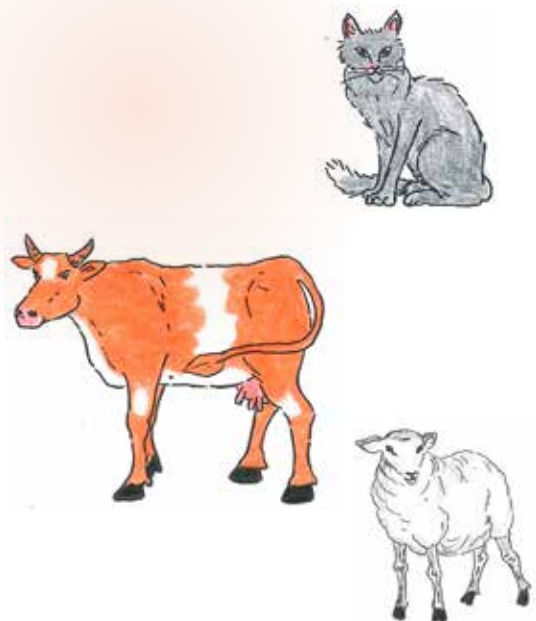
a) Oktegh barkedh: M̄innh b̄aantan luvnie guessine. Ḡihtjedh b̄aantam gaertenen b̄ijre. Guvvedh aaj b̄aantam altese gaertieninie. Vuesehth dellie mubpide maam datne b̄aanteste liereme. Provhkh digitaale vuesiehtimmieprogramm̄h viehkine gosse edtj̄h mubpide vuesiehtidh maam liereme.

Individuelt arbeid: Ḡå p̄å bes̄ok til en bonde p̄å hjemplassen din. Intervju han/henne om jordbruk. Ta bilder av bonden og ḡården. Presenter resultatet for de andre elevene i samiskgruppa di. Bruk PowerPoint, eller et annet digitalt presentasjonsverkt̄oy, til hjelp.

J̄is s̄ijhth, maahtah vaestiedidh daejtie gyhtjelassh:

Gyhtjelassh:

- Guktie b̄aantan nomme?
- Man b̄aeries lea?
- Gusnie spidtje lea?
- Ḡieh b̄aantan spidtjesne årroeminie?
- Magkeres ḡætieh sj̄åljosne leah?
- Magkeres dyjr̄h spidtjesne leah?
- Dagke b̄aantan lea jeatjah barkoe aaj?
- Maam ovmessie jaepieboelhki dorje, vg. daelvege, giesege j̄ih tjaktjege?
- Mejtie aske vihkele b̄aantan barkose?

b) Ektesne barkedh: Mohtedidie dijj̄en vaestiedasside mejtie lidie åådtjeme dej bīevnesigujmie gaerteneburrien b̄ijre mah daennie ḡærjesne. Mejtie daaletje j̄ih dejpeladtje gaerteneburrie seammalaakan jallh joekehtslaakan?

I gruppa: Sammenlign resultatene deres med det dere har lært om kombinasjonsnæringene. Er det stor forskjell mellom ḡårdsdrift i gamle dager og i dag?

Åalmehjaahkoeh asken jìh barkoej bìjre ⁶

Datne dån govleme dejpeladtje almetjh askese rohkelin? Dejbeeli dovne tìjjem ryöknin asken mietie jìh askeste aaj vihkeles bìevnesh åadtjoejin, vuesiehtæman guktie vearelde edtji sjìdtedh. Daajrah aaj aske aaj almetji biejjielåhkojne orreme? Aske joekoen vihkele dejpeladtje veasoemisnie jåhkoe aske soptsesti gåessie almetjh edtjin ovmesse barkoegujmie barkedh. Daesnie maahtah naan åålmehjaahkoeh asken bìjre lohkedh mah Gáivoeneste båtieteh:

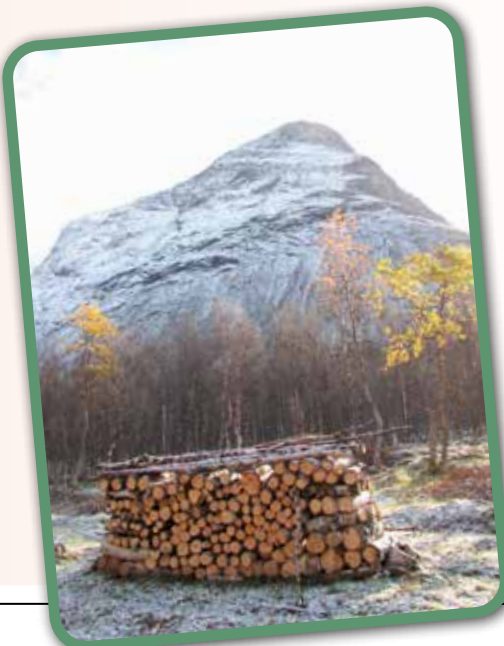
Du har sikkert hørt at folk i tidligere tider tilba månen, og i tillegg fungerte den både som tidsregning og værmelding. Men visste du at månen også har vært almanakk og «avtalebok»? Månen var viktig i dagliglivet fordi det var den som bestemte når tid man skulle gjøre ulike typer arbeid. Her får du lese om folketru og erfaringer fra Kåfjord.

Moerh tjoehpedh

- Moerh buerebhlaakan gejhkieh jìh eah dan varki mietskh jis dejtie sjìdtijeasken tjoehpedh.
- Orre moerh verkebe jìh buerebhlaakan sjìdtieh jis sjìdtijeasken moerh tjoehpedh.
- Jis buerie biessiem åadtjodh, dellie moeride sjìdtijeasken njilledh.
- Gosse åakerem röönjedh moerijste, dellie bööremes nåhkijeasken moeride tjoehpedh jåhkoe moeren roehtsh dellie varkebe buelnieh.
- Gosse iebnh vytnesjæmman viedtjedh, dellie buerie nåhkijeasken tjoehpedh jåhkoe iebnh dellie nænnoehkåbpoe sjìdtieh.

Leekeme jìh bietskiedimmie:

- Jis sjìdtije-asken leekedh, gejhkiebearkoe dovne njaelkebe sjædta jìh buerebe-laakan ståarede.
- Gosse nåhkije asken leekedh, bearcoe varki garra jìh bìejstene.
- Jis sjìdtije-asken bietskiedibie, dellie buerie laejkiem åadtjoejibie, jìh sîrveste orre ålloeh varki åadtjoejibie.

Slåahte j̄ih sj̄idtehtimmie

- Kraesieh mah sj̄idtij̄easken sleejjibie buerebhlaakan sj̄idtieh j̄ih guhkebem st̄aaradieh goh kraesieh mah n̄ahkijeasken sleejjibie.
- Sj̄idtij̄easken bȳorijibie seejedh.
- J̄is buerie pearah åadtjodh, dellie dejtie dovne seehtedh j̄ih sj̄idtij̄easken bæjjese vaeltedh. Pearah dellie stuerebh sj̄idtieh j̄ih buerebhlaakan st̄aaradieh.

30. Åålmehjaahkoeh asken b̄ijre

a) Magkeres barkoeh sj̄idtij̄easken bööremes?

b) Magkeres barkoeh n̄ahkijeasken bööremes?

c) Mejtie dabtjidie naan åålmehjaahkoeh j̄ijtjedh dajvijste? Maadtoeladtjide j̄ih voeresidie gihtjijidie j̄ih vaestiedasside ektesne vuartasjidie.

Kjenner dere til tilsvarende folketrue og erfaringer fra eget hjemsted? Spør noen slektninger og eldre mennesker, og se på svarene sammen.

Sirve jah bovtse⁷

Daate aerpiesiejhme soptsese Vuoltjaristie. Daelie edtjh aadtjodh govledh guktie bovtse ålkoejuvrine sjïdti.

Dejbeeli, dellie goh sirve jah bovtse ligan tsuvvieminie, gåabpa galki aarebi gåatan gåajkoe båtedh. Nimhtie hov lij, bovtse hov lij sirveste sneehpebe, jåhkoe dan lin guhkebe juelkieh. Dellie sirve faahketji bovtse tjaarvoeji:

«Jielbielie! Jielbielie! Vuartesjh dle ånnetji bååstede! Dov lea veelkes råvve!»

«Veelkes råvve! Im mån jaehkieh gænnah!» Bovtse vaestiedi, vaallah læjhkan bååstede vjileli jah dennie gaskesne dle sirve aarebi gåatan gåajkoe jaksi.

Nimhtie bovtse ålkoejuvrine sjïdti.

BAAKOEH

dennie gaskesne – i mellomtiden
 jielbielie, -bealan – mannlig søskenbarn;
 fetter

sirve, sirvese – sau

vjilelidh – å kaste et blick

ålkoejuvre, -juvrese – utedyr

Gosse miehtjieskuvle orrijamme, dellie Olmmáivaegkien skuvlen learohki leah minngiebarkoeh skuvlesne. Voestegh, dellie krovhth jih lihtieh bissieh, jih dovne tjáenieh jih låavthgáetieh röönjieh mejtie miehtjieskuvlesne átneme. Gosse gaajhke dovne gaervies, dellie edtjeh jielijeguvvide illedh, sinsitnine soptsestidh, laavenjassigujmie barkedh jih spealadidh. Minngemes miehtjiesskuvlen bijre tjaelieh.

Learohkh gieh saemiengielem luhkieh saemien tjaelieh.
Daesnie golme tjaalegh mejtie leah tjaaleme.

31. Lohkedh, sinstitnine soptsestidh jih rááresjidh

a) Lohkh tekstide 85-90 sæjrojne. Lohkh eensilaakan.

Velg en av tekstene på side 85-90. Les den grundig.

b) Paarrebarcoe: Soptsestidien tjaalegen bijre. Maam lidien lohkeme?

Pararbeid: Snakk om teksten. Hva har dere lest?

Manne lohkim ahte ...

Tekstesne tjáádtje ...

c) Ektesne barkedh: Soptsestidie maam dijjieh lidie jijtjedh miehtjieskuvlesne/aamhtesebiejjine dorjeme. Mejtie dijjieh maam joem dorjeme maam Olmmáivaegkien skuvlen learohkh leah aaj dorjeme?

I gruppe: Fortell og oppsummer hva dere har gjort på uteskolen/i løpet av temadagene.
Har dere gjort noe av det samme som elevene på Mandalen skole?

Miehtjieskuvlesne
mijjieh libie ...

Manne átnam ... Iij
miehtjieskuvlesne
árrodh, ihke ...

Muvhtijste skuvlen learohkijstie leah dam guvviereportaasjem ektesne tjaeleme:

Skuvlem Čáhput-skåajjesne aelkedh

Fierhten jaepien Olmmáivaegkien skuvlejaepie miehtjieskuvline aalka. Daen jaepien mijjeh limh Čáhput-skåajjesne, Olmmáivaegkesne. Dubpene, libie fierhten gáalmeden jaepien, j̄ih gosse ibie desnie, dellie libie bijjene vaeresne jallh saelhtiegaedtiebealesne. Dæjstan, mubpien skuvleváhkoen dellie mijjeh Čáhput-skåajjesne vöolkimh j̄ih mijjeh debpene duarstan raajan limh. Abpe

skuvle, maanagierte, aarhskuvlemaanah j̄ih gellie eejhtegh meatan lin. Mijjen orresje lij vaegkesne, debpene 17 låavthgætieh, golme liephbielie j̄ih naan låavtegh. Golme biejjeh, eatneme dovne klaassetjiehtjele, skuvle-tjövke, ståakedimmie-sijjie j̄ih vitnedimmiesavka. Datne maahtah guvvine vovejnedh maam mijjeh miehtjieskuvlesne dorjeme. Naan tjeakoesbaakoeh leah: vuastam voessjedh, vaaksjoehtimmie, biologije, histovrije, möörjeme, voestesviehkie ektiebarkoe j̄ih ståakedimmie.

Gaajhkesh dovnesh tjoeverieh gætiej gâajkoe vaedtsedh.

Mijjeh libie låavthgætide ientjese tseegkeme.

Dah baarnieh leah gyöstahkem döömeminie,

... j̄ih dah n̄iejth jis baarnide gutnieminie.

Baalsruden háalosne áadtjoejimh dáaroen bijre govledh.

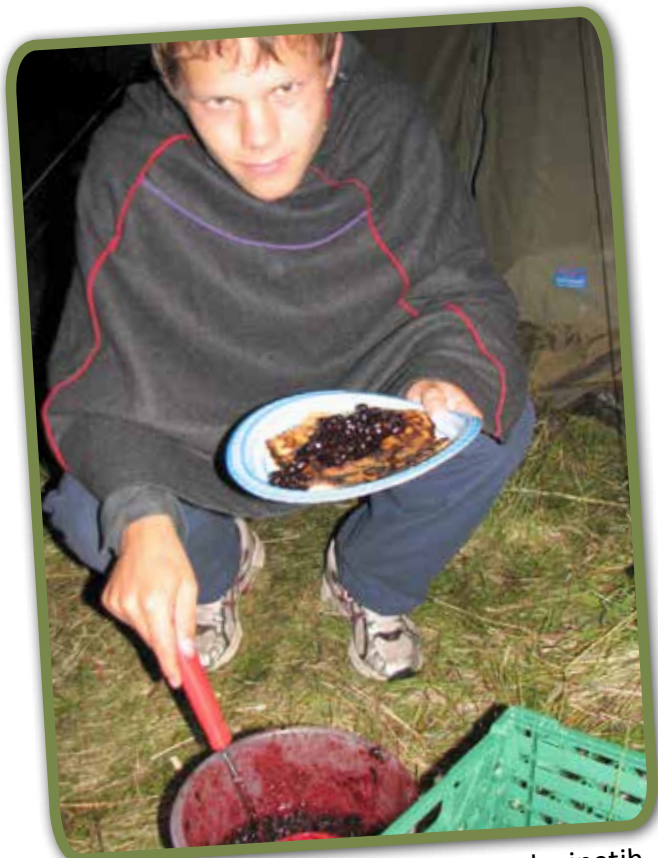
Johkebealesne aarhskuvlemaanah áadtjoejin vaajesh govledh.

Dállen bijjelen gommem, veelkes vuastam voessjijbie.

Learohk áktsadihtie klaasseste gaajhkesidie beapmoeh jurjiehtin. Dah dan væjkelh.

Dellie maajetjeh áadtjoejimh paannelaajpetjeh jih voessjemesirrieh njaalmedidh.

lehkeden dállen bijre murriedimh. Dah rijsenkraavhteste gadtsin.

LOHKH LEAROHKEN TJAALEGEM:

Miehtjieskuvle vaegkesne

Mov nomme Máret. Mov skuvlen learohkh leah dan aavrehke ihke fierhten tjaktjen, mijjeh áadtjoejibie miehtjieskuvlese vuelkedh. Miehtjieskuvlesne mijjeh láavthgáetine áerieminié. Fierhten klaasse jïjtse láavthgáetiem átna. Mijjen leah aaj tjöövke-láavthgáetie, onnegáetie, jïh liephbielieh mejtie tjoeveribie jïjtj tseegkedh.

Daen jaepien miehtjieskuvle lij Čáhput-skåajjesne. Čáhput-skåajje lea bijjie Olmmaívaegkesne. Mijjen aamhtesh lin guktie eatneme vaegkine lea jïh voenges kultuvrehistovrije. Golme biejjieh vaegkie lij mijjen klaassetjiehtjele.

Miehtjieskuvlesne mijjeh libie liereme guktie almetjh dejpelistie daaj baaletjasse eatnemem vaegkesne átneme. Miehtjies dajve lea gáatome-laantine dovne sírvide, gaajhtside jïh govside orreme. Debpene almetjh leah möörjeme, moerh viédjtjeme, gööleme jïh rieksegh gíeleme. Muvhtesh leah aaj gáetiem tseegkeme, jïh dah leah debpene guhkene vaegkesne orreme.

Miehtjieskuvlesne gellie tæjmoej saavreme juktie mijjeh libie dan jïjnjem vaadtseme. Aalkovisnie gáetiej gáajkoe veedtsimh, dellie hæhtjoej gáajkoe jáerhkiejimh. Debpene giedtiem tseegkimh jïh moerh láadtoejimh. Mubpien biejjien gáetien gáajkoe veedtsimh. Dohkoe hov guhkiem feelimh, jïh mijjeh tjoeverimh johkem isveligks pruvvien mietie restiedidh. Manne tjoeverim dam pruvviem johken rastah goegkerdidh. Mijjeh tjöödtjestimh goh Baalsruden háalose böötimh. Dubpene lohkehtæjja dáaroen bijre soptsesti. Goh limh vaedtsieminié, mijjeh libie aaj jïjnjem sjædtoej bijre liereme, dælie gaajhkh muerjieh jïh lastemoerh damtem, jïh aaj naan riesegi nommh saemiengíelesne. Lustemes lij gosse mearhka laapesti jïh mijjeh vöönimh guktie saajve mijjen gáajkoe vuemeste bööti – dellie muvhsijstie mijjeste hierpenimh!! Datne saajvem guvvesne vuajnah?

lehkeden dällem biejimh jïh paannelaajpetjh jïh voessjeme-sirrieh jurjiehtimh. Joekoen njaelkie jïh murrede!

Minngemes biejjien mijjen lin göökte lohkehtimmieh. Aalkoevisnie lohkehtæjja gætiej jïh gætie-tseegkemen bijre soptsesti. Dellie mijjeh dejtie gætide mah sieterisnie vaaksjoejimh. Skuvlebiejjien minngiegietjesne lohkehtæjja Jørgenen bijre soptsesti. Jørgen dihte gie ståapoem jïh gætieh tseegki mah dubpene duennie ientjesne. Dihte amma veaksehke! Muvhtesh aaj dam Jørgensletteninie gåhtjoejin. Mijjeh åadtjoejimh aaj jïjnjh vaajesh govledh saajvi jïh sjïere almetji bijre. Luste lij. Eannan bussese vöolkimh, die mijjen lij gaahtjeme: miehtjiskuvle-quiz mejnie gyhtjelassh Čáhput-skåajjen jïh miehtjieskuvlen bijre. Mov dæehkie mubpien sæjjan bööti.

Goh gåatan böötim, dellie dan sæjloes lim, mohte læjhkan aavoedeminie bætijen jaepien miehtjieskuvlese mij dellie sælhtiegaedtiebealesne sjædta.

LOHKH LEAROHKEN TEKSTEM:

Čáhput-gæmhþome jñh kultuvrehistovrije Olmmaivaegkesne⁸

Bijjemes Olmmaivaegkesne lea dajve man nomme Čáhput. Dñhte lea stoerre dajve, medtie 116 km² mejnie dovne jaevrieh, doedterh, johkh, vaerieh, durrieh jñh vuemieh. Čáhput-dajvesne tjaebpies eatneme jñh almetjh Olmmaivaegkesne leah dajvem dovletji baelijste åtneme, mohte naa jñjnem jñh naa guhkiem dan dajven gaavhtan tjoeveramme gæmhþodh. Nöörjen reerenassen mietie, staate dñhte gie aajhtere guktie minngiegeatjan aamhtese Čáhputen bijre jillemesreaktese bööti.

«Manndalens Almindig»

Dejbeeli, abpe Olmmaivaegkie Stoorre Skiervá-eekese ektese govlesuvvi maam Madam Lyng (Ovidia Lyng) eeki. Goh sealadi, jeenjemes sov eekeste laanteaajhteridie doekesovvi. Olmmaivaegkien laanteaajhterh meehtin aaj eekh åstedh. Bijjemes vaegkesne dajve man nomme «Manndalens Almindig». Jaepien 1879 jeenjemes dehtie dajveste lea namhtah vaegkien almetjidie joekedovveme. Daelie dajven nomme Čáhput.

Nöörjen staate Čáhput-skåajjem åasta

Jaepiej 1800 minngiegietjesne jñjnñh bovtsh vaeride böötin Romssan tjielteste jáhkoe Soemen rñjhkeraastege lij dahpesovveme. Dan jñjnñh bovtsh Olmmaivaagkan böötin ahte dñeriesmoerine vaegkien almetjidie sjidtin. Dillie staate sijhti Čáhput-skåajjem åstedh jñh giedtieh tseegkedh mejgumie meehtin bovtside vaegkeste baejhtedh. Jaepien 1885 Nöörjen reerenasse dajvem öösti jñh 300 kråvnah dan åvtteste maeksieji, mohte idtjin dah giedtieh tseegkesovvh.

Gæmhþome Olmmaivaegkien almetji jñh Nöörjen reerenassen gaskemsh

Jalhts staate lij Čáhput-dajvem åasteme, Olmmaivaegkien almetjh jáerhkiejin dam dajvem åtnose vaeltedh. Dah göölin jñh vijrin, moerh tjoehpin jñh ðebnh viedtjin. Jñjnñh dejstie almetjijstie aaj miehtjieslåahth vuemesne utnin. Voestes jaepiej åestemen mænngan, idtji staate eatnemereaktam dajvese kriebpesjh. Jaepien 1920 dellie bæjjoehiti ahte staate dajvem åasteme, jñh idtjin almetjh åadtjoeh moerh dajveste ribledh latjkoen namhtah. Jeenemes disse barre pruskiehtin, jñh dle jáerhkiejin moerh viedtjedh. Muvhtijste dejstie lin politijasse klååkeme, menh tsælløe læjhkan nåhki.

Mubpie veartenedáaroen mænngan, almetjh eelkin giesie-orresjh jih fievsieh tseegkedh vöölemes Čáhput-dajvese, jih dellie Čáhput-dajve aaj sjehteles gáatomelaantine sjidteme. Dan aejkien staate viht bæjjoehiti idtjin vaegkien almetjh áadtjoeh dajvem nuhtjedh. Idtjin almetjh destie seatedh, jih kláákin viht, vaallah idtji maam destie sjidth.

Gæmhpomh histovrijen ræjhtoe-aamhtesinie jíllemesreaktese juhtieh

Jaepien 1993 orre gæmhpomme eelki Čáhput-dajven gaavhtan goh staate sijhti jijtse eekemereaktam dajvese jááhkesjidh. Olmmáivaegkien almetjh ussjedin viht dah Čáhput-dajvem eekin. Čáhput-gæmhpomme stoerre ræjhtoe-aamhtese lij mij idtji dööpmesovvh eannan jaepien 2001 jíllemesreaktese juhtieji. Olmmáivaegkien almetjh aamhtesem vitnin, jih jíllemesreakta jááhkesji vaegkien almetjh lin dajven eekijh jáhkoe dah Leah dajvem dovletji baelijste átneme.

Daate lij stoerre vitneme vaegkien almetjidie, jih abpe Nöörjesne almetjh ræjhtoe-aamhtesem seatadin. Čáhput-gæmhpomme lea histovrijes aamhtesinie gohtjesovveme mij vihkele orreme jeatjah aamhtesidie jih laakide, vg. Finnmaarkelaakese.

Čáhput-dajven Sijte tseegkesávva

Jaepien 2002, dellie áålmehtjáanghkoee Olmmáivaegkesne. Tjáanghkosne nænnoestin almetjh tjoeverin siebriem tseegkedh mij lea Čáhput-dajven juridihke aajhtere jih reerije. 2003 siebrie tseegkesovvi, jih jaepien mænngan siebrie eeken laante-eekemejááhkesjimmiem áádtjoeji. Čáhput-dajven Sijte njoelkedassh tjeelin guktie edtja dajvem utnedh. Njoelkedassh tjielkestieh giéh maehtieh Čáhput-dajven resursh nuhtjedh:

Gaajhkh reaktah Čáhput-dajven ressursh Olmmáivaegkien almetji mietie juakaldihkie, jih ajve dah giéh áálmeh-láhkossne Olmmáivaagkan govlesuvvieh áádtjoeh dejtie ressursh nuhtjedh.

Dah njoelkedassh gaajhkide vierhtide Čáhput-dajvesne dijpieh: moere-tjoehpemem, göölemem jñh smaavevijremem, krievviej gáatomem, motovre-valkesem jñh ovmesseie tseegkemidie. Gaajhkesh dovnesh gieh dajvese govlesuvvieh tjoeverieh njoelkedasside seatadidh.

Sijjehnommh jñh giejh almetji mænngan

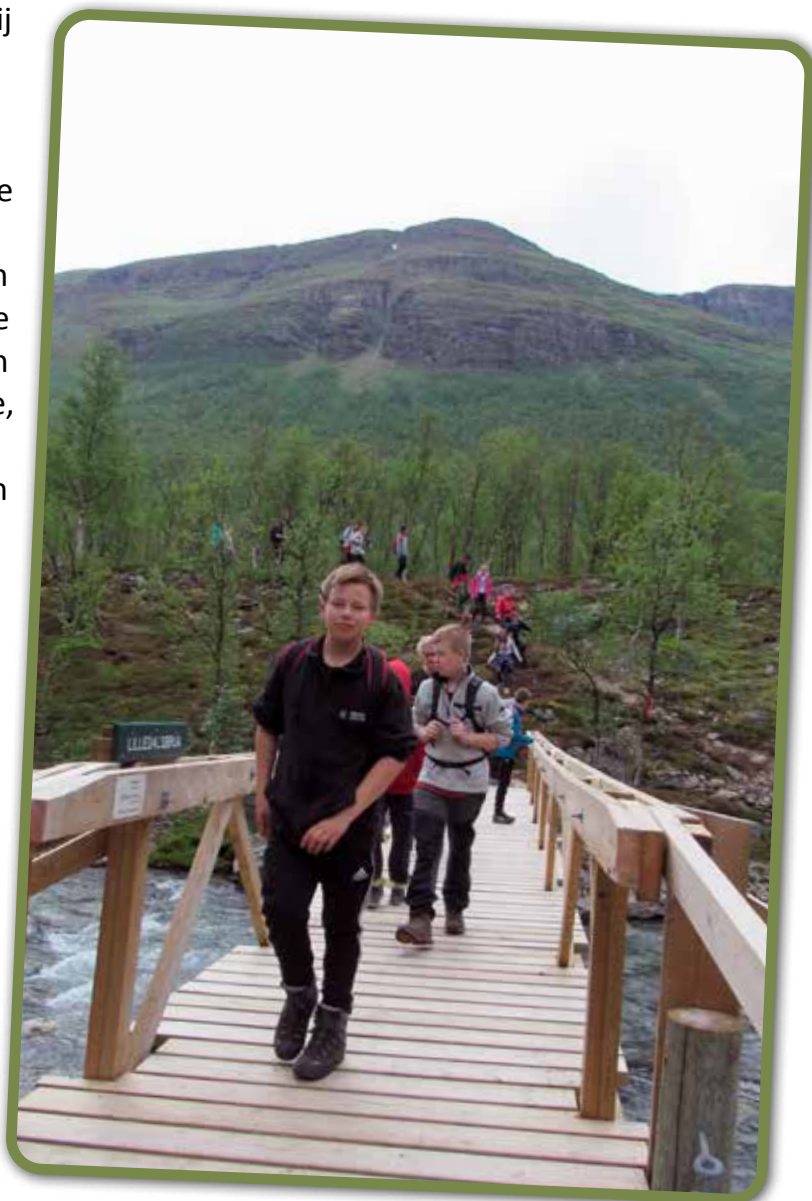
Čáhput-dajvesne jñjnñh saemien sijjienommh mah dajven kultuvrehistovrijen bijre soptsestieh. Čearpmat-ientjen nomme mahta vuesiehtimmien gaavhtan vuesiehtidh baaatsoeburrieh aaj vaegkiem guhkiem gáatomes dajvine átneme. Čearpmat lea tjorme áarjelsaemien gielesne. Čearpmat-ientjen daaroen nomme jis Jørgensletta mij soptseste ahte Jørgen jñh altese fuelhkie leah debpene gáetieh tseegkeme jñh debpene orreme. Jñjnñh baaeries mojttesh jñh vaajesh gáavnesieh mah Čáhput-dajvese govlesuvvieh jñh dah maehtieh dovne almetji, juvri jñh eatnemen ræjhkoesvoeten bijre soptsestidh. Eatnamisnie maehtiejibie aaj almetji beetsuvh vuartasjidh, giejh mah vuesiehtieh guktie almejth dajvem átneme, vusiehtimmien gaavhtan baaeries orresjh, giejh, tjoehpesovveme moerh, pruvvieh jñh baaeries moereluejhtemestrientjh. Desnie aaj el-maasterh, stáapoeh jñh hæhtjoeh mah mijjen baelien bijre soptsestieh.

Mijjen baelie

Daajbaaletje Čáhput-dajve annje vihkele Olmmáivaegkien almetjidie. Almetjh annje moerh viedtjieminié, möörjeminié, gööleminié jñh vijreminié.

Disse lissine dovne vaadtsaldahkh jñh skovtere-laategh dajvesne, jñh orre pruvvieh leah bigkesovveme.

Stuarah pruvhkieh aaj Čáhput-dajvesne mñnnedh, giesie-orresjh vuejnedh jñh Baalsruden háaloen gáajkoe vaedtsedh. Ovmessie kreekh annje miehtjies dajvesne gáatoeminié, mohte ij dihte sietere seammalaakan daelie goh dejpeli. Jaepien 2005 medtie 900 gaajhtsh debpene, mohte daelie ij leah akte gænnah aajmene. Dle ajve sírvh jñh govsh Čáhput-dajvesne gáatoeh.

32. Tjaelemebarkoeh

Baajh laavenjassh jih lohketmetjaalegh datnem skreejrehtidh, jih tjaelieh tjaalegem jijtjedh miehtjieskuvlen bijre.

Bruk oppgavene og lesetekstene som inspirasjon til å skrive en tekst med utgangspunkt i egen uteskole.

Ektesne barkedh:

- Tjaelieh guvviereportasjem ektesne.
- Tjaelieh artihkelem ektesne, kultuvrehistovrijen sijjien bijre.

Paarrebarkoe:

- Gihtjedidien sinsitniem miehtjieskuvlen bijre.
Tjaelieh gihtjedimmiem.

Oktegh barkedh:

- Tjaelieh jijtjedh artihkelem.
- Veeljh guvvide jijtjedh miehtjieskuvleste jih tjaelieh tjaalegem mij sjaehta.
- Tjaelieh soptsesem mij muvthh sijjienommmh tjelkeste.
- Tjaelieh soptsesem möörjeme-fealadimmien bijre.

Oktegh barkedh:

- Tjaelieh artihkelem gusnie saemien sijjienommmh tjelkesth jijtjedh dajveste.
- Tjaelieh artihkelem naan miehtjieskuvle-aamhtesen bijre, vuesiehtimmien gaavhtan voenges kultuvrehistovrijen bijre, jallh tjelkesth naan saemien sijjienommmh jijtjedh dajveste.
- Tjaelieh gieltegs voenges soptsesem maam Leah govleme (soptsesema mahta sajven bijre årrodh, mohte ij daarpesjh sajvi bijre årrodh).
- Tjaelieh soptsesem gusnie daah baakoeh meatan; derhviegåetie, sirrieh, johke, sirvh, aaksjoe, njimhkedahke jih gejhkiebarkoe.

Mujhtieh amma viehkiedirreggh provhkedh!

Husk å bruke hjelpemidler!

33. Njaalmeh laavenjasse

a) Oktegh barkedh: Tjaelieh gyhtjelassh jÿjtjedh miehtjieskuvlen bÿjre.

Individuelt arbeid: Skriv noen spørsmål om deres egen uteskole.

Vuesiehtimmieh:

Gusnie gåetie lij?

Man gellie låavthgåetieh debpene?

b) Göktesh jÿh gööktesh ektesne barkijægan. Gihtjedidien jÿh vaestiedidien iktemearan.

Pararbeid: Jobb sammen to og to. Spør og svar hver sin tur.

Gusnie
gåetie lij?

Tsåahka
... edtja åarajidh.

Mennie mieresne
åarajidh gosse miehtjieskuvlesne?

Man gellie
låavthgåetieh lin?

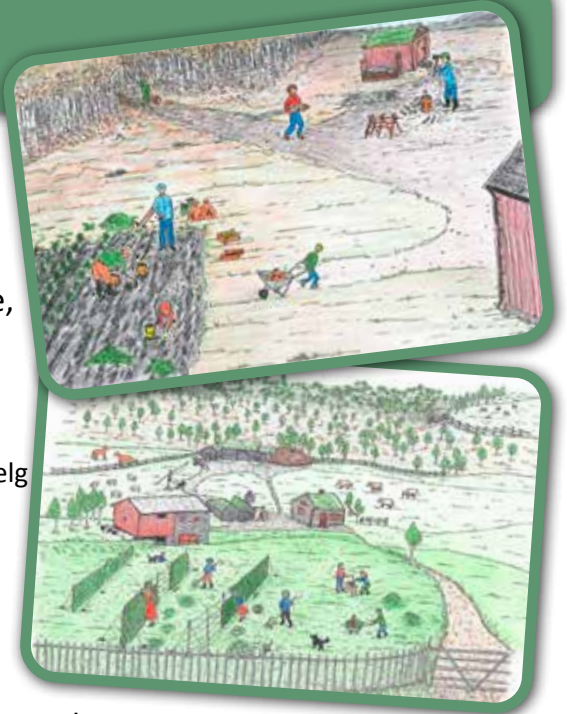
Gåetie
stoerre vaegkesne lij.

...

c) Paarre barkoe: Veeljijdien guvviem mij lea govhtedinie sæjrosne daennie gærjesne. Njultjijdien guvvien sïjse. Veeljijdien giejnïe sïjhtijdien årrodh dejstie almetjijstie, jïh soptsestïdien. Doestijdien soptsesem dotnen klaassese vuesiehtïdh?

Pararbeid: Velg ett av bildene på side seks. Hopp inn i bildet og velg hvilke av personene dere vil være. Improviser en samtale. Tør dere å fremføre den?

34. Mij baakojde ij sjïehth?

Fïerhten sïeven nelnie baakoe mij ij jeatjah baakojde govlesovvh. Tjælieh kroessem dan baakoen bealese.

På hver linje er det ett ord som ikke passer til de andre. Sett kryss over det.

govse	sïrve	gaajhtse	åeruve
johke	jaevrie	johketje	jeanoe
snöölhke	råeteme	njåemele	gïerhkie
såekie	raavnije	liejpie	govse
moerh	maadtere	båassjoe	låajtoe
tjetskie	beere	riepie	snjeara

rïeksege	aarhtse	hurrie	tjåktja
leajoe	reehkedahke	laadtege	heassja
faatnoe	ebrehke	bietsie	doerehke
derhvie	buvrie	bieljje	biessie

35. Ávtese buektedh

a) Ávtese buektieh tjaalegidie 32.:den laavenjasseste sinsætnan.

Presenter tekstene fra oppgave 32 for hverandre.

b)

Veeljh ledtiem, juvrem jallh sjædtoem maam maahtah vaegkine jallh vuemine gaavnedh. Ohtsh biëvnesh dan bijre ohtsemegærjesne jallh internehtesne jïh vuesehtth dov dåahkan maam tjaaleme.

Velg en fugl, et dyr eller en plante som lever i dalen eller skogen. Finn informasjon i en oppslagsbok eller på internett, og forbered en liten presentasjon som du framfører i gruppa.

Veeljh ledtiem, juvrem jallh sjædtoem maam maahtah vaegkine jallh vuemine gaavnedh. Ohtsh biëvnesh dan bijre ohtsemegærjesne jallh/ jïh internehtesne. Provhkh dovne tjaalegem jïh guvvieh, jïh vuesehtth dov dåahkan maam dorjeme.

Velg en fugl, et dyr og en plante som lever i dalen eller skogen. Finn informasjon i en oppslagsbok og/eller på internett. Bruk tekst og bilder og lag en liten presentasjon som du framfører i gruppa.

Darjoeh presentasjovnem voenges kultvrehistovrijen bijre jïh dov dåahkan vuesehtth. digitaale vuesiehtimmieprograamh viehkine.

Lag en presentasjon om lokal kulturhistorie, og framfør den i gruppa. Bruk et digitalt presentasjonsverktøy til hjelp.

36. Soptsestalledh

Vuajnah guvvide mah leah govhtedinie sæjrosne. Mah maehtiejidie dej bijre soptsestidh? Maehtiejidie vielie dan bijre daelie soptsestidh?

Se på bildene på side seks. Hva kan dere fortelle om dem nå?
Kan dere fortelle mer denne gangen?

37. Minngiepryövenasse

Båetijen sæjrosne minngiepryövenassem gaavnh mij dutnjien vuesehte maam datne leah liereme gosse Vaegkine-aamhtesigujmie barkeme. Darjoeh pryövenassem viehkievierhtiej namhtah.

På neste side finner du en ettertest som kan hjelpe deg til å finne ut hvor mye du har lært mens vi har jobbet med temaet dal. Gjør oppgaven uten å bruke hjelpemidler.

MINNGIEPRYÖVENASSE

- Manne maahtam ...

Moerh:

Ledtieh jïh juvrh miehtjies dajvesne:

Sjædtoeh jïh riésegh:

Muerjeh:

Eatnemenlahtesh:

Kultuvrehistovrije:

Sijjehnommh:

Låavhthgâetiem jîh derhviegâetiem tseegkedh:

Nomme: _____

Klaasse: _____

Biejje: _____

Eva maanah vöörhki

Datne dån soptsesh saajvi bijre govleme, jilhts ih leah gæssie gænnah ussjedamme mah saajvh leah – jñh guktie jis dah saajvine sjïdtin? Daesnie åadtjoeh vaajesem lohkedh saajvi bijre jñh guktie dah sjïdtin.

Gosse Jupmele Adam gon Evam sjugnedeminie, dellie duejtie aaj jijnjh maanah vadta. Ikth Jupmele jeahta, satne sæjhta Evan luvnie guessine minnedh guktie Jupmele åådtje dejtie maanide vuejnedh.

Eva lea skodtedeminie jijtse maanide bïssedeminie, mohte ij asth gaajhkide maanide bïssedh åvtelen vuajna Jupmel-aehtjie lea bætieminie. Eva leajhresje jåhkoe ij leah hinneme gaajhkide maanide bïssedh åvtelen Jupmel-aehtjie båata, guktie vöörhkie dejtie maanide giejtie ij leah hinneme bïssedh. Gosse Jupmel-aehtjie gåatan tjaanga, dle gihtjie mejtie Evan vielie maanah. Eva jis slaarveste; – ijje, eah leah sov naan vielie maanah, jeahta.

Destie hov Jupmel-aehtjie måarahtåvva, jeahta: «Dah giëh Jupmel-aehtjeste vöörhkesovveme, eah galkh daennie eatnamisnie gænnah vååjnedh. Dah gelkieh sijjen barkoeh darjodh, seammalaakan goh dijjiëh, mohte eah vielie daan eatnamasse govlesovvh».

Aerpiesiejhme soptses

BAAKOEH

aalkove, aalkoevasse – *begynnelse, opphav*

astedh, hinnedh – *å nå, rekke å gjøre*

leajhrasjidh – *å skjemmes*

måarahtovvedh – *å bli sint*

sjugniedidh – *å skape*

skodtedh – *å skynde seg*

slaarvestidh – *å lyge*

ussjedidh – *å tenke over, fundere*

vöörhkedh – *å gjemme, skjule*

vaanterdidh – *å vandre*

Saajvetjahke

Muvhtene lehkesne tjahke man nomme Saajvetjahke (jallh Gufihhtarčohkka, noerhtesaemiengiesne). Sijjie lea dam nommem åådtjeme juktie voeresh vaajestieh saajvh leah åvtesne debpene orreme.

Ikth niejte dan tjahken gåajkoe bööti. Dihte edtja minnedh debpene muerjeh tjöönghkedh.

Faahketji dellie båeries aajja olkese båata, niejtem sov gåatan böörie. Idtji maa niejte sijhth båeries aajjam gåatan dåriedidh, mohte båeries aajja læjhkan böörie gosk niejte gåatan tjaanga. Gosse gåetesne dellie niejtese gihpem faala, badth ij maa niejte dam dåastohth gænnah. Govleme hov lea båeries almetjistie, jis saajvh maam joem sutnjien faelieh, dellie ij edtjh dam dåastoehthidh jáhkoe dellie ij gåatan vielie baahthsh. Båeries aajja aaj tjaebpies, göögkeles baernine båata sutnjien faala, mohte gosse niejte ij dam gænnah dåastohth dellie hov båeries aajja måarahtåvva, aalka niejtem nahkeridie gohtjedidh.

Destie hov niejte billeje, tjööreje, jìh Jupmel-aahthjan aalka rohkelidh. Båeries aajja jis aaj fuahtjan sjædta jìh varki niejtem olkese vihth buakta.

Torleif Berg⁹

BAAKOEH

bìllijidh – å bli redd

bööredh – å invitere

faalehtidh – å tilby

fahketji – plutselig

gihpe, gihpese – fløte, rømme

måarahtovvedh – å bli sint

ovtetje eejki, dejbeeli – for lenge siden

roehkelidh – å be

saajve, saajvese – underjordisk

sijhtedh – å ville ha

steeredh – å føre, bringe

voere, voeresasse – gamling

Sijjienommh mah saajvi bijre soptsestieh:

Áltesne: Hálldagohppi

Návuona: Háldešlubbu

Karášjohkesne: Háldeñjårga, Háldegáddi, Háldejávri

Ráissa: Háldečazavárri

Gáivoenesne: Háldestáffu, Háldegoahti

Porsángu: Hálldavárri

Saajve-vaerieh åarjelsaemien dajvesne:

Nåamesjenvuemien tjieltesne: Saajvetjonne, Saajvetjåalhte

Liksjoen tjieltesne: Dánnievárrie, Áldduovárrie

Nærøyssunden tjieltesne: Saajvevaerie

Aarporten tjieltesne: Aahkansjurhtjie, Aahkanbaektie

Straejmien tjieltesne: Buarkantjahke, Baajme, Gærma

Lusprien tjieltesne: Aatoeklibpie

Gaaloen tjieltesne: Bissietjahke

Guktie baakojde sijjienomme ektiedidh

åvteboelhke

minngieboelhke

saajve + tjonne = Saajvetjonne

Golme tjihtesh áarjelsaemien dajveste¹⁰

Faatnoe

Båskoe, faatnoe,
såekie-liedtje;
dejpeeli mánnoeh jis
baalkaraejkiem juhtimen
doen vaegkien tjírrh
Såekie-strámhpoe, laadtegi lasth;
Syhterenjohke sjávva
sierke-båskoej gaskemsh
duennie sijjesne mesnie faatnoe
plaave tjelmiejgujmie
riésedin
Boelteraedtien bijjielisnie
ledtie jis oktebisnie
vaartoen nelhtie haelehti
Idtji guhtegh gænnah daejreme
gie sán dubpene vaadtseme
voestes aejkien
dovletje giesegi
Gie sán biegekbe joejkeme
gie sán jiijeggi dálleb biejemie
Ammes sijjide
gåatan vihth
baalkaraejkiem
manneb vaedtsehte
Bååstede vualan
bååstede vaajesasse
soevese
mij lea joe gaarvanamme

Tjaaleme: Lijkievaerien Thea Viklund
Jarkoestamme: Johan Sandberg McGuinne

Lijkievaerien Thea Viklund lea saemien tjaelije
jih tjiehpiedæjja. Jaepien 1934, Dearnesne
reakasovvi jih maanabaelien bovtsiraedtesne
byjjeni. Jaepien 1956 LiksJose jáhtaji, gusnie
båantine pruvri. Daelie Liksjoen tjieltesne
årroeminie.

Anders Fjellner

Saemien hearra j̄ih tjaelije. Jaepien 1795 Ruvhtesne, Hārjedaelesne reakasovvi. Jaepien 1841 b̄aatsoe-raajrojne Suarsese j̄ahtaji, gusnie hearrine barki j̄ih saemien sjugniedimmie-eposem tjeeli.

Beerem j̄ijjeste ḡahtjodh

Boelt'aajja!
Boelt'aajja!
Tjuedtjelh, tjuedtjelh die!
Daelie
lasth
sturebe goh
snjearan
bieljeh!

Vaerine j̄ih vaegkine

Ḡaabpam dejstie b̄iegkijste
galka dutnjien b̄iegkedh?
Maam destie sjædta?
D̄ihthe åarjelb̄iegke mij slogneste,
vuj guevteli noerhte-b̄iegke?

Anders Fjellner
Otto Donneren gærjeste, Lappalaisia lauluja,
jaepien 1876 bertesovveme

Govsetjeatere

Gaajhkesh dovnesh áerieh dle sláahtebarkoe slæjhtoes lea. Oktegh ryöjnesjæjja gáhtsa, govse-ealoem gáatan áhtsa.

Eatneme aaj sjaavede, giesiejijje låájede. Såekien lasth eah vielie sávnjoeh eah maa johken baaroeh báaroeh.

Såavla feelen laapeste ientjine jis haesieh dle. mearhkan sisnie tjeavhla njávta göölije jis tjuedtjielasta

Goejhke låávle, bársa die, guhkies jijje skyvhteste, Johke-goejhken ruhtjenimmie, silhke-såavlan savradahke.

Laarojne jis áeriestieh, almetjh faamoem vuartajieh Gusnie slaajoe leajoe vealan gusnie suejnieh, aavtjoem sæjja.

Dellie maaje gaajeste, skaenjeh daelie guhkede. Goejhken sisnie gajjoe sjávva, bieljie áehpies tjojem gaavna.

*Hans Aslak Guttorm¹¹
Jarkoestamme: Johan Sandberg McGuinne*

BAAKOEH

baaroe, baarose – *bølge*
borsedh – *å dure, strømme*
feeledh – *å reke, ferd*
gaajestidh – *å klinge*
gajjoe, gajjose – *ekko, gjenlyd*
goejhke, goejhkese – *stryk*
govseealoe, -ealose – *buskapen*
guhtsedh – *å våke*
iëntje, iëntjese – *natureng, utmarksslátte*
laaroe, laarose – *låve, løe*
låájedidh – *å lysne, gråne*
mearhka, mearhkese – *skodde, tåke*
sijjedh – *å heine*
sjovvedh – *å bruse, dure*
sjååvedh – *å bli stille*
skaenjehd – *å rasle*
skyvhtestidh – *å skyse*
slæjhtoes – *slitsom*
sávnjodh – *å vibrere, dirre*

Tjoevkese gåatan

Dah molboladtjh edtjin derhviegåetiem johkebealese tseegkedh. Voestes-ïeresne, dellie otnerassh, okse-tseegkuvh jïh bæssjoetsegkiem vuemeste veedtjin. Dellie moerh veedtjin mah edtjin aevlerhkinie jïh dåeriesmoerine sjïdtedh, jïh eelkin dejtie otnerasside dibrehtidh. Gosse lin abpe biejjiem barkeme, dellie lin tseagkerem illeme.

Mubpie biejjien deakekh jïh diedth tjoehpïn jïh dejtie otnerasside laavkedïn, dellie biessieh jïh derhviem vïedtjin. Biessieh deakehkinie jïh diedtine biejin, jïh derhviem biessiej nïlle biejin. Minngiegeatjan oksem jïh aerniem darjoejin. Madtjeldïn jåhkoe lin abpe derhviegåetiem dan varki tseegkeme.
– Dle gåatan tjaangijbie, dållem biejedh, akte dejtie molboladtjïste raerïesti.

Gaajhkesh dovnesh derhviegåatan tjaangïn, vaallah goh lin oksem dahpeme, dle eevre sjuevnjede sjïdti. Idtjin maehtieh maam gænnah vuejnedh.

– Båetieh maa! Mïjjieh tjoeverïbie olkese vaedtsedh biejjïelaemtjide åadtjestidh, akte molboladtje mubpide reesi.
– Menh guktie edtjïjbie dejtie åadtjestidh? Mubpie vijsiesråvve böötskesti.
– Mov lea stoerre voesse, mïjjieh maehtiejïbie biejjïelaemtjide voessen sïjse tsaagkedh.

Gaajhkesh dovnesh utnïn dïhte buerie åssjele, jïh die olkese veedtsïn. Voessem rïhpestïn, jïh gosse tjoevkese lïj voessen sisnie, dellie varki voessem viht dahpïn, jïh gåetien sïjse vaarrïn. Gosse lin gåatan tjaangeme, oksem varki dahpïn. Gaajhkesh dovnesh jorpe tjelmiejgumïe, sïjhtïn biejjïelaemtjide voessen sistie luejhtedh. Mohte idtjï maa nimhtie sjïdth goh voessem vihth rïhpestïn. Gåetesne annje dan sjuevnjede.

– Dle daajram! gåalmede jis jeahta.
– Daarpesjïbie hov raejkïem tæhtjosne! Jis otnerassïjste deakekh vaeltiejïbie, dellie sååjhtoeh biejjïelaemtjïeh gåatan tjaengïeh!

Gaajhkesh dovnesh utnïn dïhte buerie åssjele, jïh nemhtie hov aaj darjoejin. Gaajhkide deakahkïdie otnerassïjste veeltïn. Biessieh jïh derhvïeh våålese hïspïn, jïh dellie ojhte tjoevkese gåatan sjïdti! Destie dah molboladtjï åadtjoejin madtjeldidh!

BAAKOEH

biejjïelaebtjïe, -laabtjan – solstråle
dahpedh – å lukke, feste
eadtjohke – ivrig
gahtjedh – å falle
geehpehtidh – å åpne
luejhtedh – å slippe noe løs/fri
madtjeles – fornøyd
rïhpestidh – å åpne litt, åpne fort
skodtedh – å skynde seg
vaarrestidh – å løpe fort, i hast
vijsies – klok

Naemhtie derhviegåetiem tseegkedh¹²

Dovletji baeliej juhtije saemieh derhviegåetine årroejin. Daelvege dellie bovtsigujmie daelvielaantese juhtin. Dah otnerassh jñh låavtegh meatan veeltin goh lin juhtieminie. Nimhtie åadtjoejin gåetiem tseegkedh ovmesse sæjjan.

Gijrege dle båtsoesaemieh bæjjes-vorti juhtin, jijtsh orresjidie, gosse derhviegåetide tseegkeme. Derhviegåetieh leah johki jallh gaaltiji bealese tseegkesovveme. Derhviegåetie sjiehteles årromesijjie mij lij tseegkesovveme iebnigujmie mah fierhtene sijjesne gååvnesieh.

Liksjosne, ubmejesaemien dajvesne, derhviegåetie jñh ðimperegåetie aerprien mietie jaepien 2003 bïgkesovveme. Derhviegåetieh varki maetieh mietskedh guktie jaepien 2019 dellie saemien siebrie tjoeveri gåetiem dåvvodh jñh orrestehedh. Daennie tjaalegisnie åadtjoej lieredh guktie derhviegåetiem tseegkedh.

Gosse edtjeh derhviegåetiem tseegkedh, dellie tjoeverieh sjiehteles gööthsijjiem gaavnedh, dam röönjedh jñh jalkesjidh guktie guelpie dovne gejhkie jñh jalke sjædta. Dåajmijes saemien vuekie mietie dellie iktesh okse lokse, båassjoeraejkie jis iktesh jællese. Dåajmijes saemien vuekien mietie aaj akten jïjjen jïijjedidh, jñh nimhtie vuartasjidh mejtie raeffies sijjie. Gosse gööthsijjiem jalkesjamme, dellie biessieh tjoevere njilledh, gööthsæjjan buektedh. Biessiejgujmie tseagkaridie beassedh. Biessieh bööremes njilledh stoerre såekijste jovnesåhkoej mænngan, raejrien mænngan.

Tseegkemasse ovmesse dirregh daarpesje, vuesiehtimmien gaavhtan saakoeh, aaksjoeh, vierhkh, nejpieh, naevlieh jñh vietjere. lebnh mah sjiehteles tseegkemasse maahta vuemeste viedtjedh jñh gööthsijjiem gåajkoe saehedh.

Derhviegåetie njieljie otnerassh daarpesje, mah gåetien tseagkerinie sjïdtieh. Vierhkieh baarmerh-laanteste veedtjie. Bööremes baarmoehraedtiem vaedtsedh ohtsedidh, gogkoe jïjnje lopme daelvege. Debpane lopme såekide deadteme guktie såekiej maadtege leah nimhtie kråavvegamme.

Gosse derhviegåetiem tseegkedh, dellie vihkele moerh

BAAKOEH

biessie, beassan – *never*
buektedh – *å bringe*
båtsoesaemien, -saaman – *reindriftsame, flyttsame*
dovletji baeliej – *i gamle dager*
dåajmijes vuekie, vuakan – *skikk; bruk; måte; regel; sort, beskaffenhet*
gaaltije, gaaltijasse – *kilde*
gejhkie – *tørr*
gööthsijjie, -sæjjan – *gammeplass*
gåptjedh – *å dekke*
jalke – *jevn*
jillene – *i vest*
jolkesjidh – *å jevne ut*
jovnesåhkoeh, jovnesåhkojde – *midtsommer*
lokse, låvlese – *østover*
mietskedh – *å råtne*
naevlie, naavlan – *nagle*
nemhtie – *på den måten*
njilledh – *å flekke never*
okse, oksese – *dør*
otnerasse, otnerassese – *buestang*
raajresjidh – *å tordne*
röönjedh – *å rydde ordentlig*
sjiehtesjidh – *å tilpasse*
såekie, såakan – *bjørk*
tseagkere, tseagkarasse – *reisverk*
tseegkedh – *å bygge*
vietjere, vietjerasse – *hammer*

gaavnedh mah stoerre j̄ih sj̄iehteले.

Gosse otneres-ieb̄nh gaavneme, dellie tjoevere moerh viertedh, vieredh j̄ih gööthsij̄ien ḡaajkoe buektedh gusnie moerh sääkesjidh. Minngemes tjoevere otnerassem raejkiedidh, aevlerhken gaavhtan.

Såekien jallh raavnijen aevlerhke bööremes. Gosse sj̄iehteles iebnem gaavneme, dle goejedh. Aevlerhke edtja otnerassi gaskesne årrodh. Otnerasside tjoevere göökti-göökti aevlerhkinie laavkedh, j̄ih dellie göökte tsegkieh daarpesje mah aevlerhkem steerieh.

Gosse tseegkeme, dellie vuajna man stoerre derhvieḡaetie sj̄ædta. Liksjosne stoerre ḡaetie, misse medtie 15 almetj̄jh tjaakanieh.

Dellie vuejemh daarpesje. Vuejieminie daarpesje göökte sj̄iehteles såekieh mah ånnetji ḡaavan. Vuejiemidie otnerassi mietie sj̄iehtejidh, j̄ih deakehkh vuejemi vööste tseegkedh. Jis vuejiemide vuelege beaja, dellie ḡaetie tseagkan sj̄ædta. Jis vuejiemidie bijjege beaja, dellie ḡaetie slabpmoeh sj̄ædta. Gosse vuejemh r̄iektes sij̄jesne, dellie tsegkiem bīejedh.

Slabpmoehḡaetie lea bījvelåbpoe maadteri ḡaajkoe j̄ih ij̄ disse dan varki tjuvvesth. Tseagkoehḡaeteste biessie j̄ih derhvie verkebe njeajkoe. Destie varki soevede aaj, goh slabpmoehḡaetesne.

Deakehkh såekij̄ste buerebe goh goesij̄ste. Jilhts goeseh r̄iektes j̄ih jalke, dle gaessie dejstie galka. Gosse otnerassh deakehkigujmie gaptjeme, dellie ḡaetiem biessedh j̄ih darhvedh. Vuelielistie aelkedh stoerre biessiejgumie, dejtie dåaresth bīejedh, biessien bæjngoebielie byjngese. Bijjebe biessie edtja dan vueleben bijjieraedtiem ḡaptjedh. J̄ih dellie ikth vielie biessedh. Daan aejkien jis meatesth guktie tjaetsie guara.

Derhvieḡaetien dovne okse j̄ih b̄aassjoeraejkie. Okse goeseste j̄ahkoe geehpes. Ḡaetesne aernie, aarnan edtja nænnoes pliehtje gierkieh ohtsedidh. Johkeste gierkieh jallh lovve gierkieh loedtenieh gosse baahkenieh. Minngemes dle ḡaetiem doerkestidh. B̄aassjose njoetjeles doerkh ohtsedidh. Sj̄iehteles tjompem vaeltedh, maadthgietjine voestegh ḡaatan tsaekedh. B̄aassjoste aelkedh aktem bieliem voestegh, söokes-laakan j̄ih njoeteluktie doerkestidh mahte oksen raajan. Maadteren ḡaajkoe maahta dah radtsoehkåbpoeh doerkh bīejedh. Mubpiem bieliem seammalakan.

Jis goesh jaksoesmieresne, dle maahta oksen uvte bieliiegievliem leevegij̄stie bīejedh. Dah l̄ievlebh guktie såekiendoerkide diedtieh. Minngemes dle pliehtje gierkiem maadthgietjiej nille bīejedh. J̄ih dellie, jis nimhtie ḡaetiem tseegkeme, maahta guhkiem desnie årrodh.

Tjaaleme: Johan Sandberg McGuinne

BAAKOEH

aevlerhke, aevlierhkasse – *tverrliggende stokk i reisverket, brukes til røyking*

biessedh – *å tekke med never*

darhvedh – *å tekke med torv*

deakehke, deakahkasse – *gammestang*

doerkestidh – *å legge ris*

dåeresth – *tvers over*

gierhgietjie, -geatjan – *toppende*

gaessie, gaassan – *kvæ*

goese, goesese – *gran*

ḡaavan – *krummet*

meatesth – *langsetter*

raejkiedidh – *å lage hull i*

slabpmoeh – *lav og vid*

tseagkoeh – *opprett*

vīeredh – *å barke av*

viertedh – *å felle*

vierhkie – *emne*

vuejeme – *tverrstang*

Gosse hierkie tjöödtjesti

Gáivoenesne sijjie jñh gaertene man nomme Áibanášši. Debpene aaj miehtsie. Nimhtie hov lin, gaajhkesh dovnesch gñeh dan gaertienasse govlesuvvin áadtjoejin moerh debpede viédtedh.

Mov aehtjie provhki moerh viertedh dunnie miehtsien bijjie-gietjesne, gusnie tjåahke boelte. Ikth, tjaktjen dñhte jñjnñh moerh tjoehpeme, mohte idtji dellie gñaredh dejtie våålese saehtedh. Dellie vearelde nimhtie sjñdti, abpe tjaktjen liemkede jñh vaenie lopme. Jåvleh hov rætnoe, vaallah moerh lin annje dunnie miehtjies dajvesne.

Stroeh-te-biejjen, goh tjuedtjeli dle vööjni tjåatskeme jñh buerie daelhkíe. Aehtjie ussjedi moerelaessiem viédtedh jñlhts idtjin almetjh provhkh dam stroeh-te-biejjen darjodh. Ussjedi, tjoeveri gujthth varki aeredistie skodtedidh moerelaessiem viédtedh. Vaajkoe hogkh askedibie jñh tjaebpies veeralde lij.

Aehtjie hierkiem geasastehti, jñh dle våålese vuaman vöölki. Laessiem tjñelhkese berti, don laessien nñlle tjñhkedi jñh viht våålese vuejedh. Gosse raaktan Sámmolsijten bijjelen båteme, dellie faahketji hñerkie tjöödtjesti.

BAAKOEH

askedibpie, -askedæbpan – *måneskinn*

aktese vyökedh – *å samarbeide*

baajedh – *å la, tillate*

baalte – *ved siden av*

baejhtedh – *å jage, drive*

bertedh – *å stable*

bijjegietjie – *øverende*

dabpanidh – *å flytte seg fort*

daelhkíe, daalhkan – *føre, forhold*

galhke, galhkese – *dombjelle*

geasastehtedh – *å spenne på seletøy*

gñtnjele, gñtnjelasse – *tåre*

hajkedh – *å løpe (om dyr), galoppere*

laekedh – *å banke, slå*

laessie, laassan – *lass, last*

praare, praarese – *bratt*

skodtedh – *å skynde seg*

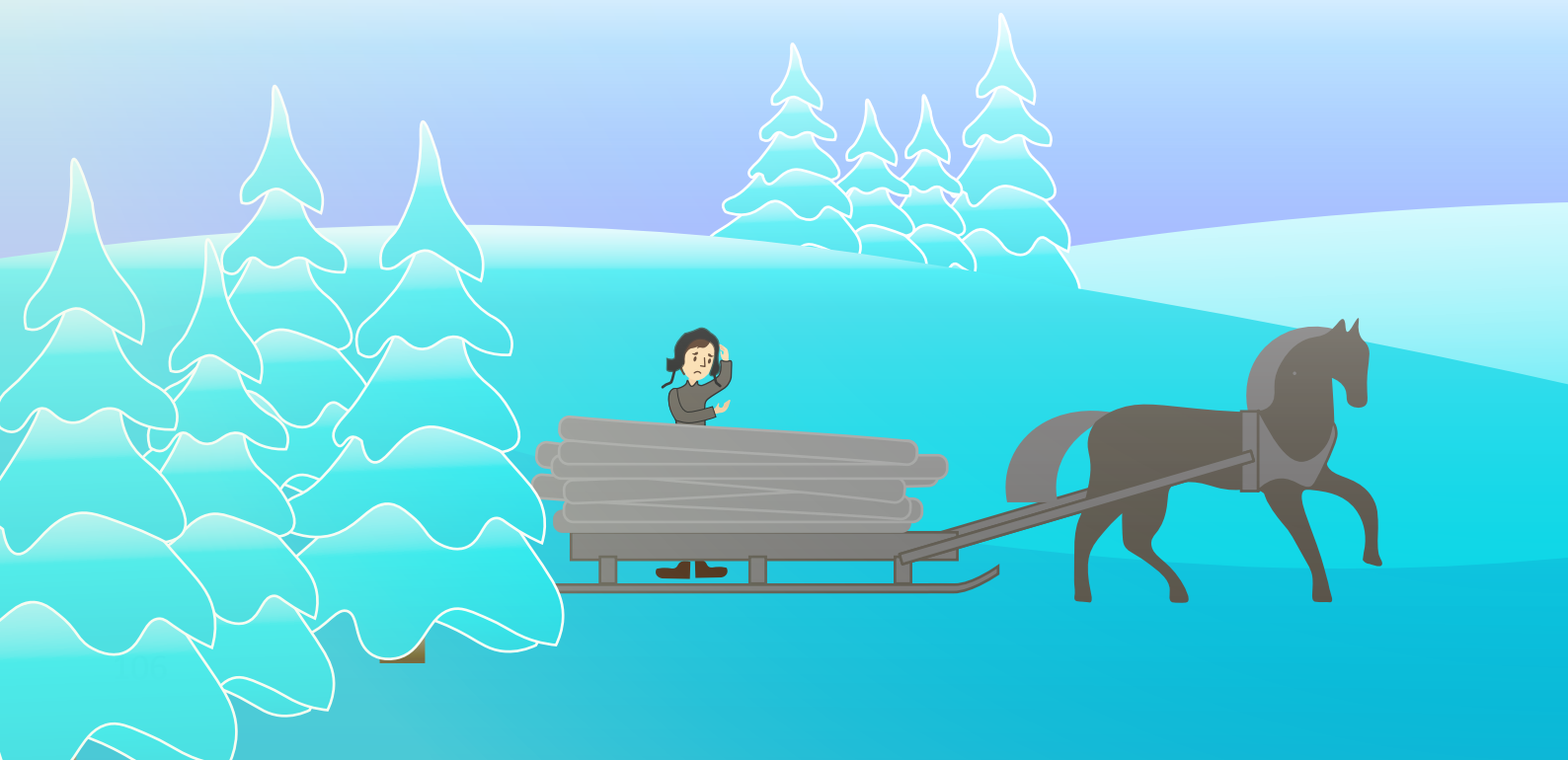
tjaarhvedh – *å springe i galopp*

tjñelhke, tjñelhkese – *kjelke, slede*

tjöödtjestidh – *å stoppe*

tjuedtjeliidh – *å stå opp*

tjåahke – *tett, tjukk*

Aehtjie jis pryövoeji hierkiem baejhtedh, vaallah idtji gujht hierkie sijhth vuelkedh, jih ajve våålese vuartasji. Aehtjien utni rovnege. Mohte idtji buerebh sjidth hierkiem tsaepmiestidh guktie baaji barre hierkiem desnie tjåadtjodh. Laessien nelhtie njulhtji, jih dle tjïelhken bealese tjöödtjesti vuertedh.

Gosse ånnetji vuarteme, dellie mij joem govli. Aehtjie jis golteli, galhken tjoeje lij. Dïhte Áibanáššiloektete bööti, jih varki gaarveni. Aehtjie tuhtji govli barre goh hierkie mij sov gåajkoe bætieminie. Mohte idtji maam vuejnieh gænnah. Dabpani goh tjoejenasse geatskani. Idtji dan aejkien maam gænnah vuejnieh, badth hierkie gujht læjhkan dabpani, barre goh sijhti sijjiem muvhtese vedtedh mij sov baaktoe vöölki.

Galhken tjoejenasse sov baaktoe, jih dellie faahketji hierkie klungkesti. Aehtjie jis varki tjïelhken nille, dellie hierkie varki våålese tjaarhvi. Jilhst praare baektie, idtji aehtjie buektehth hierkiem tjöödtjestehtedh eannan jïjtjevieltien skåhten bealese tjöödtjesti.

*Kristian Samuelsen*¹³

Jis hierkiengitnjelh jïjtjedh tjelmide biejh, dle mahtah vuejnedh dam maam hierkie vuajna.

BAAKOEVAAJESH

- Dan lea hierkien mojhtese.
- Mahtah hierkiem jaavran vaedtsiehtidh, mohte tjoevere jïjtje jovhkedh.
- Datne mahtah hierkiem tjaetsien gåajkoe lijrehtidh, mohte tjoevere jïjtje dam jovhkedh.
- Ij govse mujhtieh ikth gaelpine orreme.

Gåetien maadtege

Nyjsenæjja goh gåetien maadtege,
vijsieslaakan svæhtja,
Dållebealese fuelhkie tjåanghkene.

Aeredslååjeden,
riehpeneraejkiem soeve berkeste,
oksem giengsjehte,
derhviegåetien veellesne bienje fovresje.

Paulus Utsi ¹⁴

Jarkoestamme: Maja Lisa Kappfjell

BAAKOEH

berkiestidh – å stige opp (om røyk)
fovresjidh – å logre
giengsjehtidh – å gløtte
maadtege – rotende (av tre, busk,
kvist, gress, horn); foten (av fjell),
lavere overgang over fjell, bergpass;
eldre generasjon; ekte, riktig språk-
form
riehpeneraejkie, -raajkan – ljore,
røykhull
soeve, soevese – røyk
tjåanghkesne – er samlet
veelle, veellese – gårds plass, plassen
foran kåte

Ållojne vytnesjidh

Fierhten bearjadahken learohki leah veeljeme-faage skuvlesne, dellie noereskuvlen learohkh faagigujmie barkeminie mejtie jijtje veeljeme. Daenbien learohkh eatneme jñh miehtjiesdajven bijre lierieh, mearan kultuvreaerpie-learohkh leah klaassetjiehtjielisnie.

Klaassetjiehtjielisnie våajnoe rööhtseldihkie, jáhkoe buertien nelnie jñnjh ovmessie tjåenieh: göökte stoerre isopor-aeskieh, laejkieh, gurremeheerrehkh, ålloevaanhtsh, ålloeguapah, paehperh jñh göökte daatovrh. Disse lissine ålloeh, plastihke-voesse jñh ovmessieh tjåenieh guelpesne.

Keeledh jñh butnedh

Buertien bijre golme baarnieh jñh vijhte nejth tjahkesjeminie, jñh kråanesne aaj göökte nejth, lohkehtæjja jñh butnemeråahke. Lohkehtæjja soptseste sijen aamhtese dælie guktie vætnoe sijen luvnie lea, jñh learohkh leah jijtjh veeljeme maam sijhtieh lieredh vytnesjidh.

«Doeh guaktah lægan liereminie norresjidh jñh butnedh», lohkehtæjja jeahta jñh kråanese vijlele gusnie dah göökte nejth lægan tjahkesjeminie.

«Löövles barkoe dñhte, laejkiem norresjidh», mubpie jis jeahta. Dñhte lea raaktan tjaebpies laejkienårroem gietigujmie norresjamme maam mubpien learoehkasse vadta.

Dah guaktah lægan laejkiem norresjeminie maam jijtjh sjædtoejgumie klaeriedamme.

«Jñh geerve hov laejkiem butnedh guktie jalke sjædta – jñh guktie ij laejkie boerhkenh», mubpie lissehte jñh dle aalka butnedh. «Menh luste lea lieredh guktie ålloelæjkine sjædta.»

Sjædtoeklaeriedimie

Ånnetji duebpielisnie buertien bijre göökte baarnieh jñh göökte nejth tjahkasjeh. Sijen leah jñnjh vipsjh ovmessie klaerine mejtie dælie leah norresjeminie. Akte vipsjem steerie jñh mubpie jis norresjeminie.

Niejte lea liereminie guktie keeledh.

«Mannasinie lidien nimhtie barkeminie?»

«Dannasinie nimhtie laejkie seajkoes laejkienárorojne sjædta», baernie tjjelkeste.

«Mijjeh vipsjh darjoejimh goh edtjimh laejkieh klaeriedidh, mohte daelie, gosse edtjijibie gurredh, dellie nârroeh daarpesjibie», njejte tjjelkeste.

«Mejtie dâtnoeh jijtjh laejkide klaeriedamme?»

«Die limen viskes laajkan lööke-goelmesem provhkimen, kruana laajkan såekielastide provhkimen jih rôöpses laajkan maam-joem provhkimen mij lea *Kráppine* gohtjesovveme», mubpie baernie soptseste.

«Jih rutjkes klaerine sjïdti gosse kemikaalijidie provhkimen», njejte jeahta. «Mohte im raaktan kemikaalijh lyjhkh. Maahta aaj rutjkes klaeriem åadtjodh jis gïtnem jallh baarhkoem právhka. Kaanne mijjeh maehtiejibie dam gjïren darjodh».

Döövedh jih vïevedh

Mubpene buertiebealesne göökte niejth eevre sjævehth tjahkasjægan. Dah guaktah lægan vïevestovlem tseegkeminie.

«Raaktan daelie ånnetji geerve», mubpie tjjelkeste.

«Vuajnah maa, aadtjegh leam liereme guktie leah tam vïevedh, jih daelie rontestem mejtie naemhtie reaktoe sjædta ... Lohkehtæjja, maahtah diekie båtedh?»

Dellie lohkehtæjja båata, jeahta daate eevre reaktoe lea, mohte tjeovere barre vuartasjidh guktie ij vïevemem eevre svitnesth.

«Mij amma daate?» manne mubpiem gihtjem jih dellie rovnegs ålmese tjuvtjedem mij lea buertien nelnie.

«Daate mov dealoe, manne easkan dam illeme. Leam Super Marijovem disse biejeme».

Sjædtoeklaeriedæmman leah löökegoelmesh, såekienlasth jih kraappah åtneme.

Dah guaktah lægan gurrieminie.

«Guktie Leah dam dorjeme?»

Niejte buerkeste aalkoevisnie lea dealoem dööveme, dellie tjeehpes álloem, tjaetsiem jìh tjoelem nuhtji. Dan mænngan dealoen bijre rööpses laejkine gáaroeji jìh mænngan klaareds álloem sjiehteles naalojne dealose dibrehti.

Hammoedidh jìh tjaeledh

Buertien duekesne niejte jìh baernie tjahkesjægan. Niejte lea paehpierassee guvvedamme jìh baernie lea daatovrese tjaaleme.

«Idien goh dátnoeh meatan dennie vætnoeprojektessne?» manne gihtjem.

«Nov maa, lean», niejte vaestede. «Manne leam væjjoem guvviedamme. Manne leam álloeguapah gárreme. Dam voestes joe illeme, menh sijthem dle væjjoem guvviedidh jìh bihkedasse m tjaeledh guktie aelkebe sjædta mubpiem gurredh».

«Jìh datne jis?» manne baarniem gihtjem.

«Mov prosjekte lea kraanoevieveme. Dan bijre sijthem lieredh».

«Edtjh abpe kraanoem vievedh?»

«Ij amma! Im asth gænnah. Aahkam hov leam dan bijre gihtjedamme, åadtjoejim aaj pryövedh ånnetji veevedh, jìh dle leam artihkelem tjaaleme.»

Ij guhte jeatjah mubpien daatovren duekesne tjahkesjh. Manne dahkoe vaadtsam, stovlen nille tjihkedem. Mov barkoe lea vætnoeprojektth vihtesjidh jìh åvtese buektedh. Edtjem reportasjem dan bijre tjaeledh.

Niejte lea jìjtje væjjoem guvviedamme, jìh mubpie álloeguapa joe riejrjes.

BAAKOEH

bihkedasse, -dassese – forklaring, veiledning, rettleiding

boerhkenidh – å ryke, gå av

butnedh – å spinne

butnemeråahke, -råahkese – rokk

dibrehtidh – å feste, sette fast

döövvedh – å tove

feerjedh – å farge

gītne, gītnese – steinlav

gurredh – å strikke eller veve

gåarodh – å sy

hammoedidh – å designe

jalke – jevn

kaala, kaalese – karde

keeledh – å karde

kraano, kraanose – grene

laejkie, laajkan – garn

laejkoeånåro, -ånårose – garnnøste

mealtan årrodh – å delta

norresjidh – å nøste

sjædtoe-feerjeme – plantefarging

svitnestidh – å stramme til

vihtesjidh – å dokumentere

vipsje, vipsjese – garnhespe

vætnoe, vætnose – håndverksprodukt

åvtese buektedh – å fremføre

Guktie kraanoem veevedh?¹⁵

Aahka tjeehpies kraanoevievije, j̄ih d̄ihte soptsestamme guktie kraanoem v̄ievedh:

Eannan maahtam aelkedh v̄ievedh, die tjoeverem ålloem keeledh j̄ih laejkiem butnedh. Dan barkose manne kaalah j̄ih butneme-råahkem nuhtjem. Stoerre kraanose manne j̄ijnjh ålloeh daarpesjem, j̄ih gaajhkh ålloeh tjoeverieh gâetesne b̄atnahtalledh. J̄is edtjem kraanoem r̄ieseldidh, die tjoeverem aaj laejkiem feerjedh. Laejkide provhkem sjædtoejgumie liene tjaetsesne feerjedh.

Gosse mov lea laejkie, die maahtam s̄oõhpedh. Gosse leam s̄oõhpeminie, dellie kraanoem bijjemes gietjiem darjoem, mij kraanoen aalkoevinie gohtjesovveme. S̄oõhpemasse sj̄iere s̄oõhpemestovlem j̄ih kr̄intem daarpesjem. Bielie kraanoeaalkoven veelkes laejkijste, j̄ih mubpie bielie jis tjeehpes laejkijste. Laejkide kr̄intese b̄iejem j̄ih reennegem kraanoen aalkoevasse veevem. Dellie reennege kraanoeaalkoven sisveginie sjædta.

Gosse nimhtie aerpiemahtoem mietie sööhpedh, dellie duahpah gåbpene bielesne sjidhtie. Aelhie hov vuejnedh mij lea Olmmaivaegkien kraano, dannasinie dan leah golme baarmeldahkh jih duahpah.

Manne reenegem kraanoestovlese sartam, dellie kraanoeaalkovem sjearkoben ræjkide gåaroem. Manne gierkieh gietjide gårredem guktie reenene gævnjesje.

Gosse vievedh dellie voestegh tjoeverem sisvehvipsjem darjodh. Sisvehvipsjem daarpesjem gosse vievedh. Jeenemes sisvegh batnan daarpesjem. Betnie lea kraanoen aalkove, mesnie ij naan væjjoe. Kraanoen feevremh leah tjalmeminiie gohtjesovveme. Tjalmeminiie dovne rieseldahkh jih budtestahkh. Rieseldahki aaj jeatjah nommh: budtes-baenieh, snjearabaenieh jih vievemetjelmieh.

Minngemes gosse leam kraanoem illeme, dellie reenegem tjoehpem jih duahpah disse gårredem, jih delie kraanoem sjearkoste noelem.

1. Sjearkoe
2. Sisvege
3. Sisveh-vipse
4. Reenene
5. Bongkegierkieh

BAAKOEH

baarmeldahke, -dahkese – jarekant
betnie – bunnfelt i grena, oftest hvitt eller grått
duahpa, duahpese – dusk i enden av grene
gårredidh, tjoelmedidh – å knyte
kraanoen stovle, -stovlese – vevestol
kraanoen aalkove, -aalkoevasse – øverste kant på grena
kraanoen aalkovelæjkie, -laajkan – trådene kraanaaalkove veves av
krinte, krintese – grindvev
reenene, reenegasse – renning
rieseldihkie – mønsterbord med plantefarget garn
sisvege, sisvegasse – innslag i grena (tråden man vever med)
sisvehvipsje, -vipsjese – garndokke
sisvehvipsjem darjodh – det å lage dokke av innslagsgarnet
sjearkoe, sjearkose – bom, vannrett valse øverst som brukes til å vinde renningstråd eller vevd stoff på
sööhpædh – å renne veven
sööhpemestovle, -stovlese – rennstol
tjalmeme, tjalmemasse – mønsterfelt i veven
veevedh, vievedh – å veve
vievemebuste, bustese – grindvev
vipsje, vipsjese – garnhespe

Kraanoeh, voedtegh jñh laskah¹⁶

Kraanoem vïevedh lea b aries mearoe-saemien aerpïevuekie. Eeremes kraanoeh Olmm ivaegkeste lea  ehpies v etnoe. Dovne byjjes g etïne jñh almetji g etïne Olmm ivaegkien kraanoeh vïedtijne rïeseldahkh. Olmm ivaegkien kraanoeh leah g avnjan vg. UiT – N orjen arktihke universiteetesne, Noerhte-N orjen Universiteeten skïemtjieg etesne jñh aaj Diehtusiidesne Guovdageajnosne. Kraanoeh lea b aries vïevemevuekien mïetïe gorresovvme – tj adtjvïevemestovline.

Jalhts  arjelsaemïeh leah aaj kraanoeh provhkeme, sïejhmemes ajve juvvïeh, faahtelh, dïerïeh jñh laskah veeveme, juktïe dah meehtin dejtïe baantide krïntïne veevedh.

Dovletje vytnesjimmïe

Jijnjh almetjh vïenhtïeh ahte dovne vïevemevuekie jñh tj adtjvïevemestovle leah saemïeh h ehtadamme, mohte ij dïhte reaktoe. Almetjh  vtesne Greklaanteste aaj seamma vuekien mïetïe veevin, jñh arkeol  gh leah beetsuvh tj adtjvïevemestovlijste abpe Eurovpesne gaavneme. Guvvesne maahtah b aries tj adtjvïevemestovlem Dublinisnie, Irlaantesne dovne vuejnedh. Dïhte jis vijkingebaalien raejeste annje tj adtjoeminïe. Darhkïjh leah gaavneme dam ahte saemïeh, eeremes dah gïeh lin saelhtïegaedtiebealesne, leah gujth kraanoeh 600-jaepïej raejeste vïeveme.

BAAKOEH

aajnehke – *eneste*

annje tj adtjoeminïe – *  holde seg, overleve, klare seg*

bïerkenïdh – *  overleve*

byjjes – *offentlig*

by gkeles – *popul er*

dïenesje, dïenesjasse – *fortjeneste*

darhkemetjaalege, -tjaalegasse – *doktoravhandling*

gurrije, gurrijejasse – *veverske*

jaavoelïdh – *  forsvinne*

jealajïdh – *  kvikne til, f  oppgang*

jïevege, jïevegasse – *teppe*

n hkedïdh – *  bli mindre, minke*

rïesedh – *  pynte opp*

skaehtïe, skaahtan – *skatt, avgift*

sk  ffedh – *  skaffe*

tj adtjvïevemestovle, -stovlese – *oppstadvev*

unnïedïdh – *  avta*

vaarjelïdh – *  bevare*

veevïje, veevïjasse – *veverske*

vuekie, vuakan – *m ate, metode*

vuesïehtïmmïe, vuesïeht emman – *utstilling*

 esïesvaaroe,  esïesvaarose – *handelsvare*

 vtesne buektedh – *  markedsf ore*

Voedtegh jñh laskah

Åarjelsaemieh leah iktegesth voedtegh åtneme. Dovletji baeliej voedtegh lin soenijste jallh garhtsijste dorjesovveme, jñh båeries almetjh jeehtin almetjh tjoeverin voedtegidie riekteslaakan gïesedh aellies goh tjaajenh jallh slobpesth. Goh saemieh eelkin sirvigujmie dle aaj laejkiem ållojste butnin jñh daenbien åarjelsaemieh laejkieh voedtegasse pruvhkieh.

Noerhtene siejhmemes orreme voedtegidie vïevedh, men åarjelsaemien dajvine, almetjh leah ajve juvvieh, vuelhpieh, faahtelh, laskah jñh dierieh vïeveme. Gosse voedtegidie dorjeme, dellie dejtie *luehkeme*.

Luehkiemasse gaarpem nuhtjie. Gaarpe tjuara suerkiem utnedh, jñh dannasinie lea suerkeste dorjesovveme, maam vytnesjæjja såekeste vaalteme. Gaarpe lea aaj sierkine gohtjesovveme, juktie lea såekeste vaaltasovveme mesnie åeksieh searkasieh.

Eannan maahta voedtegh biejedh, tjoevere voedtegassem sööhpedh. Sööhpemasse tjuara medtie 3,5 sillh årrodh. Jis lihtsegidie luahka, dellie 3 sillh sööhpemasse daarpesje. Dovletje beeli voedtegh provhkin juktie daerpies gosse sleptjie, mohte daelie voedtegh leah aaj nænnoes saemien symbovline sjïdteme, mah vuesiehtieh gubpede almetjh båetieh.

Ovmessie sårhtsh gujht gååvnesieh. Gaarmanæjjan voedtegh leah svelmerginie, vaelmeginie jallh triblehkinie gohtjesovveme. Nyjsenæjjan voedtegh leah lihtseginie jallh kroesseginie gohtjesovveme.

Gosse luahka, baantem daajhtodh, jñh aalkoevistie tjoevere gaskeste voedth-geatjan luehkedh. Nemhtie voedtegh tjaebpie sjïdtieh. Gosse medtie bielie meetere aajmene, tjoevere snijredh jñh båelmiehtidh jñh gåvlem darjodh. Voedtegh rijries gosse doehpeldihkie.

Laskah jñh ulpieh

Jalhts jeenjemes baanth Åarjel-saemien raedteste leah gårreldihkie, Västerbotten leenesne ovmessie baanth gaeptide gååvnesieh mah leah vïevesovveme.

Laskah leah gebties baanth mejnie nyjsenæjjan gåptojne. Jaepien 1970 raajeste, muvhtesh leah aalkeme vihth dam vïevedh jñh nuhtjedh. Dejbeeli nyjsenæjjah jñh gaarmanæjjah leah aaj svaalhtjam gyödteseååbpoe vuelhpine feevreme, menh daelie vuelhpie lea mahte gaarvenamme. Laska lea medtie desimeetere gabte jñh almetjh pruvhkieh dam rööpses skrovresem biejedh eannan gåptoen healnese dibrehtieh. Muvhtine skrovrem gåptose laejkine såahpoehtidh. Gosse gåptoen lea laska, dellie budteldahkesne. Jis læstoe gåptosne, dellie ij maehtieh laskam disse biejedh. Krïntem daarpesje gosse sæjhta laskam jñh vuelhpiem vïevedh. Laska tjoevere gåavode vïevedh, nemhtie tjaebpemes våajnoe gosse gåptosne lea.

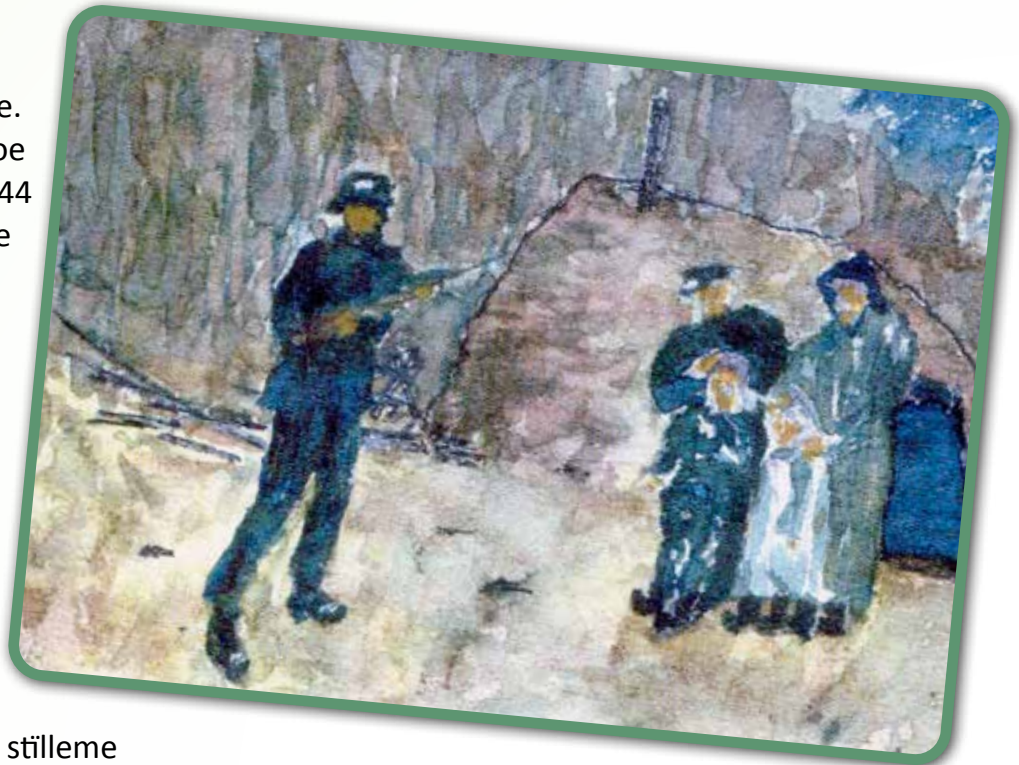
Tjaaleme: Johan Sandberg McGuinne, s. 114-115

Baataræjjah jïjtsh rïjhkesne¹⁷

Nöörjesne, mubpie veartene-dåarooe lij njealjadinie jaepesne. Noerhtene dellie lyövlehkåbpoe tyskeladtjide sjïdti. Jaepien 1944 dellie Tysklaanten dåarooefoeve Roessjeste sveehki, badth Noerhte-Nöörjese, Noerhte-Soemese jïh vijriehkåbpoe åarjese vöölki. Golken asken, seamma jaepien, dellie tyskeladtjh dejtje sivijlealmetjidie eelkin åarjese jåhtajehtedh. Gaajhkide gåetide aaj skorkelin jïh skilkin.

Rahkan asken 4. biejjien dellie stilleme jåhtajehtemen bijre almetjidie bööti. Gaajhkesh dovneshtedtjin vihties aejkien Bjørn-prådtjose båetedh, jïh debpede åarjese vualkajidh. Naa, hevvie, almetjh hov billijin. Muvhtesh idtjin doesth niehkesjidh, darjoejin guktie stillesovveme. Mubpieh dallah ussjedin debpede baataridh. Rahkan asken, tjearan, dellie baataræjjah jïjtsh rïjhkesne sjïdtin. Idtjin daejrieh mah bætiemisnie lij.

Torleif, gie lij govhten jaepien båeries böösetje, jïh altese fuelkie lij Reatkáčorusisnie, Ođdagieddesne årroeminie. Goh tyskeladtjh stillin debpede jåhtajidh, dellie Torleifen fuelhie dallah ussjedi debpede baataridh. Skodtin jïjtsh tjåenide voessi sïjse tsagkin; vaarjoeh, beapmoeh jïh jeatjah tjognh, mejtje daarpesjin guktie bearkanidh.

Mohte gåabph edtjin jis vuelkedh? Naan nuepieh hov lin. Aajjan suejnielaaroe lij Gáldujohken bijjielisnie jïh naan derhvielaaroe Badjánanvaegkesne lin, sapsmerepluevien lihke. Deejrïn aaj gusnie baektiehåaloe lij, gosse gåaredi tjiekedidh.

BAAKOEH

baataridh – å flykte

baataræjja, baataræjjese – flyktning

dåarooefaamoe, -faamose – krigsmakt

jåhtajehtedh – få til å begynne å flytte

lyövleheke, lyövlehkasse – tung

miehtsesne bearkanidh – å klare seg i naturen

nuepie, nuapan – mulighet

skodtedh – å skynde seg

stilleme, stillemasse – ordre

suejnielaaroe, -laarose – høylåve

åarjese – sørover

Voestes jįjji fuelhkie dennie joevegisnie, vaeriebaahken vuelielisnie BadjĀnanvaegkesne Ārroeji. Dan mĀnngan gōōkte stoeerre gierkiej gaskese tĳiekedin. Idtjin man guhkiem desnie maehtieh Ārrodh, guktie orre sijjiem gaavnin Njaika-skĀajjesne.

Debpene jyōne jĳh bĀarasommes vĳelle stoeerre derhviegĀetiem tseegkin. ĩebnide jĳh dirregidie mejtie tseegkemasse daarpesjin, tĳearan voeneste veedtjigan. Vĳiedtjĳh jĳh tĀetjoeh doerkigujmie gĀptjin jĳh gĀetien lij mueltieguelpie.

DerhviegĀetesne buerie sijjie. Desnie lin dovne nĳieljĳie - vĳijhte seangkoeh, Āeremesijjĳieh, buertieh jĳh vuebnie.

Desnie Torleif, tĳidjtĳie, jyōne, bĀarasommes vĳelle jĳh Āabpa, onn-Āabpa, aahka gon aajjah edtjin Ārrodh. Aehtjemes lij Svalbardesne barkeminie. Debpene tĳirrehaevtesne barki.

Njaika-skĀejjesne nuekies beapmoeh; pearah, bearkoeh, jaavvoeh, Ānnetji dijnehkh jĳh voejeh. Idtjin jĳjtsh kreekh vaeltieh mealtan dohkoe. Gellie sĳrvh lin annje gĀatoeminie, guktie barre dejtĳie tĳjōnghkelidh jĳh leeketidh. Staaten jaavvoevĀarhkoe lij aaj sis-GĀivoenesne. Āvtelen stillin debpede jĳhtajehdedh, dellie jaavvoeh lin nĳieljene

buvresne dennie voenesne. Almetjĳh gieh jaavvoeh daarpesjin, tĳearan mĳnĳin dejtĳie voeneste veedtjin.

Torleifen tĳidjtĳie jĳjnĳem derhviegĀetien vuebnesne bĀĀhkesji. Dovne jĳjtsasse jĳh mubpide gieh seamma skĀejjesne Ārroeminie.

BAAKOEH

buvrie, bĀvran – *bu, stabbur*

daerpies – *nōdvendig*

derhviegĀetie, -gĀatan – *torvgamme*

doestedh – *Ā tōrre*

jaavvoevĀarhkoe, -vĀarhkose – *mellager*

laanjedovvedh – *Ā vĀere dekket med ris*

nuekies – *nok*

tĳiehkiedidh – *gjemme seg*

utnedh – *Ā bruke*

vaeriebahke, -bahkese – *fjellside*

Veerehke hov lij maarhnesne minnedh, jáhkoe dâarohkh lin gaajhkene lehkesne. Dah noerh hov læjhkan vissjele tjearan minnedh maarhnesne njaakedidh. Dah sirvh ohtsedin jïh gejhkiebearkoeh, jaavvoeh jïh jeatjah tjâenieh viedtjin. Daamtaj hijven gâaradi, mohte muvhtene hov aaj raaktan dramatihke goh dâarohkh dejtie noeride biksin. Vaajkoe hogkh buerie gaajhkesigujmie minngiegeatjan gâaradi.

Almetjh dennie Njaika-skâejjesne dygnem jarkeldehtin, seekerevoeten gaavhtan. Biejjege âeriejin, jïjjen jis barkin. Jeenemes aejkien maanah lin gâetesne, muvhtene aaj baajin maanide sjaevehtslaakan âlkene stââkedidh.

Torleif jïh dah jeatjah maanah guarkajin man isvelihks tijje. Idtjin geerve-almetjh daarpesjh billedh maanaj skovhtjeme edtji vealkedh gubpene lin.

Goeven 11. biejjien veasome skâajjesne nâhki. Dan aereden Tysklaanten dâarohkh faahketji röövrigujmie gâetiebealesne tjâadtjoejin. Torleif lij âlkene goh böötin. Röövregietjiejgujmie haejviehtin oksen raadtan, tjâarvoejin «Raus! Schnell!» Almetjh tjoeverin sijjen gâetide skâajjese laehpedh, voenese vaedtsedh. Vaedtseme vâålese voenese lij isveligkie dovne onne bööstjasse jïh jeatjah almetjidie.

Goh voenem jaksin, dle vööjnin ahte idtjin leah læjhkan gâetide skorkelamme, mohte gâetide leah skilkehtamme. Dâarohkh lin gâetide skilkehtamme, rojveme jïh slahtjehtamme jïh klaaside mârkheme. Idtjin almetjh maehtieh jïjtsh gâetine ârrodh, badth tjoeverin kraannaj gâetine ârrodh goskh âarjese eelkin jáhtajehtedh.

Goeven 15. biejjien skïhpe, man nomme lij Ullensvang, Björn-prâdtjoste almetjigujmie vualkaji. Torleif altse fuelhkine Hedmaarkhese, Åarjel-Nöörjese seedtesovvin.

Jeatjah almetjh aaj Noerhte-Tromseste jïh Finnmaarkheste âarjagâbpoe jáhtajehtin. Jïjnesh dejstie Åarjel-Tromseste, Nordlaantese jïh Salten-dajvese haajpanin.

Gâetie maam Tysklaanten dâarohj jaepien 1945 skorkelin.

Baataræjjah Romssa-prâdtjosne, rahkan asken jaepien 1944.

BAAKOEH

beltehks – skremmende

bïllijidh – å bli redd/ forskrekket

dygne, dygnese – døg

fahketji – plutselig

geerve almetje, geerve almetjasse – voksen

isvelihks – forferdelig

jaksedh – å nå fram

jarkelidh – å snu

laehpedh – å forlate (i hast)

mârghanidh – å knuses

njaakedidh – å smyge

röövre, röövrese – gevær, børse

röövrenjaelmie, -njaalman – gevær-løp

skïhpe, skïhpese – skip

skovhtjeme, skovhtjemasse – bråk, spetakkel; lyd av høylydt lek og moro

veerehke, veerehkasse – farlig

vealkedh – å skvaldre, prate, utlevere alt og alle

âlvoes – alvorlig

Sindre noerhtene eejehtalla

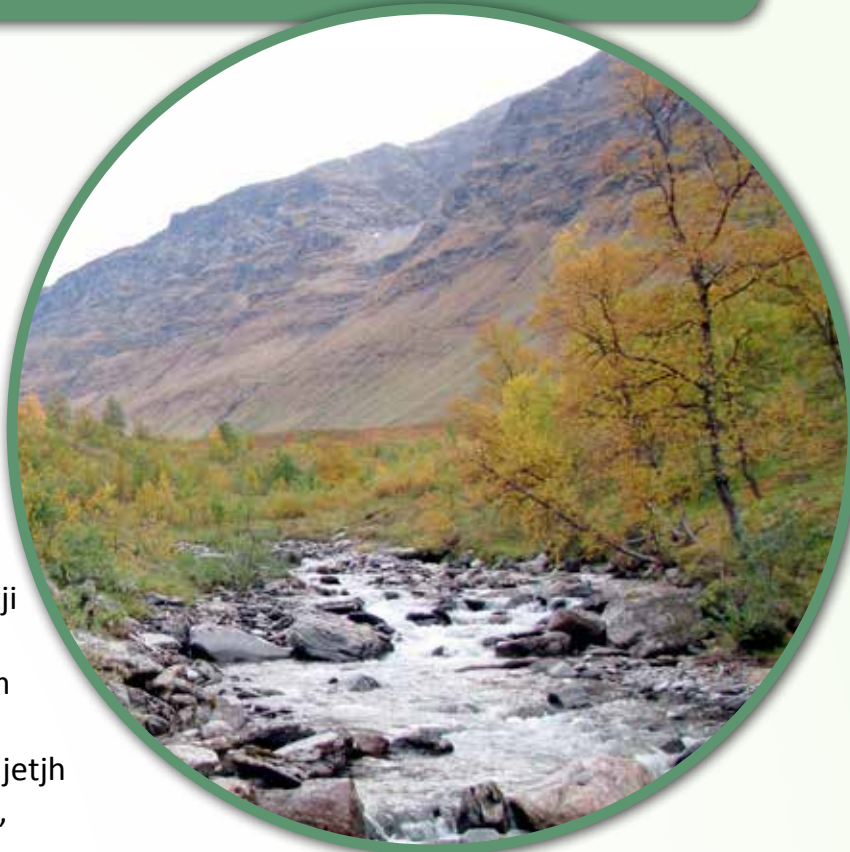
– Haaj, Kine! Luste datnem viht vuejnedh!
Sindre mojjehten Kinese saevehte.
– Man buerie datne båtatah! Ij leah eensie
giesie orreme, jis ih datne daebpene
männeme, Kine vaestede.

Tjaktje-eejehtalleme lea jñh Sindre
noerhtese giertine båtame. Giesie-
eejehtallemen abpe fuelhkie prāvkhka
noerhtene årrodh, mohte daen jaepien idtji
gujht nimhtie sjidth juktie aehtjie juelkiem
tsööpki goh sijhti Sindren jårrehts-fealloem
pryövedh. Sindre sijhti oktegh noerhtese
vuelkedh, mohte idtji åadtjoeh. Dellie maajetjh
åadtjoeji altese åerpielasse, Kinen gåajkoe,
guessine mñnedh. Kine, jijmie gon jiekieh
leah giertiesijjien gåajkoe båtame, Sindrem
viedtjedh.

Gosse leah giertiesijjien luvhtie vuejeminie,
Sindre jñh Kine tjaktje-eejehtallemen bijre
soptsestægan.

– Mejtie ussedamme maam edtjien darjodh?
Sindre Kinem gihtjie.
– Nov maa. Jirreden edtjien seasine ektesne
vaegkesne mñnedh, sirvh ohtsedidh, jñh dagke
åadtjoen viehkiehtidh leekedidh.
– Mejtie rieksegh daan vāhkoen gieledh?
– Manne hohkesjem åadtjoen aehtjiem
dåeriedidh rieksegh gieledh, mohte tjidjtjie
lea jeahteme voestegh tjoeverien pearah
tjöönghkedh.

Mubpien aereden Kinen tjidjtjie Kinem
jñh Sindrem seasan gåajkoe saahta. Jijtje
tjoevere barkose. Seasa joe beapmoevoessem
tsagkeminie gusnie aaj plastihkevoessetje
misse jaavvoepleentegh biejeminie.
– Dijjen jijnjh sirvh skåajjesne? Sindre gihtjie.
– Eah leah, debpene ajve golme sirvh jñh vijhte
laampetjh, seasa vaestede. Övteben biejjien
graannah sirvide bienjigujmie viedtjin, dellie

mijjen sirvh aaj vāålese böötin. Nov badth
luste dutnjien orreme dam vuejnedh, Sindre,
goh gellie stoerretjuetie sirvh vāålese böötin.
Barre goh veelkes johke mij vāålese vaajjam
galki.

– Oj, nov maa dihte luste!

Baalkaraejkiem bæjjese vaagkan
vaedtsieh. Dah voestes golme tjuetie
meeterh leah naa praareh bæjjese, mohte
gosse litnjem jeksieh, dellie ij leah dan
löövlehke læjhkan. Kine göökte tjiikerh
meatan vaalteme, mubpiem Sindrese
vadta. Goh lægan vaedtsieminie, dellie
tjöödtjestægan, tjiijkerdægan dejtie
vuemide, skåajjide jñh baahkide. Eah leah
man guhkiem vaadtseme, åvtelen Sindre
veelkes daarhvetjem baektien nuelesne
aajhtsa. Buerkeste mubpide gusnie lea, dle
seasetjeguaktah aaj dam vuejniejægan.
– Hijven datne meatan, seasa jeahta.
– Sirvh gujth leah. Ij gåaredh dejtie
bieljiemierhkide vuejnedh, mohte vienhtem
hov mijjen sirvh dah. Dellie tjoeveribie
johkem restiedidh, dohkoe bæjjese goetsedh.

Gosse bæjjese goetseminie, dellie sirrieh byöpmedieh. Sindre ronteste guktie dejtie sirvide meatan åadtjodh, mohte gosse seasa aalka dejtie sirvide gohtjedidh jïh jaavvoevoesstjem voesseste vaalta, dle sirvh varki sov gâajkoe bâetieh. Minngeles sirvh njueniekisnie, jïh dej minngesne laamph bâetieh. Seasa lea sirvide mïerhkesjamme kruana dablïgumie.

– Rovnege hov, Sindre ussjede. – Vååjnoe barre goh sirvh satnem demtieh.

Gosse våålese aelkieh vaedtsedh, dellie sirvh sijjem dåeriedidh. Sindre derhviegåetiem aajhtsa mij dunnie vaegkesne.

– Kine, måjhtah guktie mánnoeh håagkoejimen dunnie åanghkesne? Ij lij monnen naan eensï håagkh'-staavra dellie gænnah.

– Nov maa måjhtam, Kine vaestede. Aehtjie provhki håagk'-staavride monnese såekeste darjodh.

– Luste hov dohkoe vihth vuelkedh. Seasa jeahta satne oktegh bïerkene dej sirvigumie jis barre baahkese vihth bâetieh, jâhkoe sirvh dan tjaebpieslaakan satnem dåeriedieh.

– Vuajnah maa, vaeltieh beapmoevoessem meatan jïh minnijidien dom gåetiem vuartasjidh, seasa jeahta jïh voessem beapmoejgumie sotnese geelkie.

Kine jïh Sindre gåatan vuelkiejægan. Debpane dâllem biejjijægan.

– Sijhth håagkodh? Kine gihtjie.

– Nov hævvi sijhthem, mohte ij mov lea håagkh-staavra.

Dagke dov lea?

– Ij mov leah gænnah, mohte mánnoeh maehtien dejtie darjodh. Im leah gujht gåeteste baataramme, Kine mojjehte. Dellie nejpiem, håagketjh, siejmem jïh maarhkeskaahpoem voesseste vaalta. Dah guaktah håagkh' staavride darjoejægan, jïh

naan johke-dååpmehkh håagkoejægan.

Dellie hov sjååvnjede gosse Sindre jïh Kine seasan gâajkoe bâetiejægan. Sindre jïmie gon jiekien bijlem aajhtsa jïh gåeteste tjuavkede.

– Skodt varki, Sindre! Vïenhtem aehtjie jïh maake lægan joe leekedeminie, Kine jeahta. Ij Sindre gåessie gænnah vuajneme gosse leekedeminie, jïh ij rïkti daejrieh mejtie sijhth vuejnedh dam gænnah ...

Jiekie jïh maake lægan ålkene. Suenjierisnie tïjjhtje sirvh gævnan, sirvendueljïeh jïh maeliebæhtoe. – Dah lægan mahte riejries, Sindre ussjede.

– Dåtnoeh lidien golme laamph daenbien leekestamme? – Dagke maelie joe gylleme? Kine gihtjie.

– Ij maa, seasa lea sjåavohtamme guktie ij lea gyölleme. Daelie hov lea bisseminie dejtie guehkiesbuejtide, jiekie soptseste.

- Maam tjåelijste jurjiehtidie? Sindre gihgtjie.
- Tjåelijste goervh jurjiehtibie, Kine vaestede.
- Goervh? Ij Sindre guarkah guktie goervh destie gåarede sjïdtedh. Kine buerkeste gosse leekestieh, dellie tjåelide vaeltieh jïh dejstie maeliegoervh jurjiehtieh.
- Im Leah manne gåæssie gænnah dagkerh goervh njaalmedamme, Sindre soptseste.
- Destie gujtht åadtjoeh njaalmedidh.
- Vïenhtem seasa edtja goervh daan vâhkoen jurjiehtidh. Dâtnoeh åadtjoejidien satnem viehkiehtidh, maake jeahta.

Sindre jïh Kine aaj åadtjoejægan dåeriedidh, viehkiehtidh lieredh niestieh smeejvedh gosse maake jïh Kinen aehtjie aelkiejægan smeejvedh.

Kine sæjhta bångtine sjïdtedh, jïh dannasinie dan eadtjohke lea, sæjhta gaajhkem lieredh. Gosse smeejveminie dellie Sindrese vuesehte jïh buerkeste mah ruaksjah, tjåamehtsh, soen'ædtjeh jïh lihtsegh, iehterdahkh jïh gaasijeh Leah. Sindre åtna Kine dan jïjnjem mahta.

- Vaeltieh gaasijem meatan jïh gåatan tjaangijidien, dle tjïdtjie viehkehte laampeskomph jurjiehtidh, jïekie Kinem reesie.
- Jïh datne maeliebæhtoem meatan vaaltah, Sindre. Manne jis bårrestohteminie, dle ruerhkielaejpieh sijhtem, maake mojjehte.

Vaeltiejægan gaasijem jïh maeliebæhtam meatan, gåatan tjaangijægan. lehkededoekoe dle Sindre åådtje lieredh guktie ruerhkielaejpieh jïh laampeskomph jurjiehtidh.

- Daan tjaktje-eejehtimmien gujtht åadtjoejim barkedh jïh svihtjedidh, Sindre dan madtjele jeatjabidie soptseste, gosse dam govhtedem ruerhkielaejpiem byöpmedeminie.
- Hijven seasa gon maaken Leah velvie beapmojste, Kine vaestede jïh njaelkies laakan föörhkede.

BAAKOEH

- baahkoe, baahkose** – fjellside
- baataridh** – å rømme
- bæhtoe, bæhtose** – spann, bømte
- dåeriedidh** – å følge
- gaasije, gaasijasse** – løype, kjese; kjesemave
- goetsedh** – å klatre
- håagke, håagkese** – krok
- håagketje, håagketjasse** – krok
- iehterdahke, iehterdahkese** – side, ribben
- jaavvoepleentege** – kraftfor
- jårrehtsfealloe** – skateboard
- lihtsege, lihtsegasse** – ryggstykke
- maarkeskaahpoe, -skaahpose** – makkboks
- maelie, maalan** – dyreblod
- praareh** – bratt
- restiedidh** – å krysse
- ruaksja, ruaksjese** – lår
- siejme, siejmese** – fiskesnøre
- skodtedh** – å skynde seg
- smeejvedh** – å partere
- tjïjhkere, tjïjhkerasse** – kikkert
- tjåamehtse** – bog

Njaelkies beapmoe varki nâhka.

Sijienommh

Aalesjaevrie – *Elsvatnet*
Aantesvaerie – *Andorfjellet*
Aarborte – *Hattfjellidal*
Aarpije – *Hatten*
Aatoeklibpie – *Atoklinten*
Áhkávággi – *Kjerringdalen*
Bïenjedaerie – *Funäsdalen*
Bijjie Spædtja – *Vålådalen*
Bissiedurrie – *Bessedørdalen*
Brovrese – *Brurskanken*
Buarkantjahke – *Borgaffjäll*
Čáhput – *Svartskogen, et stort område øverst i Manndalen*
Čearpmatgieddi – *Jørgensletta*
Dearna – *Tärnaby*
Deatnu – *Tana*
Dåeriesvaegkie – *Viterskalet*
Eajra – *Idre*
Faepmie – *Fatmomakke*
Frööstege – *Frostviken*
Gáivuotna – *Kåfjord*
Gajhrege – *Matsdal*
Glomme – *Glomma*
Gåaltoa – *Kultsjön*

Johkemehkie – *Jokkmokk*
Jåvvangåetie – *Jåvvangåetie*
Kárášjohka – *Karasjok*
Kraapohke – *Dorotea*
Kruvhtegenjaevrie – *Krutvatnet*
Liksjoe (Likkssjuo) – *Lycksele*
Luspie – *Storuman*
Maajehjaevrie – *Majavatnet*
Maaresvaerie – *Marsfjäll*
Mihte – *Mittådalen*
Måefie – *Mo i Rana*
Mussere – *Mosjøen*
Njaaka – *Lakadalen*
Nordlaante – *Nordland*
Nåamesje, Laakese – *Namsen*
Olmmaivággi – *Manndalen*
Oslove – *Oslo*
Plaassja – *Røros*
Plaavere – *Stora Blåsjön*
Priennenjuana – *Kläppnäset*
Raarvihke – *Røyrvik*
Ráisavuovdi – *Reisadalen*
Rijsvaerie – *Risfjellet*
Reevhtse – *Røssvatnet*
Romssavággi – *Tromsdalen*
Runguvuopmi – *Spansdalen*

Ruosskuo – *Ruskele*
Ruovddáš – *sted ved setra i Olmmaivággi/Manndalen*
Saadteskenjuana – *Saxnäs*
Sjeltie – *Åsele*
Skaarphdaerie – *Sparpdalen*
Skárfvággi – *Skardalen*
Snåase – *Snåsa*
Spielhtebåvloe – *Spjeltfjellidalen*
Staare – *Östersund*
Straejmie – *Strömsund*
Svaalenjuenie – *Svaalenjuenie*
Svahke – *Stor-Svukku*
Tjoelmenvaegkie – *Remdalen*
Tråante – *Trondheim*
Trööndelaage – *Trøndelag*
Ubmeje – *Umeå*
Ubmejen-jeanoe – *Umeälven*
Vaaptsejeanoe – *Vefsna*
Vádje – *Stordalen*
Vijriesvaegkie – *Virvassmyran*
Voerhtjevaerie – *Kråkfjellet*
Vualtjere – *Vilhelmina*
Åanghkerenjeeruve – *Ankarede*

Eatnemenlahtesh

aajege, aajegasse – vannkilde
gaaltije, gaaltijasse – vannkilde
baektie, baaktan – berg
bahke, bahkese – bakke
boelteraeditie, -raadtan – skoggrense
brijrie, bræjran – bratt li med gress/bregner
deava, deavese – haug, bakke
garhpe, garhpese – stor kløft eller trang dal, canyon
garse, garsese – foss
ïentje, ïentjese – åker
jalkede, jalkedasse – eng, voll, slette
jeanoe, jeanose – stor elv, flod
johkegaske, -gaskese – landet mellom to elver som møtes
johke, johkese – elv
johketje, johketjasse – liten bekk
kråave, kråavese – grop, senkning
lapte, laptese – avsats i terrenget
lïtnje, lïtnjese – slette, avsats i terrenget
miehtjies slåhte, slåhtese – utmarksslåtte
måelhkie, måalhkan – sving
vaegkie, vaagkan – dal
voepije, voepijasse – stor utvidelse av elv
vuemie, vuaman – skogområde, skogdal
åanghke, åanghkese – kulp, stilleflytende parti i elva

Darjoemassh jïh barkoeh

beapmoeh juerjiehtidh – å koke middag
blåamsterh tjöönghkedh – å plukke blomster
dållem nastehtidh – legge på litt mer ved på bålet
dållem jamhkelidh – å slukke bål
goervh bisseth – å grille pølser
johkesne håagkodh – å fiske i elva
lïephbieliem tseegkedh – å bygge gapahuk
lihtieh bisseth – å vaske opp
låavthgåetieh tseegkedh – å sette opp lavvoer
låavthgåetiem rïjvestidh – å ta ned lavvo
låavthgåetiem tseegkedh – å sette opp en lavvo
moerh sååkesjidh – å sage ved
moerh låadtodh – å kløyve ved (flere ting)
moerh tjoehpedh – å hugge ved, felle
moerh vïedtjedh – å hente ved
moerh vierhtedh – å felle trær
moerigujmie barkedh – å jobbe med ved
muerjïeh tjöönghkedh – å plukke bær
möörjedh – å plukke bær
pïrïhtjegem voessjedh – å koke kaffe
sjeakodh – å rydde
stååkedidh – å leke
tjaetsiem voessjedh – å koke vann
tjaetsiem vïedtjedh – å hente vann

Moerh

bietsie, beatsan – *furu*
foeme, foemese – *hegg*
goese, goesese – *gran*
liejpie, leajpan – *older, or*
raavnije, raavnijasse – *rogn*
skierrie, skearran – *dvergbjørk*
snårroe, snårrose – *ungbjørk*
suvhpie, såvhpan – *osp*
saalje, saaljese – *selje*
såekie, såakan – *bjørk*

Muerjeh

bïenjenmuerjie, -muarjan – *skrubbær*
(*grisebær*)
bïernenmuerjie, -muarjan – *blokkebær*
gasnegesenmuerjie, -muarjan – *einebær*
gïekenjokgne, -jokgnese – *åkerbær*
gïekenmuerjie, -muarjan – *tranebær*
gierkiemuerjie, -muarjan – *teiebær*
jokgne, jokgnese – *tyttebær*
laadtege, laadtegasse – *multebær*
rïeksegemuerjie, -muarjan – *rypebær*
raavnijenmuerjie, -muarjan – *rognebær*
sirrie, særran – *blåbær*
tjohpenmuerjie, -muarjan – *bringebær*
vïjnemuerjie, -muarjan – *rips*
voerhtjemuerjie, -muarjan – *krøkebær*

Rïesegh

aahkakraesie, -kraasan – *ryllik*
boelt'aajjan-gåbloe, -gåbløse – *geitrams*
gïekengaamege, -gaamegasse – *marisko*
gïerenasse, gïerenassese – *geitrams*
jaarja, jaarjese – *turt*
rööpsesgaajpehtse, -gaajpehtsasse – *løvetann*
skarrenaestie, -naastan – *hvitveis*
svaalennjoektjeme, -njoektjemasse – *seter-*
gråurt
tjegkiekraesie, -kraasan – *skogstorkenebb*
tjovke, tjovkese – *blåklokke*

Jeatjah sjædtoeh

aatjafoeme, -foemese – *brennesle*
doerehke, doerehkasse – *marikåpe*
faatnoe, faatnose – *kvann*
gaajsege, gaajsegasse – *broddtelg*
gaamehsuejnie, -suajnan – *nordlandsstarr*
gïermesjekraesie, -kraasan – *ormetelg*
(*bregne*)
jovnesåhkoekraesie, -kraasan – *mjødurt*
jåamoe, jåamose – *engsyre*
sjåljoejåamoe, -jåamose – *harerug*
skïepte, skïeptese – *kjerringrokk*
suvvedekraesie, -kraasan – *grodblåd*

Juvrh skåajjesne

bovtse, bovtse – *rein*
duvrie, dåvran – *bjørn*
biss-aajja, biss-aajjese – *bjørn*
gierhkie, gearhkan – *jerv*
luemege, luemiegasse – *lemen*
minke, minkese – *mink*
maarhte, maarhtese – *mår*
njåemele, njåemielasse – *hare*
riepie, reapan – *rev*
råate, råatese – *gaupe*
sarve, sarvese – *elg*
snjeara, snjearese – *mus*
snöölhke, snöölhkese – *ulv*
tjetskje, tjætskan – *røyskatt*
tsååbpe, tsååbpese – *frosk*

Barkoe-dírregh

aaksjoe, aaksjose – *øks*
butnemeråahke, -råahkese – *rokk*
dírrege, dírregasse – *arbeidsredskap*
göölemedírrege, -dírregasse – *fiskeredskap*
gåajvoe, gåajvose – *spade*
heassja, heassjese – *høyhesje*
leajoe, leajose – *ljå*
reehkedahke, reehkedahkese – *høyrive*
ræjvoe, ræjvose – *høyrive*
sijjeme, sijjiemasse – *slipstein*
sijjemegierhkie, -gearkan – *slipstein*
sjöövemelihtie, -læhtan – *smørkjerne*
saakoe, saakose – *sag*
saakoestehkie, -stæhkan – *sagbukk*
traktovre, traktovrese – *traktor*
viévemestovle, -stovlese – *vevstol*
våågne, våågnese – *vogn*

Ledtieh

buejtkehke, buejtjehkase – *talgoксе, kjøttmeis*
gieke, giekesse – *gjøk*
goejkheledtie, -ladtan – *fossekall*
gåehpele, gåehpielasse – *røy*
gaarenasse, gaarenassese – *ravn*
hurrie, hårran – *orrflugl*
krungke, krungkese – *ravn*
rieksege, rieksegasse – *li/skogsrype*
skijre, skijrese – *skjære*
skutjke, skutjkese – *storspove*
snjågløe, snjågløse – *ugle*
stoerreskutjke, -skutjkese – *storspove*
tjoejhkeledtie, -ladtan – *linerle*
tjovrehkedijpije, -dijpijasse – *fluesnapper*
tjåktja, tjåktjese – *tiur*
traasta, traastese – *trost*
voeknge, voekngese – *fossekall*
voerhtje, voerhtjese – *kråke*

Spidtjesne

buvrie, bávran – *stabbur*
fievsie, feavsan – *fjøs*
fievsiegåetie, -gåatan – *fjøs gamle*
giedtie, geadtan – *gjerde*
giesiefievsie, -feavsan – *sommerfjøs*
derhviégåetie, -gåatan – *gamme*
laaroo, laarose – *låve*
naevstie, naavstan – *naust*
prutnie, prátnan – *brønn*
skæhtjoe, skæhtjose – *skjå*
staellie, staallan – *stall*
årromegåetie, -gåatan – *bolighus*

Kultuvrehistovrije

bievnestsiegle, -tsieglese – informasjonsskilt
baalka, baalkese – sti, vei
derhviegåetie, -gåatan – torvgamme
derhviemæjla, -mæjlese – tjæremile
dimperetjoehpeme, -tjoehpemasse – tømmerhugst
el-maastere, -maasterasse – høyspentlinje
gåatome, gåatoemasse – beiteområde
haevtie, haavtan – gruve
haevtieburrie, -bârran – gruverdrift
ïentje, ïentjese – åker
kråaveburrie, -bârran – bergverksdrift
kåahpere, kåahparasse – kobber
liephbielie, -bealan – gapahuk
möörjeme – bærplukking
otneresgåetie, -gåatan – øregamme
pruvvie, prâvvan – bru
sietere, sietierasse – seter
sjielegierkie, -gearkan – offerstein
skovterelaatege, -laategasse – skuterløype
slåahte, slåhtese – slåttemark
ståamhpe, ståamhpese – trestubbe
ståapoe, ståapose – hytte
telefovnemaastere, -maasterasse – telefonlinje
tjaetsiefaamoe, -faamose – vannkraft
tseagkere, tseagkarasse – byggverk
vijremegâetie, -gåatan – jaktgamme
vijreme, vijriemasse – jakt
årromesijjie, -sæjjan – boplass

Gaertenen barkoe

biepmehtidh – å mate, ale opp
bietskiedidh – å klippe ull/hår på dyr
bivtedh – å jakte, fiske
buhtjedh – å melke
fievsesne barkedh – å gå i fjøset
gajhkedh – å tørke
gajhkedidh – å få til å tørke (henge til tørk)
goervh darjodh – å lage pølser
leekedidh – å slakte
lâadtodh – å hugge, klyve
lâtnodh – å bytte
moerigujmie barkedh – å jobbe med ved
möörjedh – å plukke bær
pearah tjöönghkedh – å ta opp potet
ryöjnesjidh – å gjete, passe på
seehtedh – å så, dyrke
skorresjidh – å spre utover, gjødsle
slaajedh – å slå gress
soevestehtedh – å røyke
sååkesjidh – å sage
tjoehpedh – å hugge/felle ved

Beapmoeh sirvenbearkoste

baahtsege, baahtsegasse – *dødt dyrehjerte*
gejhkiebearkoe, -bearkose – *tørrkjøtt*
gåestiebearkoe, -bearkose – *pinnekjøtt*
jirreme, jirremasse – *margebein*
joptse, joptse – *suppe*
lieme, liemese – *kraft, buljong*
laampeskompe – *kjøtttrull, lammerull*
maelie, maalan – *blod til matlaging*
maeliegoerve, -goervese – *blodpølse*
maeliepaannelaejpie, -laajpan – *blodpannekake*
mueksie, muaksan – *lever*
máaroe, máarose – *bein*
njoektjeme, njoektjemasse – *tunge*
ruaksja, ruaksjese – *lår, steik*
sirven iehterdahke, -iehterdahkese – *fåreside, pinnekjøtt*
sysngelassjh, sysngelassjide – *innmat*
tjælie, tjåalan – *tarm*
vååjmese, vååjmesasse – *levende dyrehjerte*
åejjie, åajjan – *hode*

Álloevætnoe

butnedh – *å spinne*
döövedh – *å tove*
gurredh – *å strikke eller veve*
gåarodh – *å sy*
keeledh – *å karde*
laejkie, laajkan – *garn*
kraanoe, kraanose – *grene*
skåerrie, skåarran – *skinn*
állloe, álllose – *ull*
állloevaarjoeh, -vaarjojde – *ullklær*

Gåetesne árrodh

aernie, aarnan – *ildsted*
aerniegierkieh, -gierkide – *arnesteiner*
biessie, beassan – *never*
båassjoe, båassjose – *gammens innerste del*
derhvie, darhvan – *torv*
doerke, doerkese – *kvist/ris til gulvet*
doerkestidh – *å legge kvister/ris på gulvet*
dueljie, dualjan – *reinskinn*
guelpie, gualpan – *gulv*
lihtieváarhkoe, lihtieváarhkose – *koppkiste*
låajtoe, låajtose – *sove- og sitteplass i gamle og lavvo*
lávtege, lávtege – *lavvoduk*
maadtere, maadterasse – *plassen innerst mot lavvoduk eller gamlevegg*
nastedh – *å rote i bålet med en pinne*
nastemeklaahka, -klaahkese – *trestokk, pinne til å rote i bålet med*
okse, oksese – *dør i telt, lavvo og gamle*
otnerasse, otnersasse – *hver av de fire krumme stenger i gamle og lavvo*
riehpeneraejkie, -raajkan – *røykhull*
raajtere, raajterasse – *stige*
rigkie, rægkan – *skjerdning (jernkjetting til å henge gryte el. kjel over ildstedet)*
tsegkie, tsægkan – *stokk med Y-formet topp*
tæhtjoe, tæhtjose – *tak*

- 1 https://snl.no/Norges_lengste_elver_jih_wikipedia.no
- 2 Sára, Máret: *Luodu láhjit*. Davvi Girji 2012
- 3 <http://www.skogoglandskap.no/filearchive/kvann>
- 4 *Goahti ja lávvu*, Gáivuona sámi giellasiida (Gáivoenen saemien gielesijte)
- 5 DAAJROE DEHTIE GAALTIJISTIE BÅATA:
Breivik, Cathrine ja Lene Antonsen: *Mearrasámi eallin Ivgus. Miessegietti mearrasámi dállu*. Sámi giellaguovddáš/Gáivuona suohkan 2004
<http://www.deatnu.org/web/index.php?sladja=1&giella1=nor>
<https://skogssochsamemuseet.se/> jih Mikael Jakobsson (njaalmeh gaaltije), KING-prosjektteste (*Kulturarvet i Nordskandinaviska gammelskogar*).
«Bierjestaare Plassja». 67. bielesne, <http://www.bergstaden.org/no/>
«Skåakeburrie». 69. bielesne, njaalmeh gaaltije Mikael Jakobsson, KING-prosjektteste (*Kulturarvet i Nordskandinaviska gammelskogar*)
- 6 Idar Pedersen, Dálusvággi (njaalmeldh gaaltije)
- 7 Torkel Tomasson: *Några sägner, seder och bruk upptecknade efter lapparna*. Åsele- och Lycksele lappmark samt Herjedalen sommaren 1917
- 8 DAAJROE DEHTIE GAALTIJISTIE BÅATA:
<http://www.sosialantropologi.org/ressurser/artikler/120-artikkel-om-riddu-ri>
<http://www.manndalen.no/ahput-siida.40011.se.html>
<http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/nouer/2007/nou-2007-13/9/3/4.html?id=492030>
Pedersen, Åge B: Notat til forelesning på Manndalen skole 30.04. 2002
- 9 Torleif Berg: *Muitalusat, máidnasat ja cukcasat*. Sámi oahpahusráđđi 2006 (Tjælijh lægan teekstem aelhkiedovveme jih sjihtesjamme).
- 10 Tjaaleme: Lijkievaerien Thea Viklund, *Lådtjies Villuojde*, Liksjuon Sámi Seäbrrie 2016. Jarkoestamme: Johan Sandberg McGuinne
- 11 Einejord, Jon Eldar og Per Jernsletten: *Giellavealgu. Antologia joatkkaskuvlii*. Universitetsforlaget 1987
- 12 DAAJROE DEHTIE GAALTIJISTIE BÅATA:
Jakobsson, Mikael (njaalmeh gaaltije)
Rönér Douhan, Gunel (njaalmeh gaaltije)
Viklund, Thea (njaalmeh gaaltije)
Jacobsen, Anna (red.): *Guktie derhvie-gåetiem tseegkedh*. Davvi Girji 1994
- 13 Caspersen, Per m. Fl: *Mellom himmel og jord. Almni ja eatnama gaskkas*. Gáivuona suohkan/Sámi oahpahusráđđi 1999. (Tjælije lea teekstem sjihtesjamme.)
- 14 Utsi, Paulus: *Giela gielain*. 1974
- 15 Isaksen, Kjellaug ja Lene Antonsen: *Rátnogodđin*. Gáivuona Sámi Giellaguovddáš ja Olmmáivákki Duodjesearvi 2001
- 16 «Voedtegh jih laskah», njaalmeh gaaltijh Gunel Rönér Douhan jih Per Wollberg, jih Torkelsson, Vanja: *Áarjelsaemien voedtegh, laskah, juvvieh, fahtelh jih dierieh*, Sameslöjdsstiftelsen Sámi Duodji 2007
- 17 Lyngstad, Torleif: *Raus!! Schnell!! Sis-Gáivuona eváhku 1944-45*. Gáivuona suohkan/Sámi oahpahusráđđi 1999. (Tjælijh lægan tekstem unniedamme jih sjihtesjamme.)

